

GAZDASÁGI VÁLSÁGOK:
OKUK ÉS GYÓGYMÓDJUK

TÁBORSZKI BÁLINT
(szerk.)

GAZDASÁGI VÁLSÁGOK
OKUK ÉS GYÓGYMÓDJUK

A FORDÍTÁS ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ MŰVEK

Lawrence W. Reed: Great Myths of the Great Depression
(Foundation for Economic Education & Mackinac Center, 2016 [1981])

Murray N. Rothbard: Economic Depressions: Their Cause & Cure
(Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2009 [1969])

Ludwig von Mises: The "Austrian" Theory of the Trade Cycle
Eredetileg megjelent német nyelven 1936-ban. Újranyomtatva a
The Austrian Theory of the Trade Cycle and Other Essays c. kötetben.
(Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 1996)

Murray N. Rothbard: Money Inflation and Price Inflation
Megjelent a *The Free Market*
4. évfolyamának 9. számában 1986 szeptemberében.

Ludwig von Mises: Inflation Must End in a Slump
Megjelent a *New York World Telegram & Sun* 1951. augusztus 28.-i
számában. Újranyomtatva az *Economic Freedom and Interventionism*
kötetben. (Liberty Fund, Indianapolis, 2007)

Ludwig von Mises: The Trade Cycle
Megjelent a *The Freeman* 1951. szeptember 24.-ik számában.
Újranyomtatva az *Economic Freedom and Interventionism* c. kötetben.
(Liberty Fund, Indianapolis, 2007)

Robert P. Murphy: The Depression You've Never Heard Of: 1920–1921
Megjelent 2009-ben a Foundation for Economic Education oldalán.

Hans-Hermann Hoppe: On Politics, Money and Banking
Előadás, elhangzott 2011 májusában
a Property and Freedom Society 6. összejevetelén.

Első kiadás
(2020)

Fordította:
Táborszki Bálint (1–7. fejezet)
Pejkó Tamás (8. fejezet)
Gallai Tamás (9. fejezet)

A borítót és a kötetet tervezte:
Táborszki Bálint

A kötetben használt betűtípusok:
MONTSERRAT & *Sorts Mill Goudy*

A borítón felhasznált képet szolgáltatta:
Mercedes Álvarez (Unsplash)

Ez az alkotás
a Creative Commons Nevezd meg! 4.0
Nemzetközi licenc alá tartozik.
A licenc megtekintéséhez látogass el a
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> oldalra.

TARTALOMJEGYZÉK

Lawrence W. Reed

Nagy mítoszok a Nagy gazdasági világválságról.....9

Murray N. Rothbard

Gazdasági válságok: Okuk és gyógy módjuk 79

Ludwig von Mises

Az osztrák közgazdaságtani iskola cikluselmélete 105

Táborszki Bálint

A felhőkarcoló-átok Magyarországon 117

Murray N. Rothbard

Pénzinfláció és árinfláció 129

Ludwig von Mises

Az infláció mindig válsághoz vezet 135

Ludwig von Mises

Az üzleti ciklus.....141

Robert P. Murphy

Az 1920–1921-es válság, amiről sosem hallottál 147

Hans–Hermann Hoppe

Politika, pénz és banküzem.....157

LAWRENCE W. REED

**NAGY MÍTOSZOK
A NAGY GAZDASÁGI
VILÁGVÁLSÁGRÓL**

A FORDÍTÓ ELŐSZAVA

Az állami iskolákban töltött éveim alatt sokáig nem értettem a mondást, miszerint a történelmet a győztesek írják. Valami mindig igaznak érződött ebben az állításban, de akkoriban nem voltam birtokában mindannak a tudásnak és nem láttam a történelmet abból a nézőpontból, ami segített volna látni, ahogy a valóságban is megelevenedik a mondás.

A történelmet a győztesek írják. Ez a különös mondás önmagában is átalakíthatja a történelemről alkotott nézetünket. Nem azt mondja, hogy a történelem egy egzakt, objektív, értéksemleges tudomány, hanem hogy a történelmet *írják*. Sőt, a történelmet bizonyos személyek írják, akik úgy alakíthatják annak következtetéseit, ahogy nekik tetszik, és ahogy az érdekük kívánja, amit aztán végérvényes igazsággként fogad el a laikus közönség.

De kik a győztesek? És hogyan bizonyosodhatunk meg arról, hogy *hamis* a győztesek által írt történelem? Vagy ami ennél is fontosabb: létezik-e egyáltalán bizonyíthatóság a történelmi kérdések kapcsán, vagy csupán a győztesek és a vesztesek versengő magyarázatai közül válogathatunk?

A legelső kérdésre – arra, hogy kik is a győztesek – választ ad az a mítosz is, amit ez a könyv taglal. A Nagy Gazdasági Világválság általánosan elfogadott, minden iskolában tanított és megannyi helyen propagált magyarázata valahogy úgy szól, hogy a válság előtt a korlátozatlan, az állami beavatkozástól

mentes, szabályozatlan szabadpiaci kapitalizmus uralkodott, azonban egyszer csak csődöt mondott a liberalizmus láthatatlan keze, és egy olyan súlyos gazdasági sorscsapás sújtotta Amerikát – és onnan kiindulva a nyugati világot – amiből csak a történelmi léptékű állami szabályozás volt képes kimenteni a gazdaságot. Bebizonyosodott, hogy a gyakorlatban *elbukott* a la-
issez faire eszméje, és elengedhetetlen az állami szerepvállalás, a kormányzat aktív beavatkozása és a gazdasági szabályozás, hogy elejét vegyük a káosznak.

Ez a narratíva világosan elénk tárja, hogy kik a győztesek – kik azok, akik *írják* a történelmet – és kik a legyőzötteik.

A legyőzött nem más, mint a gazdasági szabadság. A tizenhetedik és a tizennyolcadik században felbukkant egy új eszme: a *liberalizmus*. A liberalizmus arra törekedett, hogy felszabadítsa az egyént az állami hatalom alól az élet minden területén.

Murray N. Rothbard szavaival:

A gazdaságban drasztikusan le akarták csökkenteni az adókat, el akarták törölni az állami kontrollokat és szabályozásokat, és fel akarták szabadítani az emberi energiát, a vállalkozásokat és a piacokat, hogy olyan csereüzletekkel alkossanak és termeljenek, amelyek előnyösek mindenki számára – beleértve a fogyasztói tömegeket. Fel akarták szabadítani a vállalkozókat, hogy végre szabadon versenyezzenek, fejlődhessenek, alkotassanak. A földről, a munkáról és a tőkéről egyaránt le akarták tépni az állami kontroll bilincseit. Biztosítani akarták a személyes és polgári szabadságot a királyok és szolgálóik zsarnokságával szemben. A vallást – mely véres háborúkat eredményezett azokban az évszázadokban, amelyekben az Állami hatalom megkaparintásáért harcoltak egymással a

felekezetek – fel kell szabadítani az Állam előírásai vagy beavatkozása alól, hogy minden vallás – vagy nem–vallás – békében együtt élhessen. A külpolitika területén is a béke volt az új klasszikus liberálisok krédója; a hatalomért és a pénzért folytatott birodalmi és állami terjeszkedés ősrégi rezsimjét a minden nemzettel való béke és szabad kereskedelem külpolitikájával akarták helyettesíteni. És mivel úgy látták, hogy a háborúkat mindig hadseregek és hadiflották, a haderők folyamatos terjeszkedési törekvései kezdik, azt akarták, hogy a civil–polgárok önkéntes helyi milíciája váltsa fel ezeket a katonai létesítményeket, akik csak saját otthonaik és szomszédságaik védelméért fognának fegyvert.

Tehát az „Egyház és az Állam szétválasztásának” közismert tétele pusztán egy volt a számtalan összefüggő motívumból, amelyek a következőképp foglalhatók össze: „a gazdaság és az Állam szétválasztása,” „a beszéd, a sajtó és az Állam szétválasztása,” „a föld és az Állam szétválasztása,” „a háború, a hadügyek és az Állam szétválasztása,” – tulajdonképpen tehát az Állam szétválasztása gyakorlatilag mindentől.¹

A Nagy Gazdasági Világválság népszerű magyarázata szerint ez az eszme, a szabadság klasszikus liberális eszméje bukott meg. Megbukott a „gazdaság és az Állam szétválasztásának” reményképe; bebizonyosodott, hogy válságot és szenvedést hoz a sokaságnak, és egyedül az állam gazdasági beavatkozása orvosolhatja a gazdasági szabadság által előidézett problémát.

Íme tehát a válasz a kérdésre, hogy ki is a történelmi konklúziókat saját érdekében alakító győztes: *az Állam*.

---

¹ Murray N. Rothbard, *For a New Liberty*, 1. fejezet.

A történelem – kiváltképp az elmúlt négyszáz év történelme – a Hatalom és a Szabadság közötti háború története. A tizenhetedik században, ahogy láthattuk, lánggra kapott a szabadság eszméje, és a klasszikus liberális írók, filozófusok, államférfiak, agitátorok és forradalmárok ragadtak tollat és fegyvert a Hatalom ellen.

A történészek merkantilizmusnak nevezik azt a formát, amit az államizmus öltött abban a korban, és ami ellen a liberális forradalom első képviselői küzdöttek. A merkantilizmus a gazdaság állami szabályozása és parancsutasítása volt a kiváltságos kereskedők és földesurak javára, illetve az elsöprő többség kárára. Az állam vámokkal védelmezte a belföldi termelőket a külföldi versenytársak elől, akik jobb és olcsóbb termékekkel látták volna el a belföldi fogyasztókat. Kötelező és államilag támogatott céhrendszerbe szervezte a termelést, ami korlátozta a megtermelt javak mennyiségét és emelte az árakat – a termelők örömeire és a fogyasztó sokaság kárára. Adókkal és pénznyomtatással finanszírozta végtelen háborúit; központi bankokat teremtett, mesterségesen csökkentette a kamatokat – ami megemelte a földárakat a földesurak nagy örömeire – és elinflálta a pénz vásárlóerejét, az adósok nagy örömeire – és a legnagyobb adósok a gazdag kereskedők és földesurak voltak. Adókból fizetett állami támogatásokkal halmozta el a kiváltságos kereskedőket. Végül pedig hatalmas bürokráciával irányította a gazdaság minden területe feletti hatalomgyakorlás rendszerét.

Erre mondtak nemet a klasszikus liberálisok. Küzdöttek, érveltek, fegyvert ragadtak és háborúba indultak a mindent átszövő államizmus ellen. A legnagyobb tévedés azonban azt

gondolni, hogy sikerült tökéletesen megvalósítani az eszmé-
jüket – majd egy kegyetlen válság szembesítette az embereket a
szabadság eszméjének hiányosságával. Ez az, amit a Nagy Gaz-
dasági Világválság államista narratívája szeretne velünk
elhitetni, azonban minden történelmi tény teljesen megcáfolja
azt.

A Nagy Gazdasági Világválság 1929.-én tört ki, a válság köz-
keletű magyarázata szerint pedig egészen addig a szabadpiaci
gazdaság uralkodott. Ahogyan egy 2018-ban az Eszterházi Ká-
roly (állami) Egyetem gondozásában, 5 milliárd 800 millió forint
állami támogatás segítségével kiadott II. osztályos középiskolá-
soknak szóló tankönyv fogalmaz:

1932-ben az elnökválasztást a demokratapárti Franklin
Delano Rooseveltt nyerte meg, aki meghirdette a New Deal el-
nevezésű gazdaságpolitikai programot. [...] Ezzel új korszak
kezdődött az állam és a gazdaság viszonyában. A be nem avat-
kozás szabadpiaci politikáját felváltotta a gazdasági
folyamatokba jelentősen beavatkozó állami gazdaságpolitika.

Ugyanakkor van egy másik antikapitalista történelmi mítosz
is, ami legalább ugyanakkora népszerűségnek örvend, mint a
New Deal állítólagos jótéteménye. Eszerint a narratíva szerint a
tizenkilencedik századi Amerikában a szabadpiaci kapitalizmus
keretein belül bizonyos vállalatok elkezdtek terjeszkedni, növe-
kedni, majd kartelleket és monopóliumokat alkotni, és az
államnak be kellett avatkoznia, meg kellett fékeznie ezeket a
„rablóbárókat” – a Carnegie-eket, a Rockefellerereket, a Mor-
ganeket – és szabályoznia kellett a gazdaságot, mielőtt a

„szabadpiac felfalja önmagát”. Ahogy ugyanez a tankönyv fogalmaz néhány fejezettel előrébb:

...a sikeres vállalkozások igyekeztek felvásárolni versenytársaikat, vagy éppen nyersanyagaik beszállítóit, termékeik értékesítőit. Így óriásvállalatok jöttek létre. A kockázatcsökkentés másik útja az volt, ha a vállalatok megállapodtak a piac felosztásában, egyeztették áraikat. A piacot uraló óriásvállalatokat vagy vállalatcsoportokat monopóliumoknak nevezték. Létrejöttükkel sérült a szabad verseny árakat leszorító hatása, tőkeerejük miatt pedig képesek voltak a politika befolyásolására is. A veszélyt felismerve már a korszakban születtek a monopóliumok kialakulását és működését korlátozó törvények.²

---

² Nem meglepő módon ez is egy hamis államista mítosz. Az igazság az, hogy a gyűlölt „rablóbarók” sokkal jobb és olcsóbb termékekkel látták el a fogyasztókat, a versenytársaik pedig az állami beavatkozást használták arra, hogy kigáncsolják a jobb termelőket és versenyelőnyhöz jussanak. Továbbá igaz, ahogy a tankönyv is kiemeli, hogy a különböző iparágakban gyakran próbáltak kartelleket alapítani, azonban ezek a kartellek újra meg újra összeomlottak, amíg az állami beavatkozás kötelezővé nem tette őket. Erről lásd Murray N. Rothbard, *The Progressive Era*.

A „rablóbarók” mítosza kapcsán a Rockefeller név az egyik leginkább elhíresült. Az ő példája talán elegendő annak bemutatásához, hogy az igazság egészen más, mint amit a tankönyvi idézet is állít. John D. Rockefeller 1839-ben született, és 16 éves korától 23 éves koráig megszállottan dolgozott és megtakarított. 23 éves korára összegyűlt elég vagyona ahhoz, hogy befektethessen egy Ohio-i olajfinomítóba üzlettársaival. Folyamatosan arra törekedett, hogy lecsökkentse az olaj előállítási költségeit és javítson termékük minőségén. Vegyészei segítségével ő hozta el a piacra a benzint, a kenőolajat és megannyi más olaj mellékterméket. Folyamatosan vállalkozásába fektetett, felvásárolta a pazarlóan üzemeltetett olajfinomítókat és jelentősen hatéko-nyabbá tette a termelési folyamatukat. Megmentette a bálnákat a kihalástól azzal, hogy képes volt

Ez pedig el is vezet minket a megmaradt kérdéseink megválaszolásához: honnan tudhatjuk, hogy *hamis* a győztesek által írt történelem, és egyáltalán lehet-e bizonyítani egy történelmi magyarázatot vagy narratívát?

A New Deal narratívájára tekintve mindenekelőtt onnan tudhatjuk, hogy az állami – pontosabban az államot szolgáló értelmiségiek által írt – történelem hamis, hogy olyan objektív, ellenőrizhető történelmi állításokat fogalmaz meg, amik bizonyíthatóan hamisak.

Az érv legelső premisszája az, hogy az 1929-es válság előtt „a be nem avatkozás szabadpiaci politikája” uralkodott. Ennek tökéletesen ellentmond – bármi egyéb ismeret nélkül is – a 19. századi állítólagos monopóliumok és kartellek története, ami állítólag a „be nem avatkozás szabadpiaci politikájának” köszönhetően jött létre, és amit állítólag törvényekkel – tehát a gazdaságba való állami beavatkozással – orvosoltak.

---

olyan megdöbbenően olcsón előállítani a példátlanul jó minőségű kerozint, hogy egy gallon kerozin ára 30 centről 6 centre zuhant, és gazdaságilag lehetségessé vált helyettesíteni vele a bálnazsírt.

A vállalkozói zsenialitásának köszönhetően cége, a Standard Oil olyan hatalmas sikerekre tett szert termékei kiváló minőségének és alacsony árának következtében, hogy a versenytársai terjeszteni kezdték a mítoszt, miszerint, Rockefeller egyfajta természetes monopóliumot alkotott, és az államnak be kell avatkoznia, hogy megóvja a versenyt. A valóságban tucatjával voltak versenytársai, a fogyasztók azonban egész egyszerűen sokkal jobbnak találták az ő termékét, így természetesen tőle vásároltak.

Mellesleg maga a „természetes monopólium” mítosza is egy szintiszta önellentmondás. Monopólium az, amikor az állam önmagán vagy a kegyeltjén kívül mindenki másnak megtiltja a piacra lépést, a monopolista ezzel pedig emelheti az árait és csökkentheti a terméke minőségét. Ha a Standard Oil így tett volna, a fogyasztók azonnal a versenytársaihoz sereglettek volna.

De ez csupán a legkézenfekvőbb és legegyszerűbb érv. Az 1929-es gazdasági válság idején létezett a Federal Reserve, az amerikai központi bank, ez a tény pedig önmagában kizárja a „be nem avatkozás” mítoszát. Az állam a központi bankon keresztül uralkodik a bankrendszer és az ország pénze felett. A központi bankon keresztül manipulálja a pénz és a hitel kínálatát és a kamatokat. A központi bank és a gazdasági szabadság logikailag összeférhetetlen fogalmak. Ha az állam kezében van a pénzrendszer – a gazdaság legfontosabb alappillére – akkor semmilyen gazdasági szabadságról nem beszélhetünk.

A központi bank léte azt jelenti tehát, hogy az állam beavatkozik a gazdaságba.

Az 1929-es válság idején, és az azt megelőző tíz évben létezett és aktívan tevékenykedett Amerikában egy központi bank.

Szóval azt állítani a fentiek ismeretében, hogy a válság idején és azt megelőzően a gazdasági szabadság klasszikus liberális elve érvényesült, az arisztotelészi logika második törvényének – az ellentmondás elvének – szintiszta megtagadása, ami kimondja, hogy egy állítás és annak tagadása nem lehet egyszerre igaz.

De ahogy azt a következő oldalakon Lawrence W. Reed kiemeli, az elnök, aki megelőzte Franklin Delano Rooseveltet és a New Deal-jét, Herbert Hoover a lehető legtávolabb állt a szabadpiaci politikától: aláírta az amerikai történelem súlyosabb vámtörvényét, ami „gyakorlatilag lezárta a határokat a külföldi javak előtt és lánggra lobbantott egy kegyetlen nemzetközi kereskedelmi háborút”, „drámaian megemelte az állami támogatásokra és segélyekre szánt kiadásokat,” „több

száz millió dollárnyi segílyt nyújtott a búzával és pamutttal foglalkozó gazdáknak,” és törvénybe iktatta ”a történelem legnagyobb békeidőbeli adóemelését”.

Herbert Hoover 1929 márciusában került hatalomra, a Nagy Válság pedig 1929 augusztusában kezdődött. Míg az imént felsorolt beavatkozásai elegendően megcáfolják a tényt, miszerint az 1933-ban kezdődő New Deal előtt a „be nem avatkozás szabadpiaci politikája” uralkodott, fontos szólni néhány szót a válság kezdeti okairól.

Mi idézte elő a kezdeti válságot? A legnépszerűbb magyarázat, ami szerint a válság a gazdasági szabadság laissez faire politikájának következménye, Karl Marxtól ered, aki úgy gondolta, hogy a válságok a kapitalizmus természetes részeit képezik. Valami történik a kapitalista termelési mód szövetében, ami újra meg újra előidézik egy gazdasági válságot – Marx úgy gondolta, hogy a történelem előrehaladtával ezek a válságok egyre súlyosabbak és tűrhetetlenebbek lesznek, amíg az emberek fel nem láznak, hogy a szocializmussal – a gazdaság totális állami irányításával – helyettesítsék a gazdasági szabadság rendszerét.

Marx természetesen tévedett – és ezzel el is érkezünk az utolsó történelemelméleti kérdés megválaszolásához. Egyáltalán be lehet-e bizonyítani egy adott narratívát? Tegyük fel például, hogy Ruritánia gazdasága 2000 és 2015 között 10%-kal növekedett, miközben az egy főre jutó adóráta 15%-kal emelkedett. Valaki azt állítja, hogy a 10%-os növekedés *pontosan* a 15%-os adóemelkedésnek köszönhető. Honnan tudhatjuk, hogy igaz ez a magyarázat? Honnan tudjuk, hogy nem az ellentéte igaz, miszerint nem az adóemelés miatt, hanem annak *ellenére*

növekedett a gazdaság – és az adóemelés nélkül ennél is nagyobb növekedést láttunk volna?

A történelmi tények tanulmányozása önmagában nem elegendő ahhoz, hogy dönthessünk a versengő és ellentétes magyarázatok között. Minden történelmi esemény egy végtelemül összetett jelenség, amit megszámlálhatatlan tényező közreműködése eredményez. Míg a természettudományokban izolálhatók a különböző tényezők, megfigyelhető a tényezők módosítása után bekövetkező változás, és ezzel megérhető, hogy a különböző tényezők milyen hatást gyakorolnak a vizsgált jelenségre, addig a történelem vizsgálatánál nem alkalmazható ez a tudományos módszer.

A történelem csupán nyers adat. Az összefüggéseket, az okozati viszonyokat egy olyan elméletnek kell megvilágítania, amit nem lehet a történelmi tényekből származtatni az imént említett probléma miatt. Kizárólag a helyes gazdaságelmélet adhat választ arra, hogy egy történelmi narratíva igaz-e vagy hamis, a gazdaságelmélet pedig világosan és végérvényesen bemutatja, hogy a válságot valójában pontosan a központi bank – egy állami intézmény – beavatkozása okozta, a New Deal pedig elmélyítette és meghosszabbította azt.

Az osztrák közgazdaságtani iskola neves közgazdásza, Ludwig von Mises fogalmazta meg azt az elméletet, ami bemutatja, miként idézi elő a gazdasági válságokat az állami beavatkozás. Ez az elmélet úgy hangzik, hogy a központi bank – a pénzmennyiség befolyásolásának hatalmával felruházott állami intézmény – megnöveli a pénzkínálatot és hitelexpanzióra – a hitelkínálat növelésére – ösztönzi a bankokat, a hitelkínálat növekedésének

köszönhetően pedig csökkennek a kamatok. Az állami beavatkozásnak köszönhetően tehát mesterségesen a szabadpiaci szint alá zuhannak a kamatok.

Ilyenkor a gazdaságot előnti az olcsó pénz, a vállalatok pedig – a kedvező kamatkörnyezet láttán – olyan projektek megvalósításába fognak, amik az eddigi árfolyamokkal nem lettek volna nyereségesek. Murray Rothbard szavaival:

A beruházások – főképp a hosszú és időigényes projektek, amelyek eddig nem tűntek jövedelmezőnek – hirtelen nyereségesnek látszanak a csökkent kamatteher fényében. Röviden, az üzletemberek úgy reagálnak, ahogy akkor tennék, ha a megtakarítások *valóban* megnövekedtek volna: többet ruháznak be tartós felszerelésbe, tőkejavakba, ipari nyersanyagokba és építkezésbe ahelyett, hogy a fogyasztási cikkek közvetlen termelésébe fektetnének.³

A bökkenő a következő: a megtakarítások *valójában* nem növekedtek meg – a hitelkínálat nem a több megtakarítás, hanem a pénzmennyiség állami növelése miatt növekedett. Amikor a megnövekedett megtakarítások *illúziója* alatt olyan befektetéseket eszközölnek, amelyekre eddig nem volt lehetőség, olyankor *valójában elvonják* az új projektek megvalósításához szükséges termelési tényezőket olyan feladatoktól, amelyek sokkal fontosabb és sürgetőbb fogyasztói igényeket elégítenének ki. Igazolatlan beruházásokat eszközölnek, mivel a kamatok állami manipulációja úgy láttatja a vállalkozókkal, hogy az emberek immár hajlandóak kevesebbet költeni azonnali fogyasztásra és

---

³ Murray N. Rothbard – Gazdasági válságok: Okuk és gyógymódjuk, lásd jelen kötet 2. fejezetét.

hajlandóak többet megtakarítani, megtakarításaikkal pedig finanszírozni a körülményesebb, hosszabb, az eddig elérhető megtakarítások mennyiségével megvalósíthatatlan fejlesztéseket.

Amikor a jegybanki politika által megvezetett vállalatok új hitelekkel új projektekbe kezdenek, azzal fellicitálják az árakat és a béreket azokban az iparágakban, ahonnan vásárolnak: az építőiparban, a termelési eszközöket, gépeket előállító iparágakban. Ilyenkor kialakul az infláció – a pénzmennyiség növelése – által fűtött mesterséges gazdasági fellendülés. Azok, akiknél elköltik az új hiteleket, hirtelen úgy találják, hogy megnövekedett a bevételük, többet költenek, és az új pénz lassan végigcsorog a gazdaságon, fellicitálva az árakat és a béreket.

Minél tovább folytatódik a pénzkínálat növeléséből fakadó hitelexpanzió és mesterséges fellendülés, annál tovább és annál gyorsabban növekednek az árak, illetve annál több és több igazolatlan beruházást eszközölnek, ami feléli és elpusztítja a nemzet megtakarításait – a tőkét, ami lehetővé teszi a nagyobb termelékenységét. Az infláció és a hitelexpanzió nem folytatódhat a végtelenségig. Vagy időben megálljt parancsolnak neki, beszüntetik a hitelexpanziót és a kamatok állami manipulációját, vagy elemésztik a nemzet gazdaságát a hiperinfláció.

Amikor véget vetnek az olcsó pénz politikájának, lerántják a vállalkozók szeméről a mesterséges kamatok szemfedőjét, és felfedik, hogy az eddigi beruházások zöme igazolatlan, kártékony befektetés volt. Ahogy Rothbard írta, kiderül, hogy túl sokat fektettek tőkejavakba, mint építkezésbe, gépekbe, szerszámokba, hosszútávú projektekbe, és túl keveset a fogyasztói

cikkek közvetlen termelésébe. *A fázis, ami korrigálja az igazolatlan beruházásokat és helyes mederbe tereli a termelést, hogy kielégítse a fogyasztók legsürgetőbb követeléseit, a válság.*

A következőkben Leonard W. Reed végig fogja vezetni az olvasót az 1920-as évek gazdasági tényein. Be fogja mutatni, hogy pontosan ez a folyamat idézte elő a Nagy Válságot; hogy az állam a válságot megelőző évek során több mint 60 százalékkal megnövelte a pénzkínálatot.

A New Deal-lel kapcsolatosan is az iménti elmélet adja meg a választ a kérdésre, hogy az állami beavatkozás segíti, avagy orvosolja a kezdeti problémát. Röviden, mivel a válság egy olyan folyamat, ami korrigálja az erőforrások helytelen felhasználását, így minden olyan beavatkozás mélyíti a válságot és nem hagyja érvényesülni a korrekciós folyamatot, ami elvonja az erőforrásokat a különböző állami projektekhez és „válságkezelő” beruházásokhoz.

Ahogy Murray Rothbard fogalmaz:

Az Államnak sosem szabad megtámogatnia az egészségtelen piaci állapotokat: sosem mentheti ki a bajban levő vállalatokat, és sosem adhat nekik kölcsön. Ha ezt tenné, azzal csak meghosszabbítaná a szenvedést, a rövid és gyors válságot pedig elhúzódó és krónikus betegséggé változtatná. Az Államnak nem szabad sem bértámogatásokat, sem a termelési eszközök vagy fogyasztói cikkek árszabályozását eszközölnie; ha ezt tenné, csak a végtelenségig késleltetné a korrekciós válságfolyamat befejeződését; vég nélküli, elhúzódó válságot és tömeges munkanélküliséget okozna a létfontosságú, termelési eszközöket előállító iparágakban. A kormánynak nem

szabad ismét inflációt generálnia, hogy kikerüljünk a válságból. Hiszen ha sikerrel is járna ez az ismételt infláció, csak elvetné a későbbi probléma magvait. A kormánynak semmit sem szabad tennie, hogy ösztönözze a fogyasztást, és nem szabad megemelnie saját kiadásait, mivel ez csak tovább emelné a társadalmi fogyasztás/beruházás arányát. Ami azt illeti a kiadások csökkentése segíti ezt az arányt. Amire a gazdaságnak szüksége van nem több fogyasztási kiadás, hanem több megtakarítás, hogy igazolja a fellendülés túlzott befektetéseinek egy részét.

Lassan száz év telt el a Nagy Gazdasági Világválság óta, azonban mind a mai napig nem tanultuk meg mindezeket a leckéket. Az állami hitelexpanzió mind a mai napig a kormányok legkedveltebb módszere, és az abból fakadó válságért újra meg újra a szabad piacgazdaság működését okolják. Ez történt 2008-ban, és ez fog történni a következő válság alkalmával is.

Ezért is kulcsfontosságú eloszlatnunk a történelmi mítoszokat. Ezért kell az igazsággal és a helyes gazdaságelmélettel helyettesítenünk az állami tankönyvek narratíváját. Amíg ez nem történik meg, a Hatalom újra meg újra saját ereje növelésére fog használni minden önmaga által gerjesztett válságot és katasztrófát, nekünk pedig nem marad más, mint az államizmus és a tudatlanság.

Táborszki Bálint
2018. szeptember

MODERN TÜNDERMESÉ

Megannyi kötetet írtak a Nagy Gazdasági Világválságról és az amerikai életek millióira gyakorolt hatásáról. A történészek, a közgazdászok és a politikusok megrohmozták a történelmi roncsot és kitartóan keresték a fekete dobozt, ami feltárhatná a legendás tragédia valódi okát. Sajnos közülük túl sokan felhagytak a kereséssel – talán mert könnyebbnek találták elterjeszteni a hét évtizeddel történt eseményekről szóló hamis és káros következtetések sorozatát. Következésképpen sokan továbbra is elfogadják a szabadpiaci kapitalizmus kritikáit – amelyek indokolatlanok – és olyan gazdaságpolitikai döntéseket támogatnak, amelyek gazdaságilag pusztító következményeket vonnak maguk után.

Mennyire volt szörnyű a Nagy Gazdasági Világválság? Az 1929 és 1933 közötti négy év alatt a nemzet gyárainak, bányáinak és szolgáltatóinak termelése kevesebb, mint a felére zuhant. Az emberek rendelkezésre álló jövedelme 28 százalékot esett. A részvényárfolyamok az összeomlás előtti csúcs egytizedére zuhantak. A munkanélküli amerikaiak száma az 1929-ban mért 1,6 millióról 1933-ban 12,8 millióra nőtt. Minden negyedik munkásnak nem volt állása a Világválság mélypontján, és az emberek – a Polgárháború óta először – suttogni kezdtek egy rettentő felkelésről.

„A Nagy Összeomlás azért volt félelmetes, mert képtelenek voltak megmagyarázni,” írja a közgazdász Alan Reynolds. „Az embereket az az érzés kezdte kísérteni, hogy bármelyik pillanatban történhetnek masszív gazdasági zsugorodások, bárminemű

figyelmeztetés nélkül, ok nélkül. Ezt a félelmet azóta is kihasználják a gazdasági tevékenységekbe történő végtelen állami beavatkozás igazolása érdekében.”⁴

A régi hazugságok sosem halnak ki; újra és újra felbukkanak az egyetemi és politikatudományi tankönyvekben. Alkalmi kivételeket leszámítva, ezekben a könyvekben fogsz rálelni arra, ami a 20. század talán legnagyobb hazugsága: *a kapitalizmus és a szabadpiaci gazdaság voltak felelősek a Nagy Gazdasági Világválságért, és kizárólag az állami beavatkozás hozta el Amerika gazdasági felépülését.*

Eszerint a leegyszerűsített nézet szerint a kapitalizmus egy fontos oszlopa, a tőzsde összeomlott és válságba rántotta Amerikát. Herbert Hoover elnök, az „el–a–kezekkel” laissez–faire⁵ támogatója megtagadta az államhatalom alkalmazását, ezzel pedig csak rosszabbodtak az állapotok. Franklin Delano Rooseveltre hárult tehát az, hogy az állami beavatkozás fehér paripáján lovagolva a felépülés irányába terelje a nemzetet. A nyilvánvalóan levonható következtetés az, hogy a kapitalizmus megbízhatatlan; a kormánynak aktív szerepet kell játszania a gazdaságban, hogy megmentsen minket az elkerülhetetlen pusztulástól.

---

⁴ Alan Reynolds: “What Do We Know About the Great Crash?” National Review, November 9, 1979, 1416. o.

⁵ [Jelentése “hadd menjen” vagy ”hadd tegye”; egy gazdasági rendszer ahol semmilyen két ember közötti tranzakcióba nem avatkozik bele az állam szabályozások, vámok, privilégiumok, állami támogatások, stb. formájában. A ford.]

De azok, akik a történelemnek ezt a verzióját propagálják, egyúttal meg is koronázhatnák megjegyzéseiket azzal, hogy „továbbá az Aranyhajú Kislány kitalált az erdőből, Dorothy hazatért Óz hátán, Piroska pedig megnyerte New York Állam lottóját.” A Világválság fentebb felvázolt, elhíresült magyarázata mesekönyvbe való, nem pedig a gazdaságtörténelemről szóló komoly értekezésbe.

A NAGY, NAGY, NAGY, NAGY VILÁGVÁLSÁG

Ahhoz, hogy helyesen megértsük a kor eseményeit, érdemes a Nagy Gazdasági Világválságra nem mint egy, hanem mint négy egymást követő, egybefonódott válságra tekinteni. A négy fázis a következő:

- I. Monetáris politika és az üzleti ciklus
- II. A világgazdaság felbomlása
- III. A New Deal
- IV. A Wagner-törvény

Az első fázis magyarázatot ad arra, hogy egyáltalán miért történt az 1929-es összeomlás, a másik három pedig azt mutatja, hogyan ártott a dolgokon az állami beavatkozás, és hogyan tartotta kábulatban a gazdaságot több mint egy évtizeden át. Vizsgáljuk meg mindegyiket sorjában.

---

⁶ Hans F. Sennholz, “The Great Depression,” *The Freeman*, 1975 április, 205. o.

ELSŐ FÁZIS:

MONETÁRIS POLITIKA ÉS AZ ÜZLETI CIKLUS

Bár a Nagy Gazdasági Világválság vált az ország leghosszabb válságává, nem az volt az első válság. Több másik megelőzte azt.

Az összes megelőző összeomlás közös nevezője az állam által elkövetett katasztrofális beavatkozás volt, gyakran a pénzkínálat és a hitelkínálat helytelen politikai kezelésének formájában. Azonban a válságok közül egyik sem tartott négy évnél tovább, a legtöbbjük pedig két éven belül véget is ért. Az 1929–ben kezdődő átok legalább háromszor hosszabb volt, mint az ország bármelyik addigi válsága, mivel az állam a kezdeti hibáit egy sorozat újabb káros beavatkozással súlyosbította.

A KÖZPONTI TERVEZŐK MONETÁRIS POLITIKAI KUDARCA

Az értéktőzsde 1929–es összeomlásának egy népszerű magyarázata azzal a gyakorlattal foglalkozik, amely során emberek pénzt kölcsönöztek, hogy részvényeket vásároljanak. Sok történelmi szöveg naivan kijelenti, hogy az örült részvényspekulációt a túlzásokba eső „befektetési hitelezés” táplálta. Azonban a Marquette Egyetem közgazdásza, Gene Smiley, a 2002–es *Rethinking the Great Depression* című könyvében elmagyarázza, hogy ez miért nem célravezető megfigyelés:

Már előtte is nagy múlttal bírtak a befektetési hitelek a részvénypiacon, a fedezeti követelmény pedig – a részvények

árának önerőből fizetett része – egyáltalán nem volt alacsonyabb, mint a 20-as évek végén, vagy az előző évtizedekben. Sőt, a fedezeti követelmények valójában emelkedni kezdtek 1928 őszén, a hitelfelvevőknek pedig az értékpapír vételárának nagyobb részét kellett önerőből állniuk.

A befektetési hitelezés érve nem igazán állja meg a sarat. A pénz- és hitelkínálattal való bajkeverés azonban egy teljesen más történet.

A legtöbb monetáris közgazdász, főleg az Osztrák Iskola követői közeli kapcsolatot figyeltek meg a pénzkínálat és a gazdasági aktivitások között. Amikor az állam felduzzasztja a pénz- és hitelkínálatot, a kezdetben zuhannak a kamatok. Ezt az „olcsó pénzt” új gyártási projektekbe fektetik a vállalkozások, és kezdetét veszi egy gazdasági fellendülés a tőkejavak piacán. Ahogy érik a fellendülés, nőnek a vállalkozások költségei, felfelé igazodnak a kamatok és zsugorodnak a bevételek. Elmúlik tehát az olcsó pénz hatása, a monetáris hatóságok – az árinflációtól való félelmükben – lelassítják a pénzkínálat növelését, vagy egyenesen összezsugorítják azt. Bármelyiket is válasszák, a manipuláció önmagában elég ahhoz, hogy kirúgja az ingatag támasztékokat a gazdasági kártyavár alól.

A Federal Reserve [az amerikai központi bank] 1929 előtti tevékenységének egyik kimagasló magyarázata megtalálható Murray Rothbard *America's Great Depression* című könyvében. Átfogó számítások segítségével, amelybe beleszámolta a valutát, a látra szóló és a lekötött betéteket, illetve más hozzávalókat, Rothbard úgy becsülte, hogy a Fed több mint 60 százalékkal

megnövelte a pénzkínálatot 1921 közepe és 1928 közepe között.⁷ Rothbard úgy érvel, hogy ez a pénz- és hitelexpanzió nyomta le a kamatokat, emelte szédítő magasságokba az értéktőzsdét, és ez teremtette meg a „viharos húszas éveket.”

A felelőtlen pénz- és hitelnövekedés szolgált alapjául annak, amit a közgazdász Benjamin M. Anderson „a New Deal kezdetének” nevezett.⁸ A New Deal a közismert intervencionista program, amelyet később, Franklin Rooseveltnél elnöksége alatt valósítottak meg. Más tudósok azonban kétségbe vonják, hogy a Fed inflációs tevékenységet folytatott volna, ahogy azt Rothbard gondolta, rámutatva a viszonylag egyenletes nyersanyagárakra és fogyasztói árakra az 1920-as években annak bizonyítékeként, hogy a monetáris politika nem is volt annyira felelőtlen.

A Coolidge-évek alatt jelentősen csökkentették a magas jövedelmeket sújtó adókat, ami kétségtelenül segítette a gazdaságot, és tompíthatta a központi bank politikájának árakra gyakorolt hatását. Az adócsökkentések beruházásokat és valós gazdasági növekedést ösztönöztek, ami cserébe robbanásszerű technológiai fejlődést eredményezett és olyan vállalkozói felfedezéseket idézett elő, amelyek feltárták a javak előállításának olcsóbb megoldását. Ez a robbanásszerű termelékenység-növekedés hozzájárult ahhoz, hogy alacsonyabban tartsák az árakat, mint ahogy azok máskülönben lettek volna.

---

⁷ Murray Rothbard: *America's Great Depression* (Kansas: Sheed and Ward, Inc., 1975), 89. o.

⁸ Benjamin M. Anderson, *Economics and the Public Welfare: A Financial and Economic History of the United States, 1914–46*, 2. kiadás (Indianapolis: Liberty Press, 1979), 127. o.

A Fed politikájával kapcsolatban azok a szabadpiaci közgazdászok, akik eltérő nézeteket vallanak az 1920-as évek eleje és közepe között lezajlott monetáris expanzió mértékéről, teljes egyetértésben beszélnek arról, mi történt ezután. A központi bank a pénzkínálat drasztikus zsugorítása mellett döntött.

Az előidézett recesszióra adott állami válaszok egy rossz helyzetet sokkal-sokkal szörnyűbbé változtattak.

A KÖZÉP LEMORZSOLÓDIK

1928-ra a Federal Reserve már javában emelte a kamatokat és zsugorította a pénzkínálatot. Például a diszkont kamatláb – a kamat, amit a bankok fizetnek a Fednek, ha kölcsönt vesznek fel tőle – négyszer is emelkedett, 3,5 százalékról 6 százalékra 1928 januárja és 1929 augusztusa között. A központi bank további deflációs tevékenységeket folytatott azzal, hogy az értéktőzsde összeomlása után hónapokon át agresszíven állampapírokat értékesített. Az azt követő három év alatt mintegy 30 százalékkal zsugorodott a pénzkínálat. Ahogy ennek következtében végigbotladoztak az árak a gazdaságon, a Fed magas kamatpolitikája dramatikusan felemelte a reál (inflációhoz igazított) árakat.

Az időszak monetáris politikájának legátfogóbb krónikáját a Nobel díjas Milton Friedman, és kollégája, Anna Schwartz *A Monetary History of the United States, 1867–1960* című munkájában találhatjuk. Friedman és Schwartz meggyőzően érvelnek amellett, hogy a nemzet pénzkínálatának egyharmaddal való zsugorítása 1929 augusztusa és 1933 márciusa között hatalmas teher volt a gazdaság vállán, ami jórészt a Fed szeizmikus

inkompetenciájának köszönhető. Benjamin Strong 1928. októberi halála – aki a Fed New York körzeti bankjának elnökként nagyhatalmú és befolyásos személy volt – alkalmas vezetés híján botladozásnak indította a központi bankot – és így a rossz politikát csak még rosszabb követte.⁹

Az elején csak a Bernard Baruch és a Joseph Kennedy féle „okos” pénz – akik a pénzkínálatra és más állami intézkedésekre figyeltek – voltak azok, akik látták, hogy lassan vége a partinak. Baruch korán, 1928-ban elkezdte eladni a részvényeit és kötvényekbe, illetve aranyba fektetni a pénzét. Kennedy is ugyanezt tette, azt mondván: „Csak az örültek várják meg a legmagasabb dollárt.”¹⁰

A befektetők tömegei idővel felfigyeltek a központi banknál bekövetkezett változásra, és megindult a roham. Egy az érték-tőzsde összeomlásának ötvenedik évfordulójára írott különkiadásában az U.S. News & World Report a következőképp írja le a pánikot:

Valójában a Nagy Összeomlás egyáltalán nem egy egy-napos esemény volt, bármennyire is sokat hivatkozzanak az október 24.-i Fekete Csütörtökre és az azt követő Fekete Keddre. Már igen korán, szeptember ötödikén is gyengék voltak a részvények, miután két nappal azelőtt új csúcsokat értek el. A kora októberi zuhanásokat „kívánatos korrigálásoknak” nevezték.

---

⁹ Milton Friedman és Anna Jacobson Schwartz, *A Monetary History of the United States, 1867–1960* (New York, 1963; 9. papírborítós kiadás a Princeton University Press gondozásában, 1993), 411–415. o.

¹⁰ Lindley H. Clark, Jr., “After the Fall,” *The Wall Street Journal*, 1979. október 26., 18. o.

A Wall Street Journal egy őszi fellendülést jósolva megállapította, hogy „néhány részvény emelkedik, néhány pedig zuhan.”

Aztán október 3.–án a részvények elszenvedték az év legsúlyosabb zuhanását. Margin call-ok érkeztek, a kereskedők pedig egyre nyugtalanabbá váltak. De a következő nap ismét emelkedtek az árak, majd két héten át fel–le hullámoztak.

A valódi összeomlás október 23.–án, egy szerdai napon kezdődött, azzal, amit egy megfigyelő a „likvidálások Niagarájának” nevezett. Hatmillió részvény cserélt gazdát. Az ipari átlag 21 pontot esett. „Holnap el fog jönni a fordulat,” mondták egymásnak a brókerek. Az árakat, mondták, „ésszerűtlenül alacsony” szintre hajtották.

De másnap, a Fekete Csütörtökön kitört egy még nagyobb eladási láz. . . . Az árjelző több mint öt órát késett, majd délután 7:08–kor felmondta a szolgálatot.¹¹

A Dow Jones Ipari Átlag részvényeit 19–szeres nyereséggel adták el a csúcsponton – ami valamennyire magas, de egyáltalán nem az a fok, amit a részvénypiaci elemzők mértéktelen spekulációnak neveznek. Azok a gazdasági torzítások indították el az országot a recesszió útján, amiket a Fed monetáris politikája okozott, azonban az ezt követő törvénykezések változtatták a recessziót teljes katasztrófává. Miközben a részvénypiac szenvedett, a Kongresszus a tűzzel játszott: a Fekete Csütörtök reggelén arról számoltak be a nemzet újságjai,

---

¹¹ “Tearful Memories That Just Won’t Fade Away,” *U.S. News & World Report*, 1979. október 29., 36–37. o.

hogy a törvényhozásban győzedelmeskedni látszanak azok a politikai erők, akik a kereskedelmet még nagyobb mértékben károsító vámokat pártolják.

A részvénytőpiaci összeomlás csupán a tükörképe, nem pedig az egyenes oka volt azoknak a pusztító állami intézkedéseknek, amelyek végül megteremtették a Nagy Gazdasági Világválságot: a piac szinte teljes összhangban lendült fel és zuhant be azzal, amit a Fed és a Kongresszus csinált. És amit az 1930-as években tettek az igazán helyet nyert magának a történelem legnagyobb ostobaságainak listáján.

HAYER, KÖLCSÖN TUDNÁL ADNI 20 MILLIÓ DOLLÁRT?

A Fekete Csütörtök jobban megrázta Michigant, mint bármely másik tagállamot. Teljesen a földre dőngölte a gépjárműcégek és a bányászcégek részvényeit. A gépjárműgyártás 1929-ben elérte minden idők legmagasabb teljesítményét alig több mint 5 millió járművel, majd ez a szám 1930-ban 2 millióra zuhant. 1932-re, a válság legmélyebb pontjára újabb 2 millióval esett 1,331,860-ra – az 1929-es csúcshoz mérve megdöbrentő, 75%-os zuhanást eredményezve.

Szerte az országban befektetők ezreire, köztük közismert személyekre durván lesújtott az 1929-es összeomlás. Köztük volt Winston Churchill is, aki sokat fektetett amerikai részvényekbe az összeomlás előtt. Utána csupán írói képessége és kormányozási állították helyre a pénzügeit.

Clarence Birdseye, a csomagolt, fagyasztott élelmiszerek korai kifejlesztője eladta vállalkozását 30 millió dollárért és

minden vagyonát részvényekbe fektette. Az összeomlás teljesen kisemmizte.

William C. Durant, a General Motors megalapítója több mint 40 millió dollárt bukott a részvényt piacon. (A GM túlélte a válságot Alfred P. Sloan költségcsökkentő vezetése alatt.)

MÁSODIK FÁZIS:

A VILÁGGAZDASÁG FELBOMLÁSA

Bár a modern mítosz azt állítja, hogy a szabadpiac „elpusztította önmagát”, 1929-ben az állam volt a bukás legfőbb elkövetője. Ha ez az összeomlás olyan lett volna, mint az előzők, legfeljebb két vagy három év alatt – de valószínűleg még annál is hamarabb – elmúltak volna a nehéz idők. Viszont a példátlan politikai kontárkodás ehelyett több mint 10 éven át elnyújtotta a szenvedést.

A munkanélküliség 1929-ben átlagosan 3,2% volt, majd 1930-ban egy közepes recesszióra jellemző 8,9%-ra ugrott. Ezután az egekbe szökött, egészen az 1933-as évek csúcspontjáig, amikor a munkanélküliség meghaladta a 25%-ot. Ezek egészen 1933 márciusáig Herbert Hoover elnök évei voltak – akiről sokszor azt állítják, hogy a beavatkozást elkerülő, laissez-faire gazdaság bajnoka volt.

„A TÖRTÉNELEM LEGKÖLTEKEZŐBB KORMÁNYA”

Igaz volna, hogy Hoover az „el-a-kezekkel-a-gazdaságtól” szabadpiaci filozófia követője volt? Ellenfele az 1932-es választásokon, Franklin Rooseveltt egyáltalán nem így gondolta. A kampány során Rooseveltt átkozta Hoovert, mert annyit költekezett és annyi adót vetett ki, mert hatalmasra emelte az államadósságot, megfojtotta a kereskedelmet és milliókat tett munkanélkülivé. Rooseveltt azzal vádolta Hoover elnököt, hogy „felelőtlen és extravagáns” módon költekezik, hogy szerinte

„minden irányítását Washingtonban kell központosítani, amilyen hamar csak lehet,” és hogy ő volt az elnöke „a békeidőbeli történelem legköltekezőbb kormányának.” Rooseveltnél a lelnökjelöltje, John Nance Garner azzal vádolta Hoovert, hogy „a társadalmat lefelé vezeti a szocializmus útján.”¹² A Hooverrel kapcsolatos konvencionális nézetekkel ellentétben, Rooseveltnak és Garnernek teljesen igaza volt.

A Hoover-kormányt megkoronázó ostobaság a Smoot-Hawley Vám volt, amelyet 1930 júniusában iktattak törvénybe. Ez az 1922-es Fordney-McCumber Vámra épült, amelyik már egyébként is zuhanórepülésbe taszította az amerikai mezőgazdaságot az előző évtizedben. Az amerikai történelem leginkább protekcionista jogalkotása, a Smoot-Hawley vám gyakorlatilag lezárta a határokat a külföldi javak előtt, és lánggra lobbantott egy kegyetlen nemzetközi kereskedelmi háborút. Barry Poulson professzor így írja le a törvény hatókörét:

A törvény megemelte a vámokat az összes vámköteles árucikken; például a mezőgazdasági termékekre kirótt vám 20%-ról 34%-ra, a borokra és a szeszesitalokra kivetett vám 36-ról 47%-ra, a gyapjú és a gyapjútermékek váma pedig 50-ról 60%-ra emelkedett. Összesen 887 vámot emeltek súlyosan, a törvény pedig 3218 új árucikket tett vámkötelessé. A Smoot-Hawley vámtörvény egyik kulcseleme az volt, hogy sok vámot egy bizonyos összegben adtak meg, nem pedig az ár egy bizonyos százalékában. Ahogyan a Nagy Gazdasági Válság során a felére, vagy annál is alacsonyabbra zuhantak az árak, gyakorlatilag megduplázódott az összegben meghatározott

---

¹² “FDR’s Disputed Legacy,” *Time*, 1982. február 1., 23. o.

vámok effektív rátája, növelve a törvény által nyújtott protekciót.¹³

A Smoot–Hawley széles körű és súlyos hatást gyakorolt, számtalan terméket érintve. A törvénybe iktatása előtt az órákat 45%-os vámmal sújtották, amit a törvény 55%-ra emelt, és hozzáadott árucikkenként további 4,50 dollár vámot. A vaját és a kukoricát terhelő vámok körülbelül megduplázódtak. A történelem során először még a savanyú káposztára is vámot vetettek ki. A néhány megmaradó, vámmentes termék között furcsamód ott voltak a piócák és a csontvázak (talán politikai vigaszdíj gyanánt az Amerikai Orvosi Egyesület számára, ahogy egy bohókás egyén fanyarul megjegyezte).

A lenolajra, volfrámra és kazeinre kivetett vámok szétverték az Egyesült Államok festék-, acél- és papíriparát. A Smoot–Hawley több mint 800 olyan terméket megadóztatott, amit az autógyártás során használtak. Több mint hatvanezer olyan embernek kellett munkanélküliként hazatérnie, akik a gyapjúrongyokból olcsó ruhákat gyártó amerikai gyárakban dolgoztak, miután a gyapjúrongyokra kivetett vám 140%-kal megemelkedett.¹⁴

A kormányban és a Kongresszusban dolgozó hivatalnokok úgy gondolták, hogy a kereskedelmi korlátok arra fogják kényszeríteni az amerikaiakat, hogy az eddiginél több hazai terméket vásároljanak, ami majd megoldja a kellemetlen munkanélküliség problémáját. De figyelmen kívül hagyták a nemzetközi

---

¹³ Barry W. Poulson, *Economic History of the United States* (New York: Macmillan Publishing Co., Inc., 1981), 508. o.

¹⁴ Reynolds, 1419. o.

kereskedelem egy fontos alapelvét: az üzletelés végső soron egy kétirányú utca: ha a külföldiek nem adhatják el a termékeiket itt, akkor nem tudják megkeresni azt a dollárt, amivel innen vásárolhatnának. Vagy másképpen fogalmazva: az állam nem szüntetheti be az importot anélkül, hogy exportot is beszüntetné.

MEGADÓZTATSZ, ÉS ÉN IS MEGADÓZTATLAK

A külföldi cégeket és munkásaikat a padlóra küldte a Smoot–Hawley súlyos vámterhe, és a külföldi államok egyharmar a saját kereskedelmi korlátaik felállításával reagáltak. Mivel a külföldieket súlyosan korlátozták abban, hogy eladják termékeiket az amerikai piacon, így kevesebb amerikai terméket vásároltak. Ez kifejezetten súlyos csapást mért az amerikai mezőgazdaságra. A földművesek egy elnöki tollvonással elveszítették piacuk szinte egyharmadát. A tanyák árai a mélybe zuhantak és gazdák tízezrei mentek csődbe. Egy véka búza, amely 1 dollárért kelt el 1929-ben csupán 30 centet ért 1932-ben.

A mezőgazdaság összeomlásával rekordszámú vidéki bank bukott be, magukkal rántva tízezer és tízezer ügyfelüket. 1930 és 1933 között kilencezer bank zárt be az Egyesült Államokban. Az értéktőzsde, amely visszanyerte az erejének egy részét, amelyet előző október óta elvesztett, 20 ponttal zuhant azon a napon, amikor Hoover törvénybe iktatta a Smoot–Hawleyt, majd szünet nélkül zuhant az azt követező két évben. (A piac a Dow Jones Ipari Átlag szerint 1929. szeptember 3.-án érte el a 381-es csúcspontot. November 13-án érte el az 1929-es legalacsonyabb,

198 pontot, majd áprilisa ismét felemelkedett 294-re. Mialatt a vámtörvény júniusban Hoover asztala felé menetelt, ismét zuhanni kezdett, és nem állt meg egészen addig, amíg két év múlva el nem érte a 41 pontot. Csupán negyed évszázad múlva érte el a Dow ismét a 381 pontot.)

A vámháborúk okozta világkereskedelmi zsugorodás nagyban hozzájárult a színpad előkészítéséhez a Második Világháború számára. 1929-ben a világ többi része 30 milliárd dollárral tartozott az amerikai polgároknak. A német weimari köztársaság szenvedett a hatalmas jóvátételi számla súlya alatt, amelyet kirótt rá a versailles-i békeszerződés. Amikor a vámok ellehetetlenítették, hogy a külföldi üzletemberek az amerikai piacon árusítsák a javaikat, jelentősen súlyosbodott a hitelek terhe, és olyan demagógokat bátorított fel, mint Adolf Hitler. „*Ha az áruk nem mehetnek át a határokon, a katonák fognak,*” figyelmeztet a régi, de fájdalmasan igaz mondás.

SZABAD PIAC VAGY INGYEN EBÉD?

A Smoot–Hawley törvénynek önmagában el kellene temetnie a mítoszt, miszerint Hoover a szabadpiac politikáját gyakorolta, de kormánya intervencionista hibái ennél is mélyebbre nyúlnak. Az értéktőzsde összeomlása után kevesebb mint egy hónappal vállalatvezetőkkel kezdett tárgyalni, hogy fenyegetésekkel rávegye őket, hogy tartsák mesterségesen magasán a béreket, annak ellenére, hogy az árak és a bevételek zuhantak. 1929 és 1933 között a fogyasztói árak majd' 25%-kal estek, míg a nominálbérek átlagosan csupán 15%-kal csökkentek,

ami azt jelenti, hogy a reálbérek – a vállalozási költségek egy jelentős alkotóeleme – jelentősen növekedtek. Ahogy azt a közgazdász Richard Ebeling megállapította, „a Hoover-kormány ’magas bérek’ politikája és a szakszervezetek [...] egyedül abban értek el sikereket, hogy kizárták a dolgozókat a munkaerőpiacról, és ezzel megteremtették a munkanélküliség egyre növekvő körforgását.”¹⁵

Hoover drámaian megemelte az állami támogatásokra és segélyekre szánt kiadásokat. 1930 és 1931 között, egy éven belül 16,4%–ról 21,5%–ra emelkedett a GNP azon része, ami a szövetségi kormány kiadásait mutatja.¹⁶ Hoover mezőgazdasági bürokráciája több száz millió dollár segélyt nyújtott a búzával és pamutpal foglalkozó gazdáknak, még akkor is, amikor az új vármok megsemmisítették a piacaikat. A Reconstruction Finance Corporation–nek nevezett kormányügynöksége további milliárdokkal támogatta a vállalatokat. Évtizedekkel később, amikor Hoover kormányáról beszélt, Rexford Guy Tugwell, Franklin Rooseveltpolitikájának egyik tervezője a következőt mondta: „Akkoriban nem vallottuk be, de gyakorlatilag az egész New Deal abból a programból fogant, amit Hoover alkotott.”¹⁷

Bár a legelején Hoover valóban csökkentette a legszegényebb amerikaiakat sújtó adókat, Larry Schweikart és Michael

---

¹⁵ Richard M. Ebeling, “Monetary Central Planning and the State, Part XI: The Great Depression and the Crisis of Government Intervention,” In *Freedom Daily* (Fairfax, Virginia: The Future of Freedom Foundation, 1997 november), 15. o.

¹⁶ Paul Johnson, *A History of the American People* (New York: Harper Collins Publishers, 1997), 740. o.

¹⁷ Paul Johnson, *A History of the American People* (New York: Harper Collins Publishers, 1997), 741. o.

Allen a *Patriot's History of the United States: From Columbus's Great Discovery to the War on Terror* című művébenben kihangsúlyozzák, hogy Hoover „semmit sem ösztönözött a gazdagokat, hogy új gyárakba fektessenek a foglalkoztatás fellendítése érdekében.” Még a bankcsekket is megadóztatta „ami felgyorsította a pénz elérhetőségének zuhanását azzal, hogy megbüntette azokat, akik csekket állítottak ki.”¹⁸

1931 szeptemberében, amikor a pénzkínálat zuhant, a gazdaság pedig megtántorgott a Smoot–Hawley súlya alatt, a Fed véghezvitte a diszkont kamatláb legnagyobb emelését a történelem során. Négy hónap alatt 15%-kal csökkentek a bankbetétek, és mérhető, deflációs zuhanások jellemezték a nemzet pénzkínálatát 1932 első felében.

A magas vámok, a magas állami támogatások és a deflációs monetáris politika hibáit megkoronázandó, a Kongresszus elfogadta és Hoover aláírta az 1932-es *Revenue* törvényt. Ez volt a történelem legnagyobb békeidőbeli adóemelése, ami kétszerezésére emelte a jövedelemadót. Valójában a legmagasabb jövedelemkategória számára a kétszeresénél is nagyobbra nőtt: 24%-ról 63%-ra. Az adómentességeket csökkentették, az adójóváírást eltörölték, felemelték a társasági adót és az ingatlanadót; új ajándékadót, gázolajadót és autóadót vezettek be, és szigorúan megemelték a postai díjszabásokat.

Van-e komoly tudós, aki képes végigkövetni a Hoover-kormány hatalmas gazdasági beavatkozásait, majd rezzenéstelen

---

¹⁸ Larry Schweikart & Michael Allen, *A Patriot's History of the United States: From Columbus's Great Discovery to the War on Terror* (New York: Sentinel, 2004), 553. o.

arccal azt mondani, hogy az elkerülhetetlenül káros következmények a szabadpiac hibái voltak? Schweikart és Allen a következőképp vizsgálták a roncsokat:

1933-ra megdöbbentő mértéket öltöttek a számok, amiket a hibák e vígjátéka produkált: a munkanélküliség országos aránya elérte a 25%-ot, de néhány városon belül a statisztikák felfoghatatlannak tűntek. Cleveland azt jelentette, hogy a munkaerőállomány 50%-ának nincs állása, Toledóban 80% volt munkanélküli, és néhány tagállam átlaga a 40%-ot is elérte. A csökkenő bevételek és növekvő segélyezési költségek kétélű kardjának köszönhetően a városok terhe sok önkormányzatot a szakadék szélére kényszerített. New York iskolái leálltak, Chicago tanárainak 20 millió dollárral tartoztak. A magániskolák sok esetben teljesen csődbe mentek. Egy állami tanulmány azt találta, hogy 1933-ra 1500 főiskola dobta fel a talpát, a könyveladások pedig a mélybe zuhantak. Chicago könyvtárrendszere egy teljes éven át egyetlen könyvet sem vásárolt.¹⁹

---

¹⁹ Larry Schweikart és Michael Allen, *A Patriot's History of the United States: From Columbus's Great Discovery to the War on Terror* (New York: Sentinel, 2004), 554. o.

HARMADIK FÁZIS:

A NEW DEAL

Hatalmas előnnyel nyerte meg Franklin Delano Rooseveltt az 1932-es elnökválasztásokat – megszerezte az elnökválasztó testület 472 tagjának szavazatát, a kormányon levő Herbert Hoover 59 szavazatával szemben. A Demokrata Párt platformja – melynek Rooseveltt volt a zászlóvivője – kijelentette, hogy „Hisszük, hogy egy párt platformja egyezés a néppel, amit hűségesen be kell tartania a hatalommal megbízott pártnak.” A szövetségi kormány kiadásainak 25%-os csökkentését, az állami költségvetés kiegyensúlyozását, „minden veszélyben megőrizendő” stabil aranypénzt, az állam eltávolítását a magánvállalatokhoz tartozó területekről, és a hooveri mezőgazdasági programok „pazarlásának” megszüntetését hirdette. Ezeket ígérte az elnökjelölt Roosevelt, és ezek voltak azok, amik a legkevésbé sem hasonlítanak ahhoz, amit Rooseveltt, az elnök megvalósított.

Washingtonnt félelemmel vegyült optimizmussal töltötte el, amikor Rooseveltt letette esküjét 1933 március 4.-én – féltek attól, hogy a gazdaság nem fog helyreállni, és bizakodtak abban, hogy az új, asszertív elnök talán képes lesz változást hozni. A humorista Will Rogers szavakba öntötte a többségben kavargó érzést FDR iránt, miközben az új elnök összeállította a kormányát: „Az egész ország veled van, csak mert csinál valamit. Ha leégetné a kongresszusi székházat, mindannyian örvendénénk, és azt mondanánk, hát, mindenesetre legalább kigyulladt egy tűz.”²⁰

---

²⁰ “FDR’s Disputed Legacy,” 24. o.

„SEMMITŐL NEM KELL FÉLNI, CSUPÁN A FÉLELEMTŐL”

Roosevelt valóban változást hozott, bár valószínűleg nem azt a fajta változást, amiben az ország reménykedett. Rossz kezdet volt tőle az, hogy avatóbeszédében a „lelkiismeretlen pénzváltókat” okolta a válságért. Egy szót sem szólt a Fed helytelen döntéseinek szerepéről, és keveset a Kongresszus ostobaságairól, amelyek hozzájárultak a problémához. Erőfeszítéseinek eredményeképpen a gazdaság az egész évtizedben a válság foglya maradt. Egy szólást kölcsönözve a 19. századi írótól, Henry David Thoreautól, Roosevelt híressé vált beszédében kijelentette, hogy „Semmitől nem kell félni, csupán a félelemtől.” De ahogyan azt elmagyarázta a Grove City College professzora, Dr. Hans Sennholz, igazából FDR politikája volt az, ami az amerikaiaknak valós okot adott a félelemre:

Az első száz napjában keményen megtámadta a profitrendszert. Ahelyett, hogy eltörölte volna az elődje által felállított, a fellendülést ellehetetlenítő korlátokat, a sajátjait is felhúzta melléjük. Minden lehetséges oldalról megtámadta az amerikai dollár épségét: kvantitatív növelésekkel és kvalitatív csökkentéssel. Elkobozta az emberek aranytartalékait és 40%-kal devalválta a dollárt.²¹

Lewis W. Douglas, a költségvetésért felelős hivatal igazgatója hivatalba lépése után csupán egy évvel lemondott, a frusztrációtól és a dühtől vezérelve, amit az ébresztett, hogy

---

²¹ Sennholz, 210. o.

Roosevelt ilyen hamar és ennyire totálisan elárulta a platformot, amelyen megválasztották. 1935-ben a Harvard Egyetemen Douglas nyíltan kimondta, hogy Amerika jelentős választút előtt áll:

Úgy fogunk-e dönteni, hogy alávétjük magunkat – ezt a nemes, kiváló országot – a bürokrácia despotizmusának, ami irányítaná minden tettünket, elpusztítaná a kivívott egyenlőségünket és egyhamar az elszegényedett rabszolgák sorsába taszítana minket? Vagy ragaszkodunk-e szabadságunkhoz, amiért több mint ezer éven át küzdött az ember? Meg kell értenünk az előttünk álló kérdés jelentőségét. [...] Ha nem azért tartunk választásokat, hogy egy zsarnoki és elnyomó bürokrácia uralja az életünket, hogy elpusztítsa a kivívott haladást, és a mélybe taszítsa életszínvonalunkat [...] akkor nem annak kellene lennie a szövetségi kormány funkciójának egy demokráciában, hogy arra korlátozza tevékenységét, amellyel egy demokrácia megfelelően elbánhat, mint a honvédelem, a rendfenntartás, az élet és tulajdon védelme, a tisztességtelenség megelőzése, és [...] a nép védelmezése [...] az érdekcsoportokkal szemben?²²

---

²² Lewis W. Douglas: *The Liberal Tradition: A Free People and a Free Economy*, idézte Richard M. Ebeling “Monetary Central Planning and the State, Part XIV: The New Deal and Its Critics,” In *Freedom Daily*, 1998. február, 12. o.

NEW DEAL: A POLITIKAI BŰVÉSZTRÜKK

Krízishelyzet kísértette a bankrendszert, amikor az új elnök 1933 március 4.-én hatalomra lépett. Március 6.-án Roosevelt úgy döntött, hogy bezáratja a bankokat és kikiált egy országos bankzárlatot vagy „bankügyleti ünnepet” (amely nem ért véget teljes egészében kilenc napon keresztül); Roosevelt védelmezői mind a mai napig éltetik őt ezért, döntő és szükségszerű lépésnek tartva a zárlatot. Azonban Friedman és Schwartz világosan bemutatják, hogy ez a gyógymódnak mondott lépés „rosszabb volt, mint maga a betegség.” A Smoot–Hawley vámok és a Fed lelkiismeretlen pénzügyi baklövései idézték elő az állapotot, ami biztosította Rooseveltnek a kifogást ahhoz, hogy ideiglenesen megfossza a vagyonuktól a megtakarításaikat letétbe helyező embereket, a bankügyleti ünnep pedig semmivel nem változtatott ezeken az alapproblémákon. „Amikor véget ért az ünnep, nem nyitott ki több mint 5000 olyan bank, amely üzemelt az ünnepnap kinyilvánításakor, és ezek közül 2000 nem nyitott ki később sem, soha többé,” jelenti Friedman és Schwartz.²³

A Cato Intézet közgazdásza, Jim Powell kiváló könyvet írt 2003-ban a Nagy Világválságról *FDR's Folly: How Roosevelt and His New Deal Prolonged the Great Depression* [FDR ostobasága: Hogyan hosszabbította meg Roosevelt és a New Deal-je a Nagy Válságot] címmel. Jim rámutat arra, hogy „a bebukott bankok szinte minden esetben olyan államokban tevékenykedtek, ahol

---

²³ Friedman & Schwartz, 330. o.

úgynevezett 'unit banking' törvények uralkodtak” – olyan törvények, amelyek megtiltották a bankoknak, hogy bankfiókokat nyissanak, és ezzel diverzifikálják portfóliójukat és csökkentsek kockázataikat. Powell azt írja: „Míg az Egyesült Államok – az 'unit banking' (egyfiókos bankrendszer) törvényeivel – több ezer bankcsődöt szenvedett el, addig Kanadában, amely megengedte a fióknyitást, egyetlen bank sem bukott be.”²⁴ Furcsamód a kapitalizmus kritikusai, akik a piacot hibáztatják a Válságért, sosem említik ezt a tényt.

A kongresszus felruházta az elnököt a hatalommal ahhoz, hogy elkobozza az amerikai polgárok magán aranytartalékát, aztán pedig hogy rögzítse az arany árát. Egy reggel, miközben Roosevelttel reggelizett az ágyában, pénzügyminiszterével, Henry Morgenthauval úgy döntöttek, hogy megváltoztatják az arany és a papírdollár közötti rátát. Miután számba vette a lehetőségeit, Roosevelttel egy 21 centes áremelés mellett döntött, mivel az volt a „szerencseszáma.” Morgenthau azt írta naplójában: „Ha valaha bárki megtudta volna, hogyan állapítottuk meg az arany árát a szerencseszámok kombinációjával, úgy gondolom, megrémült volna.”²⁵ Roosevelttel úgyszintén egymagában „megtorpedózta” a Londoni Gazdasági Konferenciát 1933-ban, amelyet más, nagy nemzetek kérésére hívtak össze, hogy csökkentsék a vámokat és visszaállítsák az aranystandardot.

Washington és a meggondolatlan központi bankja már 1930-ra ízekre szabdalta az aranystandardot. Azzal, hogy Roosevelttel

---

²⁴ Jim Powell, *FDR's Folly: How Roosevelt and His New Deal Prolonged the Great Depression* (New York: Crown Forum, 2003), 32. o.

²⁵ John Morton Blum, *From the Morgenthau Diaries: Years of Crisis, 1928–1938* (Boston: Houghton Mifflin Company, 1959), 70. o.

elutasította azt, eltörölte a határtalan pénz- és hitelexpanziót korlátozó megmaradt akadályokat, amiért a következő években hatalmas árat fizetett a nemzet a gyengülő valuta formájában. Carter Glass szenátor jól fogalmazott, amikor figyelmeztette Rooseveltet 1933 elején: „Ez becstelenség, uram. Ez a nagy kormány, amely aranyban erős, megszegei ígéreteit, hogy aranyat fizessen özvegyeknek és árváknak, akiknek államkötvényt adott el azzal a fogadalommal, hogy aranyérmével fog fizetni nekik. Megszegei az ígéretét, hogy aranyérmére lehessen váltani a papírpénzt. Ez becstelenség, uram.”²⁶

Bár Roosevelten elkobozta az ország aranyát, a szeszestilt azonban visszajuttatta Amerika bárjaiba és szalonjaiba. A Fehér Házban eltöltött második vasárnapján ebéd közben megállapította, „azt hiszem ez egy remek alkalom egy sörre.”²⁷ Ugyanazon az estén megfogalmazott egy üzenetet, amelyben a tilalom feloldását kérte a kongresszustól. A képviselőház kedden jóváhagyta a hatálytalanítási intézkedést, csütörtökön átment a szenátuson, és mire vége lett az évnek, elegendő állam hagyta jóvá ahhoz, hogy a 21. módosítás az Alkotmány része legyen. Egy megfigyelő, aki a figyelemre méltó fordulatokat kommentálta, megjegyezte, hogy ha 1933 elején két ember – az egyik egy aranyérmével a zsebében, a másik pedig egy üveg whiskyt tartva – az utcán sétált volna, az aranyat birtokló ember becsületes polgár lett volna, a másik pedig egy bűnöző. Az év végére pedig pontosan az ellentéte volt igaz.

A New Deal első évében Roosevelten előterjesztette 10 milliárd dollár elköltését, miközben a bevétel csak 3 milliárd dollár volt.

---

²⁶ Anderson, 315. o.

²⁷ “FDR’s Disputed Legacy,” 24. o.

1933 és 1936 között az állami kiadások több mint 83%-kal növekedtek. A szövetségi kormány adóssága 73%-kal emelkedett.

FDR 1935-ben rávette a kongresszust a társadalombiztosítás létrehozására, 1938-ban pedig az első országos minimálbértörvény elrendelésére. Míg a nagyközönség mind a mai napig élte ezt ezekért az intézkedésekért, számos közgazdász más véleményen van. A minimálbértörvény túl drágává teszi a fiatal, a tapasztalatok nélküli, a szakképzetlen és a hátrányos helyzetűek foglalkoztatását. (Például a minimálbér-kikötések, amelyeket egy másik törvény keretein belül hagytak jóvá 1933-ban, becslések szerint ötszázezer feketét vágtak ki a munkahelyükről.) A jelenlegi tanulmányok és becslések felfedik, hogy a társadalombiztosítás hosszútávon egy olyan biztosítási rémálommá vált, hogy vagy privatizálni kell, vagy a csillagos egekbe kell emelni a fenntartásához szükséges így is hatalmas adókat.

Roosevelt bebiztosította az Agricultural Adjustment Act [Mezőgazdaság-szabályozási törvény] beiktatását, ami új adót vetett ki a mezőgazdasági feldolgozókra, és a bevételt arra használta, hogy felügyelje az értékes termény és marhaállomány széles körű elpusztítását. Szövetségi ügynökök felügyelték, ahogyan tökéletes gyapot-, búza- és kukoricaföldeket szántanak fel (rá kellett venniük az öszvéreket, hogy eltapossák a termést; arra voltak tanítva, természetesen, hogy a sorok között járjanak). Egészséges marhákat, bárányokat és disznókat mészároltak le és temettek tömegsírokba. A mezőgazdasági miniszter, Henry Wallace személyesen adta ki a parancsot, hogy mészároljanak le 6 millió malacot, mielőtt felnőnek. A kormány továbbá a történelem során leelőször azért fizetett a gazdáknak, hogy

egyáltalán ne dolgozzanak. Ha sikerült is volna a Mezőgazdaság-szabályozási törvénynek megsegíteni a gazdákat a kínálat korlátozásával és az árak emelésével, ezt akkor is csak úgy tehetné volna, ha azzal milliókat károsít, akiknek vagy ki kell fizetniük a magasabb árakat, vagy kevesebbet kell enniük.

KÉK SASOK ÉS VÖRÖS KACSAK

A New Deal talán legradikálisabb eleme a National Industrial Recovery Act [Nemzeti Ipari Újjáépítési törvény] volt, amit 1933 júniusában iktattak törvénybe, és ami megteremtett egy hatalmas, új bürokráciát a National Recovery Administration [Nemzeti újjáépítési hivatal] név alatt. Az NRA uralma alatt hirtelen egy államilag elrendelt kartellbe kényszerítették a legtöbb feldolgozóipart. Az árakat és az értékesítés feltételeit korlátozó szabályozások rövid időre fasiszta-stílusú berendezkedéssé alakították az amerikai gazdaság nagy részét, miközben az NRA-t az irányítása alá vont iparágakra kivetett új adókból pénzeltek. Néhány közgazdász úgy becsülte, hogy az NRA 40%-kal megemelte a vállalozási költségeket; nem éppen erre volna szüksége egy szenvedő gazdaságnak a felépüléshez.

Az NRA azonnal és erőteljesen fejtette ki a hatását a gazdaságra. Láthatóan felbukkantak a felépülés jelei abban az öt hónapban, miközben előkészítették a törvényt: a gyárak foglalkoztatottsága és a munkáltatók által bérekre költött pénzösszeg 23 és 35 százalékkal emelkedett. Aztán megérkezett az NRA; megrövidítette a munkaórákat, önkényesen megemelte a béreket és további költségeket vetett ki a vállalkozásokra. A törvény

beiktatása után hat hónapra 25%-kal zuhant az ipari termelés. Benjamin M. Anderson azt írta:

Az NRA nem egy fellendítő, hanem egy fellendülés–ellenes intézkedés volt. Az ipari termelés az NRA teljes ideje alatt nem emelkedett olyan magasra, mint amekkora 1933 júliusában, az NRA megszületése előtt volt.²⁸

Az, akit Rooseveltt megbízott az NRA irányításával, Hugh „Iron Pants” Johnson tábornok volt, egy mocskolódo, dühös zszarnok, aki bevallottan csodálta az Itáliai diktátort, Benito Mussolinit. „A mindenható isten könyörüljön annak, aki akadályozni próbálja a Kék Sast” (az NRA – a „kék sas akció” – hivatalos jele, amit egy szenátor gúnyosan, „Szovjet kacsának” nevezett), menydörgött Johnson. Azokat, akik nem voltak hajlandóak együttműködni az NRA–val, Johnson személyesen fenyegette meg nyilvános bojkottal és egy „orrbaveréssel.”

Végül több mint 500 NRA szabályozás volt érvényben, „a villámhárítóktól elkezdve a fűzők és melltartók gyártásáig, lefedve több mint 2 millió munkáltatót, és 22 millió munkást.”²⁹ Szabályozták a hajszesz, a kutyapóráz és még a zenei vígjátékok gyártását is. Egy Jacob Maged nevű New York–i szabót letartóztattak és bebörtönöztek azért a „büntettért”, mert 35 centért vasalt ki egy öltönyt, nem pedig az NRA által előírt „Szabók kódexében” meghatározott 40 centért.

A *The Roosevelt Myth* című könyvében, John T. Flynn történész leírja, hogyan is végezték a dolgukat az NRA partizánjai:

---

²⁸ Anderson, 336. o.

²⁹ *uo.*, 332–334. o.

Az NRA kezdett rádöbbsenni, hogy képtelen érvényre juttatni a szabályozásait. Megjelentek a feketepiacok. Kizárólag a legerőszakosabb rendőri módszerekkel voltak képesek betartatni őket. A szabályozó hatóság végrehajtó rendőröket telepített Sidney Hillman [ruhaipari szakszervezeti vezető] ruhaiparába. Rohamosztagosként vizsgálták át a ruhanegyedet. Beléphettek az ember gyárába, kiküldhették őt onnan, felsorakoztathatták munkásait, kivallathatták őket és azonnal lefoglalhatták számlakönyveit. Betiltották az éjszakai műszakot. A magán kabát- és öltönyrendőrség osztagai minden éjszaka átfürkészték a környéket, fejszékkel rontottak be az ajtókon azok után kutatva, akik az éjszakai nadrágvarrás bűncselekményét követik el. De a szabályozó hatóságok azt mondták, hogy ezek nélkül a durva módszerek nélkül nem működnének velük együtt, mivel a nyilvánosság nem állt mögöttük.³⁰

AZ ÁBÉCÉ NÉPBIZTOSOK

Ezt követően Roosevelt jelentősen megemelte a magas jövedelmek adóját, illetve 5 százalék osztalékadót vetett ki a vállalati osztalékokra. 1934-ben elrendelt egy újabb adóemelést. Igazából az elkövetkezendő 10 évben az adóemelést lett Roosevelt kedvenc intézkedése, melynek tetőfoka a legmagasabb jövedelmek kategóriára kivetett a 90%-os adó volt. A michigani szenátor, Arthur Vandenberg, aki ellenezte a New Deal nagyrészét, határozottan kritizálta Roosevelt hatalmas adóemeléseit. Nem lehet azzal helyreállítani a gazdaságot – mondta – hogy azt

---

³⁰ John T. Flynn, *The Roosevelt Myth* (Garden City, N.Y.: Garden City Publishing Co., Inc., 1949), 45. o.

a szocialista elképzelést követjük, miszerint Amerika képes „felemelni a legalacsonyabb egyharmadot” azzal, hogy „lerántja a felső kétharmadot.”³¹ Vandenberg továbbá helytelenítette, hogy „a kongresszus megadta magát az ábécé népbiztosoknak, akik szentül hiszik, hogy nagyhatalmú uralkodók parancsutásítása alá kell vonni az amerikai népet, hogy megmeneküljön.”³²

Az ábécé népbiztosok úgy költötték a nép pénzét, mintha végtelenül állna rendelkezésükre. Ők voltak azok, akikre a befolyásos újságíró és társadalomkritikus, Albert Jay Nock gondolt, amikor úgy jellemezte a New Dealt, mint „az ostoba bohóckodás és céltalan felbolydulás országos, államilag irányított mozgósítása.”³³

Roosevelt Civil Works Administration (CWA) közmunkahivatala színészeket bérelt, hogy ingyenes előadásokat adjanak, és könyvtárosokat fizetett, hogy archívumokat katalogizáljanak. Felbéreltek kutatókat, hogy a biztosítótű múltját tanulmányozzák, felbéreltek 100 washingtoni munkást, hogy lufival a kezükben járják az utcákat és elijesszék a seregélyeket a középületektől, illetve embereket helyeztek közalkalmazásba, hogy szeles napokon ördögszekeret kergessenek.

A CWA-t egy rövideltű munkahelyteremtés-programnak szánták, amikor 1933 őszén megalakult. Roosevelt biztosította a kongresszust az évertékelő beszédében, hogy minden hasonló, új programot egy éven belül be fognak szüntetni. „A szövetségi

---

³¹ C. David Tompkins, *Senator Arthur H. Vandenberg: The Evolution of a Modern Republican, 1884–1945* (East Lansing, MI: Michigan State University Press, 1970), 157. o.

³² *uo.*, 121. o.

³³ Albert J. Nock, *Our Enemy, the State*, 1 fejezet, IV. szakasz.

kormánynak,” mondta az elnök, „be kell szüntetnie és be is fogja szüntetni ezt a segélyezési programot. Nem vagyok hajlandó tovább korlátozni népünk vitalitását pénz, ételkosár vagy a fűnyíráshoz, gereblyezéshez vagy papírszedéshez hasonló apró munkák osztogatásával.” Harry Hopkinst nevezték ki hivatalvezetőnek, aki később azt mondta, „Négy millió embernek adok munkát, de az istenért, ne kérdezd, hogy mit csinálnak.” A CWA pár hónapon belül megszűnt, azonban egy másik ideiglenes segélyezési program lépett a helyébe, amiből 1935-re kialakult a Works Progress Administration (WPA) [közmun-kaügyi hivatal]. A WPA manapság arról híres, hogy megalkotta a „*boondoggle*”³⁴ kifejezést, mivel jóval többet „termelt” 77 000 hídnál és 116 000 épületnél, amivel támogatói lelkesen bizonygatják a hatékonyságát.³⁵

Kritikusai jó okkal nevezték a WPA-t úgy, hogy „We Piddle Around” [pazaroljuk az időt]. Kentuckyban a WPA munkások a spenótsütés 350 különböző módját kategorizálták. Az ügynökség 6000 „színésznek” adott munkát, bár a színészek országos szakszervezete csupán 4500 tagot számlált. Száz és száz WPA munkást használtak arra, hogy kampányhozzájárulásokat gyűjtsenek a Demokrata Párt számára. Tennesseeben kirúgták azokat a WPA munkásokat, akik nem voltak hajlandóak a kormányzónak adományozni bevételeük 2 százalékát. 1941-re a

---

³⁴ [A *boondoggle* kifejezést olyan közpénzből fizetett projektekre használják, ami mind időpazarlás, mind pénzpazarlás, azonban mégis folytatódik a politikai érdekek kiszolgálása céljából. *A ford.*]

³⁵ Martin Morse Wooster, „Bring Back the WPA? It Also Had a Seamy Side,” *Wall Street Journal*, 1986. szeptember 3., 26. o.

WPA költségvetésének csupán 59 százaléka ment arra, hogy fizessék a munkásokat, a maradékot felélte az adminisztratív bürokrácia. A *New Republic* szerkesztői azt kérdezték: „Van-e [Rooseveltben] annyi erkölcsi tartás, hogy bevallja, a WPA egy elsietett és grandiózus politikai gesztus volt, hogy az egy nyomorult kudarc, és el kellene törölni?”³⁶ Csak 1943 júliusában szüntették meg az utolsó WPA projektet.

Rooseveltet gyakran dicsérik a „munkahelyteremtő” intézkedéseikért, mint a CWA és a WPA. Nagyon sokan úgy gondolják, hogy ezek hozzájárultak a válság enyhítéséhez. Azt azonban figyelmen kívül hagyják, hogy valójában Roosevelt intézkedései voltak azok, amik elnyújtották a válságot, és amelyek mindenekelőtt megakadályozták, hogy a munkanélküliek valódi munkát találjanak. A munkahelyteremtő programok pazarló költsége nem volt más, mint az értékes erőforrások elterelése politikailag motivált és gazdaságilag kontraproduktív célokra.

Ez az érv ábrázolható egy rövid hasonlattal. Ha egy rabló házról házra jár és kirabol mindenkit a környéken, majd a közeli plázába siet, hogy elköltse a bűnben fogant zsákmányát, nem gondoljuk azt, hogy a rabló valójában szolgálatot tett a nemzetnek vagy általános gazdasági hasznot nyújtott, mivel a költségekkel „stimulálta” a plázák boltjait. Hasonlóképpen, amikor a kormány valakit felbérel arra, hogy katalogizálja a spe-nótkészítés számos módját, a munkás adókból fizetett bére nem tekinthető a gazdaság nettó növekedésének, mert a kifizetésére

---

³⁶ uo.

használt vagyont egyszerűen átirányították, nem pedig létrehozták. Napjaink közgazdászainak még mindig harcolniuk kell ez ellen a „mágikus gondolkodás” ellen minden alkalommal, amikor nagyobb állami kiadásokat javasolnak – mintha a pénz nem a produktív polgároktól, hanem a fogtündértől jönne.

„AZ ARCÁTLAN SENKIK MEGDÖBBENTŐ CSŐCSELÉKE”

A rendszertelen gazdasági beavatkozásaival Rooseveltt kiívta azok tiszteletét, akik nagyra értékelik annak a látszatát, amikor valaki irányít és „tesz valamit.” Az amerikaiak nagy többsége mindeközben türelmes volt. Nagyon szerettek volna bizalmat adni ennek a karizmatikus new yorki kormányzónak és poliovírus-áldozatnak. De Rooseveltnak mindig akadtak kritikusai, számuk pedig egyre csak növekedett, ahogyan teltek az évek. Kritikusainak egyike volt az utánozhatatlan „Baltimore Bölcse,” H.L. Mencken, aki retorikailag az elnökhöz vágott mindent, amit csak lehetett. Paul Johnson a következőképp foglalja össze Menckent:

Mencken jeleskedett a győzedelmes FDR támadásában, akinek fondorlatos kollektivizmusa őszinte undorral töltötte el. Ő volt a „Führer,” a „Kuruzsló,” akit körbevett „az arcátlan senkik megdöbbentő csőcseléke”, „a félművelt pedagógusok, alkotmányellenes ügyvédek, csillagszemű lelkesítők és más hasonló, száználmas varázslók bandája.” New Dealje nem volt több egy „politikai csalásnál,” „az elképesztően hamis bűvésztrükkök sorozatánál,” ami „folyamatosan az osztálygyűlöletre és az irigységre apellált,” ami úgy bánt az állammal,

mint „ami egy tejlő tehén volna 125 millió csöccsel,” és amit „a kategorikus fogadalmak folytonos megszegése” jellemez.

AZ ÉLET JELEI

A gazdaság idővel felszabadult néhánytól a New Deal legsúlyosabb terhei közül, amikor a Legfelsőbb Bíróság 1935-ben alkotmányellenesnek nyilvánította a National Recovery Administration-t (a Nemzeti újjáépítési hivatal), 1936-ban pedig az Agricultural Adjustment Act-ot (a Mezőgazdaság-szabályozási törvényt), ezzel kivívva Roosevelttől örök haragját és gúnyát. A bíróság „kilenc vénembere” továbbá alkotmányellenesnek találta Roosevelttől intézkedéseinek nagy részét és néhány másik, kisebb törvénytől és programtól is megszabadult, amik ellehetetlenítették a fellendülést.

Miután a gazdaság felszabadult a New Deal legrosszabb elemeitől, megjelentek az élet jelei. 1935-ben a munkanélküliség 18%-ra zuhant, 1936-ban 14%-ra, 1937-re pedig annál is lejjebb. 1938-ra viszont ismét majdnem 20%-ra ugrott, miközben a gazdaság ismét bezuhant. A részvénytőke majdnem 50 százalékot esett 1937 augusztusa és 1938 márciusa között. Franklin Delano Roosevelt New Dealjének „gazdasági élénkítése” igazi rekordot döntött: elhozott egy válságot a válságban!

NEGYEDIK FÁZIS:

A WAGNER TÖRVÉNY

FDR néhány védelmezője, mint Paul Krugman közgazdász, az állami kiadások csökkentését okolják az 1937–38-as összeomlásért. Tipikus keynesiánus stílusban azt állítják, hogy a gazdaság azért zuhant be abban az évben, mert az elnök – miután majdnem megkettőzte a szövetségi kormány kiadásait az első ciklusában – megadta magát a Republikánus Párt követeléseinek, és megfékezte a kiadásokat. A csökkentés azonban reálértékben miniatűr volt – kevesebb, mint a GDP 1%-a. Ez az apró bukkanó még keynesiánus szemmel is aligha produkálhatta az ipari termelés egy-harmadának bezuhanását.

Az igazság az, hogy amikor kevesebbet költ az állam, az felszabadítja az erőforrásokat, hogy a magánszektor jobb használatra fogja őket. Ha volt is bármi hatása, FDR apró és ideiglenes kiadáscsökkentése segítette, nem pedig károsította a gazdaságot. Más tényezők viszont teljes magyarázatot adnak az 1937–38-as bukásra.

A színpad készen állt az összeomlásra, amikor 1935-ben beiktatták a National Labor Relations (Nemzeti Munkaügyi Viszonyok) törvényt, amit Wagner törvényként vagy a szakszervezeti Magna Cartaként is ismernek. Hogy ismét Sennholzot idézzem:

Ez a törvény forradalmasította az amerikai munkaügyi kapcsolatokat. A munkaügyi vitákat kivette a bíróságok kezéből és egy újonnan teremtett szövetségi ügynökség, a National

Labor Relations Board (Nemzeti Munkaügyi Testület) hatóköre alá helyezte, amely egyszerre lett ügyész, bíró és esküdtszék. A testület szakszervezetekkel szimpatizáló tagjai tovább torzították ezt a törvényt, ami így is jogi immunitással és kiváltságokkal ruházta fel a szakszervezeteket. Az Egyesült Államok így lemondott a Nyugati civilizáció egy nagy találmányáról: a törvény előtti egyenlőségről.

A Wagner törvényt vagy a National Labor Relations törvényt arra adott válaszként hozták meg, hogy a Legfelsőbb Bíróság érvénytelenítette az NRA-t és annak munkaügyi szabályozásait. Arra törekedett, hogy megtörjön minden munkáltatói ellenállást a szakszervezetekkel szemben. A Testület által büntetendő „tiszteletlen munkaügyi gyakorlattá” vált minden, amit a munkaadó önvédelem gyanánt tehet. A törvény nem szimplán kötelezte a munkaadókat, hogy egyezkedjenek és alkudozzanak a munkavállalókat képviselő szakszervezetekkel; a testületi döntések később törvénytelennek nyilvánították a szakszervezeti követeléseknek való ellenszegülést.³⁷

A szakszervezetek – felfegyverkezve az elsöprő, új hatalmukkal – militáns, tébolyult szervezkedésbe fogtak. Fenyegetések, bojkottok, sztrájkok, gyárelkobzások és széleskörben elterjedt erőszak taszította mélybe a termelékenységét és emelte drámai magasságokba a munkanélküliséget. A szakszervezeti létszámok szárnyaltak: 1941-re két és félszer annyi amerikai volt szakszervezeti tag, mint 1935-ben. William E. Leuchtenburg történész, aki aligha volt a szabad vállalkozás barátja, megjegyzi:

---

³⁷ Sennholz, 212–213. o.

A magántulajdon–szemléletű polgárok rettegtek a gyárak elkobzásától, felbőszültek, amikor a sztrájkolók megzavarták a levelezést, aggódtak a szervezetlen munkások megfélemlítésétől és megrémültek a munkásosztagoktól, akik városról városra meneteltek, vagy fenyegetőztek a meneteléssel.³⁸

BARÁTSÁGTALAN ÉGHAJLAT A VÁLLALKOZÁSNAK

A Fehér Ház a Wagner törvényt követően a mennydörgő sértések sortűzét indította a vállalkozások ellen. Az üzletemberek, mérgelődött Roosevelt, akadályok a felépülés útján. „Gazdasági royalistáknak” nevezte őket és azt mondta, hogy az üzletemberek kategorikusan „hülyék.” A sértéseit elsietett büntető intézkedések sora követte. Új szabályozásokat vetettek ki az értéktőzsdére. Adóval sújtották a visszatartott nyereségeket, amit „osztatlan nyereségadónak” neveztek. „Ezek a gazdagellenes törekvések” írja Robert Higgs közgazdász, „kevés kétséget hagytak afelől, hogy az elnök és kormánya mindent megpróbáltak átpréselni a kongresszuson, amivel vagyont nyerhetnek ki a magas keresetűekből, akik az ország magánbefektetéseire vonatkozó döntések legnagyobb részéért feleltek.”³⁹

1937 végén, egy csupán 2 hónapos perióduson belül az acélpiac – egy kulcsfontosságú gazdasági barométer – 83%-os kapacitásról 35%-ra zuhant. Amikor minden újság címlapján

---

³⁸ William E. Leuchtenburg, *Franklin D. Roosevelt and the New Deal, 1932–1940* (New York: Harper and Row, 1963), 242. o.

³⁹ Robert Higgs, “Regime Uncertainty: Why the Great Depression Lasted So Long and Why Prosperity Resumed After the War,” *The Independent Review*, I. évfolyam, 4. szám: 1997 tavasza, 573 o.

ott virított a hír, Rooseveltt egy rosszul időzített 9 napos horgászútra ment. A *New York Herald Tribune* könyörgött, hogy térjen vissza a munkába és fékezze meg az újraéledt válság árjait. Amit tenni kell – mondták az újságok szerkesztői – az visszavonni Rooseveltt „keserűség- és gyűlöletpolitikáját, ami osztályt osztály ellen állított és megbüntettetett mindenkit, aki nem ért egyet az elnökkel.”⁴⁰

A publicista Walter Lippman a következőt írta 1938 márciusában: „szinte egyetlen kivétel nélkül minden intézkedés, ami az elmúlt öt hónapban érdekelte [Rooseveltt], a vagyontermelés elbátortalanítására vagy ellehetetlenítésére törekedett.”⁴¹

Ahogy arra az esszé elején rámutattunk, Herbert Hoover saját „New Dealje” 1932-ben 24%-ról 63%-ra emelte a legfelső adósávot. De Hoover amatőr volt az adóimádó utódjához képest. Rooseveltt alatt először 79%-ra, majd pedig 90%-ra emelték a legfelső rátát. Burton Folsom gazdaságtörténész megjegyzi, hogy 1941-ben Rooseveltt előterjesztette a 99,5%-os adót minden százezer dollár feletti jövedelemre. „Miért ne?” mondta, amikor egy tanácsadója megkérdőjelezte az ötletet.⁴²

Miután ez a vagyonekobbzási javaslat megbukott, Rooseveltt elnöki rendeletben megdöböntő módon előírta, hogy 100%-os adó sújtson minden 25 000 dollárnál magasabb jövedelmet. Továbbá támogatta, hogy csupán a 600 dollár alatti keresőket

---

⁴⁰ Gary Dean Best, *The Critical Press and the New Deal* (Westport, Connecticut: Praeger Publishers, 1993), 130. o.

⁴¹ *uo.*, 136. o.

⁴² Burton Folsom, “What’s Wrong With The Progressive Income Tax?,” *Viewpoint on Public Issues*, 99–18. szám, 1999. május 3., Mackinac Center for Public Policy (Midland, Michigan).

érintse a személyes adómentesség, ami a történelemben legelőször minden amerikai családot valamennyi jövedelemadó fizetésébe taszított. A kongresszus röviddel ezután érvénytelenítette az elnöki rendeletet, azonban beleegyezett a személyes adómentesség csökkentésébe.⁴³

A Roosevelti kormány a legelső ciklusában 45%-ról 70%-ra emelte az ingatlanadót, 33,5%-ról 52,5%-ra emelte a legmagasabb ajándékadót, és 12%-ról 15%-ra a legmagasabb társasági adót, amit tovább tetézett póttadóval. Úgy tűnik, hogy nem volt olyan adó, amivel FDR ne értett volna egyet, és amit ne akart volna megemelni.

A Federal Reserve közben ismét hullámokat gerjesztett a monetáris politikájában az 1930-as évek közepén; először le, majd élesen fel, miközben Amerika belépett a Második világháborúba. A következő tény járult hozzá az 1937-es gazdasági zuhanáshoz: 1936 nyarától 1937 tavaszáig a Fed megduplázta a nemzet bankjaitól elvárt tartalékkövetelményt. A tapasztalat újra és újra megmutatta, hogy a monetáris politika hullámvasútja önmagában elég ahhoz, hogy egy gazdasági hullámvasutat eredményezzen.

Roosevelt, aki még mindig mérges volt veresége miatt a Legfelsőbb Bíróság ellen, 1937-ben megpróbálta „megtölteni” a Legfelsőbb Bíróságot egy előterjesztéssel, amely engedélyt adott volna az elnöknek, hogy új bírót nevezzen ki a bíróságba minden olyan bíró után, aki elérte 70.-ik életévét és nem vonult vissza. Ha ezt törvénybe iktatták volna, Roosevelt 6 új bírót nevezhetett volna ki, akik egyetértének nézeteivel, és 9-ről 15-re

---

⁴³ uo.

emelhette volna a Legfelsőbb Bíróság létszámát. A terve megbukott a kongresszusban, de a bíróság később elkezdte aláírni rendelkezéseit, miután számos, vele szemben álló bíró visszavonult. Viszont mielőtt a kongresszus kivégezte volna Roosevelt tervét, a vállalkozások rettegtek attól, hogy a Roosevelt–szimpatizáns bíróság jóvá fogja hagyni a régi New Deal számos részét, ez a félelem pedig megakadályozta, hogy visszatérjenek a befektetések és a bizalom.

A gazdaságtörténész Robert Higgs szoros kapcsolatot von a magánbefektetések szintje és az amerikai gazdaság útja között az 1930–as években. A Roosevelt kormány könyörtelen támadásai – mind szóban, mind pedig tettben – a vállalkozások, a magántulajdon és a szabad kereskedelem ellen biztosították, hogy vagy adókkal elkobozzák, vagy rejtőzködésbe kényszerüljön a gazdaság beindításához szükséges tőke. Amikor FDR 1941-ben háborúba vitte Amerikát, könnyített a vállalkozásellenes programján, viszont a nemzet tőkéjének hatalmas része átterelődött a háborús erőfeszítésekbe az üzembővítések vagy a fogyasztói cikkek helyett. A befektetők kizárólag Rooseveltt távozásával és a háború befejeztével éreztek elég bizalmat ahhoz, hogy „mozgásba hozzák a háború utáni befektetési fellendülést, ami segített a gazdaságnak visszatérni a fenntartható jóléthez.”⁴⁴

Ez a nézet talál támogatásra Lamot du Pont, a kor egyik vezető befektetőjének 1937-es kommentárjában:

Bizonytalanság uralja az adók helyzetét, a munkaügyi helyzetet, a monetáris helyzetet, és gyakorlatilag minden jogi

---

⁴⁴ Higgs, 564. o.

körülményt, ami alapján üzemelnie kell az iparnak. Emelkedni vagy csökkenni fognak az adók, esetleg ugyanúgy maradnak? Nem tudjuk. Lesznek, vagy nem lesznek szakszervezetek? [...] Inflációra vagy deflációra, több vagy kevesebb állami kiadásra számítsunk? [...] Fognak-e új korlátozásokat róni a tőkére, fognak-e új korlátokat vetni a profitra? [...] Még megtippelni is lehetetlen a válaszokat.⁴⁵

Sok modern történész hajlamos a reflexszerű antikapitalizmusra és gyanakvóan nézni a szabadpiacra; úgy tartják, hogy Roosevelttel hatalomgyakorlása – alkotmányos vagy sem – jelentős hatást gyakorolt és történelmileg „érdekes”. A közvéleménykutatásokban a többség következetesen állítja, hogy FDR a legnagyobb elnökök közé tartozik, tehát valószínűleg elutasítanák a gondolatot, hogy a New Deal felelős volt a Nagy Válság meghosszabbításáért. De amikor 1939-ben az *American Institute of Public Opinion* egy országosan reprezentatív felmérése azt kérdezte: „Gondolja-e, hogy a Roosevelt kormány a vállalkozások felé tanúsított hozzáállása késleltette a felépülést?”, az amerikai nép igennel válaszolt, több mint kétféle arányban. Az üzleti közösség még erősebben gondolta így.⁴⁶

Magánnaplójában egyetértően látszik ezzel FDR pénzügyminisztere, Henry Morgenthau. Azt írta:

---

⁴⁵ Idézte Herman E. Krooss, *Executive Opinion: What Business Leaders Said and Thought on Economic Issues, 1920s–1960s* (Garden City, N.Y.: Doubleday and Co., 1970), 200. o.

⁴⁶ Higgs, 577. o.

Megpróbáltunk költekezni. Megpróbáltunk többet költeni, mint eddig bármikor, és ez nem működik. . . . Soha nem tartottuk be az ígéreteinket. . . . A kormány nyolc éve után mondom, hogy a munkanélküliség legalább ugyanakkora, mint amikor kezdtük, . . . de felhalmoztunk egy hatalmas viszfizetendő adósságot.⁴⁷

Az évtized végén és 12 évvel az értéktőzsde Fekete Csütörtöki összeomlása után 10 millió amerikai volt munkanélküli. A munkanélküliségi ráta 17% volt. Rooseveltt 1932-ben azt ígérte, hogy véget vet a válságnak, a válság viszont 2 elnöki cikluson át és megannyi beavatkozás után is folytatódott.

A LÁNGELME?

A Hell Bent for Election egy sajnos feledésbe merült kis könyvecske, ami érdekelheti az olvasót, aki kíváncsi, mi motiválta FDR-t. Rooseveltt egy bizalmasa, James P. Warburg írta. Warburg bankár volt, aki belülről nézte végig az 1932-es választásokat és Rooseveltt első ciklusának első két évét. Warburg, a híres bankár és a Federal Reserve társalapító, Paul Warburg fia, nem volt más, mint FDR magas szintű pénzügyi tanácsadója. Miután kiábrándult az elnökből, 1934-ben elhagyta a kormányt, és egy évvel később megírta a könyvét.

Warburg arra az emberre szavazott, aki New York kormányzójaként a következőt mondta 1930. március 2.-án.

Az elmúlt tíz évben túlságosan is eluralkodott Washingtonban a „lángelmék” általi szabályozás és jogalkotás doktrínája,

---

⁴⁷ Blum, 24–25. o.

akik ítéletét és akaratát minden ember halkan elfogadja. Ha lehetséges volna olyan „lángelméket” találni, akik oly’ önzetlenek és oly’ készek saját önérdekük vagy előítéleteik ellen dönteni, akik szinte isteni képességgel, rendületlen kézzel tartják az igazság mérlegét, akkor egy ilyen kormány talán az ország érdekeit nézné; de semmi ilyesmi nem található a politikai horizonton, és nem várhatjuk a történelmi tanulságok teljes pálfordulását.

Akit Warburg és az ország valójában megválasztott 1932-ben, az egy ember volt, akinek későbbi teljesítménye egyáltalán nem úgy néz ki, mint kampányának platformja és ígéretei, és sokkal inkább hasonlít arra a platformra, amit a Szocialista Párt 1932-es jelöltje, Norman Thomas képviselt.

A szocialista Norman Thomas, és nem Franklin Rooseveltt volt az, aki azt javasolta, hogy masszívan emeljék az állami kiadásokat, aki pártolta a deficitet, és aki a magángazdaságba való elsöprő állami beavatkozást sürgette – és a szavazatok csupán 2%-át érte el. Amikor leült a por, mutat rá Warburg, igazából azt kaptuk, amit Thomas ígért, és többet kaptunk abból, amiért Hoovert szidalmazták, viszont szinte semmit nem kaptunk abból, amit FDR ígért. FDR több „lángelmét” bérelt fel a gazdaság megtervezéséhez, mint talán az összes előző elnök együttvéve.

Az ígéretek és a kétszínűség részletezése után Warburg a következő értékelést fogalmazza meg:

Bármennyire is utálok kimondani, őszinte meggyőződésem, hogy Mr. Rooseveltt teljesen elveszítette az arányérzékét. Úgy látja magát, mint az egyetlen ember, aki megmentheti az országot, az egyetlen, aki „megmentheti a kapitalizmust önmagától,” mint az egyetlen ember, aki tudja, hogy nekünk

mi jó és mi nem. Elengedhetetlennek látja magát. És amikor valaki elengedhetetlennek látja magát, rossz irányba halad.

Tényleg gazdasági varázsló lett volna FDR? Warburg semmi ilyesmiről nem számol be, de megjegyzi, hogy FDR „tagadhatatlanul és sokkolóan felületes volt minden kapcsán, ami a pénzügyeket érinti.” Nem a logika, a tények vagy az alázatosság vezette, hanem „érzelmi vágyai, részrehajlásai és az előítéletei.”

„Mr. Rooseveltet,” írja Warburg, „azt a benyomást kelti bennem, hogy tényleg el tudja hinni, amit el akar; tényleg képes azt gondolni, amit gondolni akar, és tényleg képes emlékezni arra, amire emlékezni akar, sokkal nagyobb mértékben, mint bárki, akivel valaha találkoztam.” Kevésbé könyörületos megfigyelők talán „nagyzási hóbortot” diagnosztizálnának nála. Warburg így panaszkodik:

Úgy hiszem, hogy Mr. Rooseveltet annyira elbűvölte a szórakozás, amit a karmesteri pálca lóbálása nyújt, annyira elégedett az önmagáról alkotott képpel, hogy többé képtelen meglátni, hogy az ember irányításhoz való hatalma korlátozott, hogy a vezetőség „új ötletei”, amiket elé tárnak a fiatal agytrösztjei, nem többek régi és kipróbált ötleteknél, és hogy az ember nem őrizheti meg az Alkotmányban megfogalmazott társadalmi rendet, miközben megpróbálja aláásni azt.

Tehát ha Warburgnak igaza van (és úgy gondolom, igaza van), Franklin Delano Roosevelt 1932-ben félrevezette az országot az ígéreteivel, a vezetést pedig a személyes becsvágy és a hatalomvágy kezébe adta – ami nem ritka dolog a politikusok között. Akárhogy is, az ország csalás áldozata lett, és a gazdaság szenvedett miatta.

HOL VAN ITT SZABAD GAZDASÁG?

Hogy lehet az, hogy FDR-t négyszer megválasztották, ha a politikája mélyítette és elnyújtotta a gazdasági katasztrófát? Sokat megmagyaráz a tudatlanság és a legjobb feltételezése az elnökről. Rooseveltt 1932-ben legyőzte Hoovert az államhatalom csökkentésének ígéreteivel. Ehelyett megnövelte az amerikaiak felett tornyosuló államot, viszont ezt ünnepélyes keretek között és kandalló melletti beszélgetésekkel tette, ami hipnotizálta a kétségbeesett népet. Mire elkezdtek észrevenni, hogy az általa folytatott politika káros, eljött a Második Világháború, az emberek pedig a főparancsnok köré gyűltek, és kevesen akartak éppen akkor új elnököt választani.

A Második Világháború holokausztjával együtt eljött az amerikai szövetségesekkel való kereskedés újjászületése. Az, hogy a háború embereket és erőforrásokat pusztított, nem segítette az Egyesült Államok gazdaságát, a megújult kereskedelem viszont igen. A nemzet pénzkínálatának inflációja ellensúlyozta a New Deal magas költségeit, de egy olyan problémát is magával hozott, ami mind a mai napig kísért minket: egy dollárt, ami évről évre kevesebb jószágot és szolgáltatást képes vásárolni. Ami a legfontosabb, hogy a Rooseveltet követő Truman kormány jóval kevésbé volt hajlamos bántalmazni és ütlegetni a magánbefektetőket, következményképp pedig a befektetők visszatértek a gazdaságba és beindították a háború utáni erős fellendülést. Véget ért a Nagy Válság, viszont úgy kellene visszaemlékeznünk rá, mint az amerikai politika történelmének legkolosszálisabb és legtragikusabb kudarca.

A Nagy Gazdasági Válságot az Egyesült Államok felelőtlen monetáris és fiskális politikája teremtette meg a 1920-as évek végén és az 1930-as évek elején. Ezek a rendelkezések magukba foglalták a politikai félrelépések teljes sorát: a központi bank káros irányítását, a kereskedelmet összezúzó vámokat, az ösztönzőket elnyomó adókat, a termelés és a verseny bénító szabályozását, a termény és az állattartomány érzéketlen elpusztítását és a kényszerítő munkatörvényeket, hogy csak párat említsünk. Nem a szabadpiac volt az, ami előidézett 12 évnyi szenvedést, hanem a nagyszabású politikai kontárkodások.

Azoknak, akik áttanulmányozzák az 1920-as és az 1930-as évek eseményeit, majd képesek a szabadpiacot hibáztatni a gazdasági sorscsapások miatt, szemük, fülük és elméjük teljesen bezárult a tények előtt. Kulcsfontosságú megváltoztatni azt a csökönyös gondolkodást ezzel a mocskos történelmi epizóddal kapcsolatban, ami áthatja a közvélekedést, hogy újjáélesszük a szabadpiacba vetett hitet és megőrizzük a szabadságunkat.

A nemzet képes volt túlélni mind Hoover aktivizmusát, mind a roosevelti New Deal szélhámosságát, most pedig egy új nemzedékre vár, hogy felfedezzék az amerikai szabadság hagyatékát. Ezúttal nincs mitől félni, csak mítoszoktól és tévhitektől.

UTÓIRAT:

MEGTANULTUK–E A LECKÉINKET?

Nyolcvan évvel a Nagy Gazdasági Világválság kezdete után, az irodalom, ami az amerikai történelem e fájdalmas epizódját taglalja, egy reményteli átalakuláson megy át. A történelmi írásokat évtizedeken át uraló elfogadott vélekedés úgy érvel, hogy a szabadpiac idézte elő a válságot, és FDR New Dealje mentette meg az országot. Nyilván találkozhatunk megannyi rosszul tájékoztatott partizánnal, ideológussal és szélhámossal, akik mind a mai napig hangoztatják ezeket a felületes állításokat. Komoly történészek és közgazdászok azonban szorgosan a hazugságok lassú felszámolásán dolgoztak. Az esszé, amit olvastál, számos új keletű irodalmat idéz, amiket érdemes teljességükben áttanulmányozni.

És 2008–ban Simon & Schuster kiadott egy olyan pompás kötetet, amit kifejezetten ajánlok. A könyv – amit Dr. Burton W. Folsom, a Hillsdale College professzora írt – provokatív címe *New Deal of Raw Deal? How FDR's Economic Legacy Has Damaged America*. Ez a témában az egyik leginkább megvilágosító mű. Hatalmas segítséget fog nyújtani a történelmi nézőpont megváltoztatásában és polgártársaink oktatásában arról, hogy mi is történt valójában az 1930–as években.

Egy másik nagyszerű adalék az irodalomhoz Amity Shlaes 2007–ben megjelent, *The Forgotten Man: A New History of the Great Depression* című könyve. A tény, hogy New York Times bestseller volt, azt sugallja, hogy az emberek szomjaznak e történelmi periódus igaz történetére.

2004-ben két UCLA közgazdász – Harold L. Cole és Lee E. Ohanian – társszerzői voltak egy igazán érdekes cikknek, ami egy fontos és közismert kiadvány, a *Journal of Political Economy* lapjain jelent meg. A cikk a következő megfigyelést írja le: Franklin Rooseveltnél elnök rendeletei 7 hosszú évvel nyújtották meg a Nagy Gazdasági Válság idejét. „A gazdaság készen állt egy gyönyörű felépülésre,” mondják a szerzők, „de a felépülést megrekesztették ezek a hibás intézkedések.”

A Loyola University közgazdásza, Thomas DiLorenzo arra mutat rá a Cole és Ohanian kutatásához fűzött, „*The New Deal Debunked (Again)*” című megjegyzésében, hogy a munkanélküliség hat évvel FDR hivatalba lépése után majdnem hatszor akkora volt, mint a válság előtt. Az egy főre eső GDP, a személyes fogyasztási kiadások és a nettó magánberuházások mind alacsonyabban voltak 1939-ben, mint 1929-ben.

„A tény, hogy a 'főáramú' neoklasszikus közgazdászoknak ilyen sokáig tartott rájönni [hogy FDR politikája elnyújtotta a katasztrófát]” jegyezi meg DiLorenzo, „teljesen megdöbbenő,” de mégis, „jobb később, mint soha.”

Az amerikaiak talán felülvizsgálják néhány dolgot, amit eddig tudni véltek a Nagy Gazdasági Világválsággal kapcsolatban, de ez nem ugyanaz, mint azt mondani, hogy elég jól megtanultuk ezt a fontos leckét ahhoz, hogy ne kövessük el újra ugyanezeket a hibákat. Igazából ma egyáltalán nem állunk közelebb ahhoz, hogy megoldjuk az üzleti ciklusok legfőbb okozóját – a monetáris károkozást – mint 80 évvel ezelőtt.

Ébresztőként kellene szolgálnia annak a pénzügyi krízisnek, ami 2008-ban megragadta Amerikát. Mindenhol ott vannak az állami beavatkozás ujjlenyomatai. 2001-től 2005-ig a Federal

Reserve a pénzkínálat hatalmas, kétszámjegyű bővítésébe fogott. A dollár bezuhant a tengerentúli piacokon, a nyersanyagárak pedig az egekbe emelkedtek. Mivel a bankok úsztak a Fedtől származó likviditásban, lezuhantak a kamatlábak és felfújódott a kockázatos embereknek kiadott hitelek száma, akik kétséges, hogy megérdemelték. A politikusok még több olajat öntöttek a tűzre, amikor arra kényszerítették a bankokat, hogy másodrendű (subprime) jelzáloghiteleket nyújtsanak több száz millió dollár értékben.

Amikor kipukkadt a lufi, sok olyan elkövető pózolt megmentőként, akik felelősek voltak az összeomlást okozó rendeletekért, majd új beavatkozásokat, nagyobb államhatalmat, több inflációt és a becsődölt cégeknek nyújtott hatalmas összegű, adófizetők által pénzelt mentőcsomagokat támogattak. Sokan közülük nagyobb adókért és vámokért kiáltott, ugyanazért az ostobaságért, ami egy hosszú és mély válsággá alakította az 1930-as recessziót.

Az olyan ügynökségek adópénzből való kimentése, mint a Fannie Mae és a Freddie Mac (illetve a magáncégek 2008 őszén egyre gyarapodó listája), egy még ennél is nagyobb ostobaság, méghozzá monumentális költséggel. Nem csupán mi és a jövő nemzedékei fogjuk fizetni ennek a számláit, hanem maga az a folyamat, hogy jó pénzzel halmozzuk el a rosszat, egyre halmozni fogja az erkölcsi veszélyeket, ami több rossz döntésnek és jövőbeli mentőcsomagnak ad majd helyet. Ez az, ami aláássa a szabad kereskedelmet és a valuta erejét. Több mint valószínű, hogy előbb vagy utóbb sokkal több inflációhoz fognak folyamodni a számlák kifizetéséhez.

„Az állam” állapította meg a világhírű osztrák közgazdász, Ludwig von Mises, „az egyetlen olyan intézmény, ami képes fogni egy értékes árucikket, mint a papírt, majd elértekteleníteni azt azzal, hogy tintával látja el.” Mises az infláció átkáról beszélt, a folyamatról, amely során az állam megnöveli a nemzet pénzkínálatát, ezzel pedig elpusztítja minden pénzegység értékét – a dollárét, a pezóét, a fontét, a frankét, vagy bármiét. Ez gyakran az árak emelkedésében jelentkezik, amit sokan összekevernek magával az inflációval. Fontos a megkülönböztetés, mivel, ahogyan azt a közgazdász Percy Greaves ékesszólóan magyarázza: „A definíció megváltoztatása áthárítja a felelősséget.”

Definiáld az inflációt az árak emelkedéseként, és mint a tanácstalan Jimmy Carter 1970-ben, azt fogod hinni, hogy az olajsejkek, a hitelkártyák, és a magánvállalatok a tettesek, és az árkontroll a válasz. Definiáld az inflációt a klasszikus módon, mint a pénz- és hitelkínálat megemelése, az árak emelkedése pedig a következmény, és fel kell tenned a sokatmondó kérdést: „Ki emeli meg a pénzkínálatot?” Erre csak egyetlen entitás képes a törvény engedélyével, mindenki mást pénzhamisítónak hívnak és börtönbe csuknak.

A közgazdász Milton Friedman vitathatatlanul érvelt amellett, hogy az infláció mindig és mindenhol egy monetáris dolog. Az emelkedő árak épp annyira okoznak inflációt, mint a nedves utca esőt.

A papírpénz előtt az államok úgy infláltak, hogy lecsökkentették az érmék nemesfém tartalmát. Az ősi próféta, Ézsaiás a következő szavakkal róttá meg az Izraelitákat: „Ezüstöd salakká lett, tiszta borod vízzel keveredett.” A római császárok újra és újra beolvastották az ezüstdénárokat, és hulladék acélt adtak

hozzá, amíg a dénár kevesebb mint 1% ezüstöt nem tartalmazott. A spanyol szaracénok addig csipkedték le az érmék széleit, hogy több érmét verhessenek, amíg azok túl apróvá nem váltak a keringéshez. Az árak pedig a valuta értékének tükörképeként emelkedtek.

Nem az áremelkedés a pénz- és hitelexpanzió egyetlen következménye. Az infláció elmarja a megtakarításokat és ösztönzi az adósságot. Aláássa a bizalmat és elbátortalanítja a beruházásokat. Destabilizálja a gazdaságot azzal, hogy a fellendüléseket és összeomlásokat teremti. Ha elég szörnyű, még azt a kormányt is eltörölheti, ami felelős érte. Ez még nagyobb csapásokhoz vezethet. Részben mind Hitler, mind Napóleon az elszabadult infláció káosza miatt került hatalomra.

Mindez felvet megannyi problémát, amikről régóta vitáznak a közgazdászok: Minek vagy kinek kellene meghatároznia a nemzet pénzkínálatát? Miért kezeli azt olyan gyakran rosszul az állam? Mi a kapcsolat a fiskális és a monetáris politika között? Legyen elég annyi, hogy az államok azért folyamodnak inflációhoz, mert több bevételt akarnak, mint amennyi adót hajlandóak kivetni, vagy mint amennyit képesek kölcsön venni. A brit közgazdász John Maynard Keynes sok szempontból csupán egy befolyásos sarlatán volt, azonban fején találta a szöveget, amikor azt írta, „a folyamatos inflációval az államok titokban és észrevétlenül el tudják kobozni a polgárok vagyonának egy jelentős részét.”

Tehát, mondhatnád, az infláció egy szörnyű jelenség, de nem több egy izolált jelenségnél, aminek a legrosszabb esetei olyan távoli helyeken jelennek meg, mint Zimbabwe. Nem egészen. Frederick Leith Ross, a nemzetközi pénzügyek híres szakértője

megfigyelte, hogy „az infláció olyan, mint a bűn: minden kormány megveti, és minden kormány gyakorolja.” Még az amerikaiak is megtapasztalták a hiperinflációt, ami két valutát is elpusztított – a Függetlenségi Háború balsorsú kontinentális dollárját és a Polgárháború szövetségi dollárját.

Napjaink dollárjának lassú értékcsökkenése, a fogyasztói árak kitartó, egyszámjegyű növekedése csupán ugyanennek a folyamatnak a korlátozott verziója. Az állam költekezik, költségvetési hiányba ütközik, és az inflációs adóval állja a számláit. Hogy meddig mehet ez így tovább, azt csak találgathatjuk, de nem kellene elbizakodnunk a több ezer milliárd dollár államadósság és azoknak a politikusok láttán, akikhez képest a részeg tengerész fősvény, és akik a még több költekezés ígéretével jutnak hatalomra.

Az infláció még mindig velünk van, de valamikor vége kell, hogy legyen. Egy valuta értéke nem feneketlen. Az eróziójának idővel meg kell szűnnie: vagy beszünteti az állam a felelőtlen pénznyomtatást, vagy addig nyomtat, amíg elpusztítja a pénzt. De annyi biztos, hogy a végkimenetel főleg azon múlik, hogy megértik-e áldozatai, hogy mi is az és honnan származik. Mindközben gazdaságunk úgy néz ki, mint egy hullámvasút, mivel a kongresszusok, az elnökök és a felhatalmazott ügynökségek sosem szüntetik be a monetáris károkozást.

Elegend van abból, hogy a politikusok egymást hibáztatják, harcolnak, hogy óvják magukat a kritikától és a meghurcolástól, politikai pontokat gyűjtenek egy krízis kellős közepén, és adósságot adósságra halmoznak, amit „élénkítő csomagnak” neveznek? Miért akarják annyian rájuk bízni az egészségügyet, az oktatást, a nyugdíjat, és életük ezer más aspektusát? Ez nem

több nagybetűs örületnél. Az ellenszer pedig az Igazság. Tanulnunk kell ostobaságaink leckéiből, és el kell határoznunk, hogy most oldjuk meg őket, nem pedig később.

Ennek érdekében meghívom az olvasót, hogy vegyen részt az oktatási folyamatban. Támogass olyan szervezeteket, mint a FEE és a Mackinac Center, amik azon dolgoznak, hogy tájékoztassák a polgárokat az állam helyénvaló szerepéről és arról, hogy miként működik egy szabad gazdaság. Segítsd elterjeszteni ennek az esszének és más remek publikációknak a másolatát, amik a szabadságot és a szabad kereskedelmet támogatják. Követeld a képviselőidtől a költségvetés kiegyensúlyozását, követeld, hogy alkalmazkodjanak az Alkotmány betűjéhez és szellemiségéhez, és hogy ne próbáljanak szavazatokat vásárolni mások pénzéből.

Mindenki hallotta a filozófus, George Santayana bölcs megállapítását: „Azok, akik képtelenek emlékezni a múltra, arra ítéltetnek, hogy megismételjék azt.” Ez egy olyan figyelmeztetés, amit nem tanácsos figyelmen kívül hagynunk.

MURRAY N. ROTHBARD

GAZDASÁGI VÁLSÁGOK:
OKUK ÉS GYÓGYMÓDJUK

Az eufemizmusok világát éljük. A boncmesterek “temetkezési vállalkozókká” lettek, a sajtóügynökök újabban “PR tanácsadók,” a portások meg “főfelügyelők.” A pusztá tényeket az élet minden területén ködös álruhába öltöztették.

Ez nem kevésbé igaz a közgazdaságtanra. A régi időkben már–már periodikus gazdasági válságoktól szenvedtünk, amelyek váratlan fellépését “pániknak” hívták, az azt követő, elhúzódó köztes állapotot pedig “válságnak.”

A modern idők leghíresebb válsága természetesen az, amelyik jellemző pénzügyi pánikként kezdődött 1929–ben, és a Második világháború hajnaláig tartott. 1929 katasztrófái után a közgazdászok és a politikusok elhatározták, hogy ennek soha többé nem szabad megtörténnie. Ezt elérni úgy a legegyszerűbb, ha egyszerűen kidefiniálják a “válságokat” a világból. Onnantól fogva nem sújtották többé Amerikát a válságok, mivel amikor a következő hirtelen válság bekövetkezett 1937–38–ban, a közgazdászok egyszerűen elutasították a félelmetes szó használatát, és előálltak egy új, sokkal lágyabb hangzásúval: “recesszió.” Azóta jó néhány recesszión túlestünk, de válság nem volt egy sem.

Ám rövid időn belül a recesszió szó is sérteni kezdte az amerikai nyilvánosság érzékeny fülét. Most úgy fest, hogy az utolsó recesszióknak 1957–58–ban volt. Azóta “visszaeséseink,” vagy ami még jobb, “lelassulásaink,” netán “oldalirányú elmozdulásaink” vannak. Tehát ideje örvendeni, innentől a válságokat, de még a recessziókat is számúzta a közgazdászok szemantikai határozata; ezen a ponton a legrosszabb, ami történhet velünk egy kis “lelassulás.” Effélék az “Új Közgazdaságtan” csodái.

Nemzetünk közgazdaszai harminc éven át vallották azokat a nézeteket az üzleti ciklusról, amiket a brit közgazdász, John

Maynard Keynes is vallott, aki megalkotta a keynesiánus vagy „Új” Közgazdaságtant *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete* című könyvében, melyet 1936-ban publikáltak. A diagramok, a matematika és a ködös zsargon mögött az, ahogyan a keynesiánusok viszonyulnak a fellendülésekhez és visszaesésekhez, maga az egyszerűség, sőt, a naivitás. Ha infláció jelentkezik, annak oka a társadalom „túlzott költekezése,” a vélt gyógyír pedig az, ha az állam – a nemzet gazdaságának önjelölt stabilizálója és szabályozója – közbeavatkozik és arra kényszeríti az embereket, hogy kevesebbet költsenek, „felszívva vásárlóerő-többletüket” a megnövekedett adóztatással. Ha viszont recesszió jelentkezik, azt az elégtelen magánköltekezés okozta, és a gyógyír ilyenkor, ha az állam növeli a saját kiadásait, lehetőleg deficiten keresztül, így adva hozzá a nemzet aggregált kiadásainak áramához.

A gondolat, ami szerint a megnövekedett állami kiadások vagy az olcsó pénz „jó a vállalkozásnak,” míg a kiadások csökkentése vagy a szigorúbb pénzpolitika pedig „rossz,” még a legkonzervatívabb hírlapokat és magazinokat is áthatja. Ezek az újságok továbbá adottnak veszik, hogy a szövetségi kormány szent feladata a gazdasági rendszert elkormányozni a válságok tátongó úrje és az infláció között, mivel a szabadpiaci gazdaság állítólag minduntalan hajlamos megadni magát e gonoszok valamelyikének.

Ugyanezeket vallja napjaink összes közgazdaságtani iskolája. Vegyük például Dr. Paul W. McCracken, a nixoni gazdasági tanács elnökének nézetét. Egy a *New York Times*-nak röviden hivatalba kerülése után (1969. Január 24.-én) adott interjújában Dr. McCracken az állította, hogy az új adminisztráció előtt álló

egyik legnagyobb probléma az, hogy „hogyan csillapítják ezt az inflációs gazdaságot úgy, hogy eközben ne engedjék szabadjára az elfogadhatatlanul magas munkanélküliséget. Más szóval, ha az egyetlen célunk csillapítani az inflációt, azt el lehet érni. De a munkanélküliséggel szembeni társadalmi toleranciánk igen érzékeny.” Illetve: „Úgy gondolom, érzéssel kell megtalálni az előre vezető utat. Nem igazán van tapasztalatunk a gazdaság rendezett csillapításában. 1957-ben rátapostunk a fékekre, de természetesen gazdaságunk jelentősen lelassult.”

Vegyük észre, hogyan viszonyul Dr. McCracken a gazdasághoz – figyelemre méltó, de csak mert napjainkban szinte minden közgazdász ugyanígy vélekedik. Úgy tekintenek a gazdaságra, mint valami potenciálisan megmunkálható, de mindeközben egy folytonos gondokkal járó és makacs betegre, aki hajlamos vagy a nagyobb infláció vagy a munkanélküliség felé kóborolni. Az állam a vén, bölcs menedzser és doktor szerepében tetszeleg, aki folyton nyitva tartja a szemét és folyton bütyköl, hogy jó egészségben tartsa a gazdasági betegét. Mindenesetre a gazdasági beteg nyilvánvalóan az alárendelt, az állam – mint „orvos” – pedig az úr.

Nem volt olyan rég, amikor ezt a fajta hozzáállást és attitűdöt „szocializmusnak” nevezték; de az eufemizmusok világát éljük, így ma sokkal puhább jelzőket használunk, mint a „mérsékletesség” vagy a „felvilágosult szabad vállalkozás.” Amíg élünk, tanulunk.

Mi okozza tehát az időszakos válságokat? Talán mindörökké agnosztikusnak kell maradnunk a fellendülések és visszaesések okaival kapcsolatban? Tényleg igaz volna, hogy az üzleti ciklusok mélyen a szabadpiaci gazdaságban gyökereznek, így tehát

szükséges valamiféle állami tervezés, ha szeretnénk a gazdaságot stabil keretek között tartani? Vajon csak egyszerűen “megtörténnék” a fellendülések és az őket követő visszaesések, vagy a ciklus egyik fázisa logikusan következik a másikból?

Az üzleti ciklusokhoz való napjainkban divatos hozzáállás valójában Karl Marxtól ered. Marx látta, hogy a körülbelül a tizenharmadik század végére datálható Ipari Forradalom előtt nem jelentkeztek az időszakosan megjelenő fellendülések és válságok. Voltak hirtelen gazdasági krízisek, amikor valami király háborúzott vagy elkobozta alattvalói tulajdonát, de sehol nem volt jele az üzleti szerencsében általánosan és viszonylag szabályosan fellépő, sajátosan modern jelenségnek: a fellendülésnek és visszaesésnek. Mivel ezek a ciklusok a modern iparral nagyjából egy időben jelentek meg a porondon, Marx azt a következtetést vont le, hogy az üzleti ciklusok a kapitalista piacgazdaság természetes részei. A közgazdaságtan összes különböző iskolája – függetlenül egyéb nézeteltéréseiktől és az üzleti ciklusnak tulajdonított egyéb okaitól – egyetért ebben a kulcskérdésben: hogy ezek az üzleti ciklusok valahonnan mélyről a szabadpiaci gazdaságból fakadnak. Karl Marx úgy gondolta, hogy az időszakos válságok egyre csak rosszabbodnak majd, amíg a tömegek fel nem láznak és el nem pusztítják a rendszert, míg a modern közgazdászok úgy hiszik, hogy az állam sikeresen stabilizálhatja a válságokat és a ciklust. De mindenki egyetért abban, hogy a hiba mélyen a piacgazdaságban keresendő, és ha valami képes megmenteni a helyzetet, az a hatalmas állami beavatkozás.

Viszont kritikus problémákat fedezhetünk fel abban a feltételezésben, hogy a piacgazdaság a ludas. Hiszen az „általános

gazdaságelmélet” azt tanítja, hogy a kereslet és a kínálat mindig az egyensúly felé törekszik a piacon, így a termékek árai, illetve a gyártásban résztvevő minden egyéb tényező ára valamiféle egyensúlyi pontra törekednek. Bár a mindig előforduló adatváltozások megakadályozzák az egyensúly teljes elérését, semmi sincsen a piacgazdaság általános elméletében, ami megválaszolná az üzleti ciklus ismétlődően felbukkanó fellendüléseit és visszahúzódásait. A modern közgazdászok úgy „oldják” meg ezt a problémát, hogy az általános ár- és piacelméletüket és az üzleti ciklus elméletüket egyszerűen külön, szorosan zárt rekeszekben tartják, hogy a kettő sose találkozzon, és végképp ne integrálódjon egymásba. A közgazdászok sajnos elfelejtették, hogy csak egy gazdaság van, és ebből következően csak egy integrált gazdaságelmélet létezik. Sem a gazdasági élet, sem az elmélet szerkezete nem áll és nem is állhat vízhatlan rekeszekből; a gazdaságról alkotott ismeretünk vagy egy integrált teljes egész, vagy semmi. Mégis, a legtöbb közgazdász megelégszik azzal, hogy teljesen elkülönített és igazából egymást kizáró elméleteket alkalmaz az általános árelemzésre és az üzleti ciklusokra. Nem lehetnek igazi gazdaságtudósok mindaddig, amíg megelégednek ezzel a primitív módszerrel.

De még ennél is komolyabb problémákra lelhetünk a manapság divatos magyarázatban. A közgazdászok nem vesznek észre egy felettébb kritikus problémát, mivel nem hajlandóak összeegyeztetni a cikluselméletüket és az általános árelméletüket: nem veszik észre a vállalkozói szerep furcsa üzemzavarát gazdasági krízis és válság idején. A piacgazdaságban az üzletember egyik leglényegesebb szerepe, hogy „vállalkozó” legyen – egy ember, aki termelési folyamatokba fektet, aki felszerelést

vásárol és munkaerőt bérel, hogy olyasvalamit termeljen, amiből nem biztos, hogy nyereségre tesz szert. Röviden, a vállalkozó szerep a bizonytalan jövő előrejelzésének szerepe. Mielőtt bármiféle befektetésbe vagy termelésbe vágna, a vállalkozónak meg kell becsülnie a jelenlegi költségeket és a jövőbeli bevételeket, és ebből fakadóan azt, mennyi nyereséghez juthat a befektetéseiből. Ha helyesen és versenytársainál jobban jelzi előre a jövőt, profitot nyer a befektetéséből. Minél jobb az előrejelzése, annál magasabb profitra tesz szert. Ha viszont az előrejelzése gyatra és túlbecsüli a terméke iránti keresletet, veszteségeket fog elszenvedni és igen hamar kiszorul a piacról.

A piacgazdaság tehát egy nyereség–és–veszteség gazdaság, ahol az üzletemberek éleslátásának és képességeinek mértéke az általuk megszerzett nyereség és veszteség. A piacgazdaságban továbbá van egy beépített mechanizmus, egy bizonyos természetes szelekció, ami gondoskodik arról, hogy a jobb előrejelző gyarapodjon, a rosszabb pedig kihulljon. Hiszen minél több nyereségre tesz szert a jobb előrejelző, annál inkább növekednek az üzleti felelősségei, és annál többet lesz képes befektetni a termelőrendszerbe. Másrészt viszont néhány évnyi veszteségeség teljesen ki fogja szorítani a piacról a gyengén teljesítő előrejelzőket, és a bérkereső munkások soraiba helyezi őket.

Ha tehát a piacgazdaság egy beépített természetes szelekció útján kiválasztja a jó vállalkozókat, akkor általánosságban elvárhatjuk, hogy soha ne szenvedjen egyszerre sok vállalat veszteségeket. És ha szétnézünk a gazdaságunkban egy év átlagos napján, valóban azt találjuk, hogy nincsenek széles körű veszteségek. De ebben az esetben magyarázatra szorul a következő furcsa tény: hogy lehet az, hogy időről időre, a recessziók

fellépésekor és kiváltképp a meredek válságok alkalmával az üzleti világ hirtelen széles körű, masszív veszteségeket szenved? Elérkezik egy pillanat, amikor a cégek, amikor majdnem minden vállalkozó, aki eddig mesterien űzte a profitszerzést és a veszteségkerülést, hirtelen döbbenetesen súlyos és megmagyarázhatatlan veszteségek között találja magát. Hogy lehet ez? Ez a hatalmas fontosságú tény, amelyre minden válságelméletnek választ kell adnia. Egy olyan magyarázat, mint az „alulfogyasztás” – a teljes fogyasztói kiadások csökkenése – nem elegendő, mivel azt kell megmagyarázni, hogy miként vált az összes eddigi, mindenféle gazdasági változást és alakulást sikeresen előrejelző üzletember hirtelen teljesen és katasztrofálisan képtelenné az állítólagos keresletzuhanás előrejelzésében. Miért hibásodik meg hirtelen az előrejelzés képessége?

A megfelelő válságelméletnek tehát számolnia kell azzal, hogy a gazdaság anélkül esik át az egymást követő fellendülések és visszaesések sorozatán, hogy bármennyire megközelítene egy gördülékenyen haladó vagy csendesesen fejlődő egyensúlyi állapotot. De ami ennél is fontosabb, egy helyes válságelméletnek magyarázatot kell adnia a vállalkozói tévedések sokaságára, amelyek hirtelen és hatalmas sebességgel jelennek meg a gazdasági krízis egy pillanatában, majd elhúzódnak egészen a felépülésig. Továbbá van egy harmadik egyetemes tény is, amelyre választ kell adnia a helyes cikluselméletnek. Változatlanul megfigyelhető, hogy a fellendülések és a visszaesések sokkal intenzívebbek és súlyosabbak a „tőkejavak iparában” – az iparokban, amelyek gépeket és felszerelést gyártanak, amelyek ipari nyersanyagokat termelnek vagy gyárat építenek – mint a fogyasztói javakat gyártó iparokban. Ez egy újabb tény,

ami magyarázatra szorul – és természetesen nem magyarázható olyan válságelméletekkel, mint a híres alulfogyasztás tana, ami szerint a fogyasztók nem költenek eleget fogyasztói cikkekre. Hiszen ha az elégtelen költségek a ludas, akkor miért van az, hogy a kiskereskedelmi eladások zuhannak a legkevésbé bármilyen válságban, miközben a válság *igazából* olyan iparokra súlyt le, mint a szerszámgépek, a munkaeszközök, az építkezés és a nyersanyagok? Ennek megfelelően, épp ezek azok az iparágak, amik igazán szárnyra kapnak az üzleti ciklus inflációs, fellendülés fázisában, nem pedig a fogyasztókat szolgáló üzletek. A helyes cikluselméletnek tehát magyarázatot kell adnia arra, hogy miért jelentkeznek sokkal nagyobb intenzitással a fellendülések és a visszaesések a nem fogyasztói javak, vagy a „termelési eszközök” iparában.

Szerencsére létezik a válságok és az üzleti ciklusok helyes elmélete, habár egyetemesen figyelmen kívül hagyják azt napjaink gazdaságtudományában. Ez az elmélet is a gazdaságbölcselet hosszú időn átívelő hagyományában gyökerezik. Ez az elmélet a tizennyolcadik századi skót filozófussal és közgazdászszal, David Hume–mal, és a kimagasló tizenkilencedik századi angol klasszikus közgazdászszal, David Ricardo–val kezdődik. Ezek a gondolkodók lényegében meglátták, hogy a tizennyolcadik század közepén egy másik döntő jelentőségű intézmény is kialakult az ipari rendszer mellett. Ez volt a bankrendszer, beleértve annak képességét ahhoz, hogy bővítse a hitel- és pénzkínálatot (először papírpénz, később pedig azonnal készpénzre váltható bankbetét vagy folyószámla formájában). Ezek a közgazdászok úgy látták, hogy a kereskedelmi bankok tevékenysége rejti a kulcsot a tágulás és összezsugorodás rejtélyes,

vissza–visszatérő ciklusához, ami a tizennyolcadik század közepétől fogva összezavarta a megfigyelőket.

Az üzleti ciklus Ricardo–i elemzése valahogy így hangzott: A világ szabadpiacából kiemelkedő természetes pénzek hasznos árucikkek; általában arany és ezüst. Ha a pénzt csupán ezekre az árucikkekre korlátoznák, a teljes gazdaság épp úgy működne, mint az egyes piacok: a kereslet és a kínálat egyenletes igazodását látnánk, fellendülések és visszaesések ciklusa nélkül. De a bankhitelek befecskendezése egy kritikus és zavart keltő alkotóelemet ad a képhez; a bankok hitelexpanziója következtében növekedik a bankpénz kínálata – bankjegy vagy bankbetét formájában – melyek elméletileg aranyra válthatók, de a gyakorlatban nyilvánvalóan nem. Például, ha a bank 1000 uncia aranyat tárol a széfjeiben, viszont 2500 uncia arany értékű, azonnal beváltható raktárjegyet utal ki, akkor nyilvánvalóan 1500 unciával többet hozott forgalomba annál, mint amennyit képes beváltani. De mindaddig, amíg nem jelentkezik összehangolt banki „roham” a jegyek beváltásáért, addig a bank raktárjegyei a piacon ugyanolyan szerepet töltenek be, mint az arany, ezzel tehát a bank képes volt növelni az ország pénzkészletét 1500 uncia arannyal.

A bankok így boldogan fognak hitelexpanzióba, hiszen minél inkább növelik a hitelkínálatukat, annál nagyobb lesz a nyereségük. Ez egy ország, tegyük fel Anglia pénzkínálatának megnövekedéséhez vezet. Ahogy a papír– és bankpénz kínálata Angliában megnövekedik, növekednek az angolok kiadásai, és a megnövekedett pénz fellicitálja az angol termékek árát. Ennek következménye az infláció és az ország fellendülése. De miközben boldogan halad erőre ez az inflációs fellendülés, elveti saját

pusztulásának magvait. Hiszen ahogyan növekszik az angol pénzkínálat és jövedelem, az angolok több terméket vásárolnak külföldről. Továbbá az angol árak emelkedésével az angol termékek veszítenek versenyképességükből más országok termékeivel szemben, kiknél nincs, vagy csak kisebb mértékű az infláció. Az angolok kevesebb hazai és több külföldi terméket vásárolnak, míg a külföldiek többet vásárolnak otthon, és kevesebbet Angliától. Ez a fizetési mérleg hiányát eredményezi; zuhan az angol export az importtal szemben. De ha a behozatal meghaladja a kivitelt, akkor a pénznek Angliából kifelé kell vándorolnia külföldi országokba. És ez miféle pénz lesz? Nyilván nem angol bankjegyek vagy bankbetétek, hiszen a franciáknak, németeknek vagy olaszoknak semmi okuk nincs angol bankokban tartani a tőkéjüket. Ezek a külföldiek tehát fogják bankjegyeiket vagy betétjeiket és elviszik azokat az angol bankokhoz hogy aranyra cseréljék őket – és az arany lesz az a pénzfajta, ami kitartóan kivándorol az országból, miközben az angol infláció tovább halad. De ez azt jelenti, hogy az angol bankok hitelpénze széfjeik egyre csökkenő aranyalapjára tornyosul. Ahogyan tovább folytatódik a fellendülés, képzelt bankunk kibővíti raktárjegyeit 2500 unciáról mondjuk 4000 unciára, miközben aranybázisa mondjuk 800-ra csökken. E folyamat fokozódásával a bankok előbb-utóbb megrémülnek, hiszen végső soron kötelesek aranyra váltani kötelezettségeiket, aranyuk pedig sebes ütemben vándorol kifelé, miközben halmozódnak a kötelezettségeik. Idővel a bankok nem bírják tovább, beszüntetik a hitelexpanziójukat, és – hogy mentsék bőrüket – megrövidítik fennálló hiteleiket. Ez a visszavonulás

sok esetben csődöt hozó bankrohamokhoz vezet egy társadalom által, akiket úgyszintén egyre növekvő aggodalommal tölt el nemzetük bankjainak egyre ingatagabb állapota.

A banki hitelezés visszahúzódása megfordítja a gazdasági képet: összeszűkülés és visszaesés követi a fellendülést. A bankok behúzzák farkukat, a vállalkozások pedig szenvednek a hitel-visszafizetési kötelezettségek egyre növekvő terhe alatt. A bankpénz kínálatának csökkenése az angol árák általános zuhanásához vezet. Míg esik a pénzkínálat és a jövedelmek, illetve zuhannak az angol árák, az angol termékek csábítóbbá válnak külföldi áruk viszonylatában és megfordul a fizetési mérleg – az export meghaladja az importot. Mivel a pénz immár befelé vándorol az országba, és mivel a bankpénz összezsugorodik a növekvő aranybázison, a bankok állapota stabilizálódik.

Ezt jelenti tehát az üzleti ciklus válság fázisa. Megjegyzendő, hogy ez a fázis csak és kizárólag az azt megelőző expanziós fellendülés után lép fel. Az előzetes infláció teszi szükségessé a válság fázisát. Láthatjuk, például, hogy a válság az a folyamat, amely során a piacgazdaság igazításokat végez, kilöki az előző inflációs fellendülés többleteit és torzításait, és visszaállít egy stabil gazdasági állapotot. A válság az előző fellendülés többleteire és torzításaira adott kellemetlen, de szükségszerű reakció.

Akkor viszont miért veszi kezdetét a következő ciklus? Miért visszatérő és folyamatos jelenség az üzleti ciklus? Azért, mert a bankok igen jól helyreálltak, stabilabb helyzetben találják magukat, és nagyobb magabiztossággal vágnak neki a hitelexpanzió természetes banki útjának, ami következtében megindul a következő fellendülés és elhinti a következő elkerülhetetlen visszaesés magvait.

De ha a bankrendszer az oka az üzleti ciklusnak, a bankok talán nem a magán piaccgazdaság részei, és talán nem mondhatjuk akkor, hogy még mindig a szabadpiac a ludas, még ha annak csupán banki szegmense is? A válasz: nem, mivel a bankok sosem lennének képesek az összehangolt hitelexpanzióra az Állam beavatkozása és biztatása nélkül. Ha a bankok valóban versenyhelyzetben volnának, egy banki hitelexpanzió következtében az infláló bank pénze egyhamar versenytársainál kötne ki, akik aztán aranyra akarnák váltani a pénzt a hitelkínálatát növelő banknál. Röviden, a bank riválisai épp úgy aranyra vagy készpénzre váltanák a bankpénzüket, mint a külföldiek, azzal a kivétellel, hogy ez a folyamat sokkal gyorsabb, és csírájában elfojtana minden rügyező inflációt, mielőtt az elkezdődne. A bankok kizárólag csak akkor képesek kényelmes összhangban bővíteni a hitelkínálatukat, amikor van egy Központi Bank – gyakorlatilag egy állami bank, ami állami monopóliumot élvez és egy előkelő pozíciót, amelyet az állam rákényszerít a teljes bankrendszerre. Csak a központi bankok megalakulása után lettek képesek a bankok az akármekkora időtartamú expanzióra, és csak akkor kezdődött az ismerős üzleti ciklus modern története.

A központi bank olyan állami intézkedéseken keresztül kaparintja meg uralmát a bankrendszer felett, mint: saját bankpénze törvényes fizetőeszközzé tétele, mellyel minden tartozás és adó fizethető; a bankjegy-kiállítás (ellentétben a bankbetétekkel) monopóliumának biztosítása a központi bank számára (Angliában a Bank of England, az állam által kijelölt központi bank bírt a bankjegyek kiállításának monopóliumával London területén); vagy a bankok nyílt kényszerítése arra, hogy

a központi bankban tartásuk a készpénztartalékjaikat (mint az Egyesült Államokban és annak Federal Reserve rendszerében). Nem mintha a bankok panaszkodhatnának a beavatkozás miatt; épp a központi bank megalapítása teszi lehetővé a hosszútávú banki hitelexpanziót, mivel a központi bank bankjegyei hozzáadott készpénz-tartalékot biztosítanak a teljes bankrendszernek és lehetővé teszik, hogy minden kereskedelmi bank együtt növelje a hitelkínálatát. A központi bank olyan, mint egy kényelmes kötelező banki kartell, ami segítséget nyújt a bankoknak, hogy növeljék a kötelezettségeiket; a bankok pedig így már képesek a központi bank bankjegyei és az arany együttes, jóval nagyobb bázisáról bővíteni.

Most tehát látjuk végre, hogy az üzleti ciklust nem a szabadpiac valamiféle rejtélyes hibája idézi elő, hanem épp ellenkezőleg: az Állam szisztematikus beavatkozása a piaci folyamatokba. Az állami intervenció banki expanziót és inflációt idéz elő, amikor az infláció pedig a végéhez ér, életbe lép az azt követő válság-igazítás folyamata.

Az üzleti ciklus Ricardo-i elmélete meglátta a helyes cikluselmélet alapjait: meglátta a ciklus fázisainak vissza-visszatérő természetét és meglátta, hogy a válság a beavatkozást helyreigazító folyamat, nem pedig a szabad piactudomány következménye. De két probléma magyarázat nélkül maradt: Mi az oka a hirtelen megjelenő üzleti hibák sokaságának, a vállalkozói szerep hirtelen üzemzavarának, és mi az oka a tőkejavak jóval hevesebb fluktuációjának a fogyasztói javakhoz képest? A Ricardo-i elmélet csupán az általános gazdaság árszintjének mozgására adott magyarázatot; nem magyarázta meg a tőkejavak és a fogyasztói javak jelentősen eltérő reakcióját.

A helyes és teljesen kidolgozott cikluselméletet végül az osztrák iskola közgazdásza, Ludwig von Mises fedezte fel és fogalmazta meg, amikor a Bécsi Egyetem professzora volt. Mises a monumentális *Theory of Money and Credit* című, 1912-ben kiadott művében indult el a megoldása felé vezető úton, ami még közel 60 évvel publikálása után is a legjobb könyv a pénz és a bankrendszer elméletéről. Végül 1920-ban dolgozta ki a cikluselméletét, melyet legfőbb követője, Friedrich A. von Hayek közvetített az angol nyelvű világnak, aki Bécsből érkezett, hogy a London School of Economics-ban tanítson az 1930-as évek elején, és aki németül és angolul két könyvet publikált, melyekben alkalmazta és kidolgozta a Mises-i cikluselméletet: *Monetary Theory and the Trade Cycle* és *Prices and Production*. Mivel Mises és Hayek osztrákok voltak, és mivel a nagy, 19. századi osztrák közgazdászok tradíciójának sorába tartoztak, az irodalom ezt az elméletet az „osztrák” (vagy „monetáris túlbefektetés”) cikluselméletként ismerte meg.

A Ricardo-i érvekre, az általános „osztrák” elméletre és saját kreatív zsenialitására alapozva Mises kidolgozta a következő cikluselméletet:

Banki hitelexpanzió nélkül a szabad árak rendszerén keresztül egyensúlyba kerül a kereslet és a kínálat, így nem alakulhatnak ki ismétlődő fellendülések és visszaesések. Viszont az Állam a jegybanki források bővítésével növeli a nemzet kereskedelmi bankjainak készpénztartalékát, így – központi bankján keresztül – hitelexpanzióra ösztönzi a bankokat. A banki hitelexpanzió pedig folyószámlabetétek formájában meg-növeli a nemzet pénzkínálatát. Ahogyan azt a Ricardiánusok is

látták, a bankpénz efféle növekedése felemeli a javak árait, tehát árinflációt okoz. De Mises rávilágított arra, hogy mindeközben történik valami más, valami sokkal szörnyösebb is. A banki hitelexpanzió új pénzzel ömlesztzi el az üzleti világot, amivel mesterségesen a szabadpiaci szint alá csökkenti a kamatokat.

A szabad és érintetlen piacon a kamatokat kizárólag a piacgazdaságot alkotó egyének „időpreferenciája” határozza meg. Egy kölcsön lényege az, hogy egy „jelenbeli jószágot” (pénzt, amely a jelenben használható) elcserélnek egy „jövőbeli jószágra” (egy tartozási elismervényre, amit csak egy jövőbeli időpontban használhatnak fel). Mivel az emberek mindig előnyben részesítik a pénzt a jelenben, mint ugyanazt a pénzt egy későbbi időpontban, a jelenbeli jószág ára minden esetben magasabb a piacon, mint a jövőbeli jószágé. Ez az árkülönbség a kamat, melynek magassága attól függően változik, mennyivel részesítik nagyobb előnyben az emberek a jelenbeli fogyasztást a jövőbelinél – azaz az emberek időpreferenciájától.

Az emberek időpreferenciája továbbá azt is meghatározza, mekkora az emberek megtakarításainak és befektetéseinek mértéke a fogyasztásaikhoz viszonyítva. Ha az emberek időpreferenciája csökken, azaz csökken a jelenbeli fogyasztási igényük a jövőbelihez viszonyítva, akkor az emberek kevesebbet fognak a jelenben fogyasztani, helyette növelik a megtakarításukat és a befektetésüket; ugyanekkor és ugyanezért a kamat – az időn alapuló árkülönbség mérete – is csökken. A gazdasági növekedés tehát elsősorban az időpreferencia csökkenésének eredménye, ami előidézi a megtakarítások és beruházások arányának növekedését a fogyasztáshoz viszonyítva, és a kamatok csökkenését.

De mi történik akkor, amikor a kamatok nem a lecsökkenő időpreferencia és a megnövekedett megtakarítások következtében zuhannak, hanem a hitelexpanziót ösztönző állami beavatkozás miatt? Más szóval mi történik, ha a kamatok mesterségesen, beavatkozás következtében zuhannak, nem pedig természetesen, a fogyasztóközösség preferenciáinak és értékítéletének változása miatt?

Baj történik. Hiszen az üzletemberek a kamatok csökkenését látva úgy reagálnak, ahogyan mindig tennék, és ahogyan reagálniuk kell a piaci jelek efféle változására: többet fektetnek be tőkejavakba és termelési eszközökbe. A beruházások – főképp a hosszú és időigényes projektek, amelyek eddig nem tűntek jövedelmezőnek – hirtelen nyereségesnek látszanak a csökkent kamatteher fényében. Röviden, az üzletemberek úgy reagálnak, ahogy akkor tennék, ha a megtakarítások valóban megnövekedtek volna: többet ruháznak be tartós felszerelésbe, tőkejavakba, ipari nyersanyagokba és építkezésbe ahelyett, hogy a fogyasztási cikkek közvetlen termelésébe fektetnének.

Tehát a vállalkozások boldogan kölcsönveszik az alacsony kamattal elérhető új banki pénzt, amit aztán tőkejavakba, magasabb bérleti díjakba, illetve a tőkejavakat gyártó iparágakban dolgozó munkások magasabb béreibe fektetnek. Ez a megnövekedett üzleti kereslet fellicitálja a munkaerő árát, de a vállalatok úgy hiszik, megfizethetik ezt a magasabb árat, mert rászedte őket a hitelpiacba történő állami és banki beavatkozás és a piac kamatjelével való kritikus babrálás.

A probléma egyből megjelenik, amikor a munkások és az ingatlantulajdonosok – főként az előbbieket, hiszen a vállalkozások

a bérekre fordítják bevételük legnagyobb részét – elkezdik elkölteni az új bankpénzt, amelyhez magasabb bérek formájában jutottak. A társadalom időpreferenciája a valóságban nem lett alacsonyabb; a társadalom nem akar többet megtakarítani, mint amennyit eddig. Tehát a munkások elkezdik felélni az új jövedelmük nagy részét, ezzel visszaállítják a gazdaságban a fogyasztás és a megtakarítás régi arányát. Ez azt jelenti, hogy a kiadásokat visszairányítják a fogyasztási javak iparágaiba, és nem takarítanak meg és fektetnek be annyit, hogy megvásárolják az újonnan legyártott gépeket, tőkefelszerelést, ipari nyersanyagokat, satöbbi. Erre váratlanul derül fény és válságot okoz a termelési eszközöket előállító iparágak területén. Miután a fogyasztók visszaállították az általuk kívánatos fogyasztási és befektetési arányokat, fény derül arra, hogy a vállalatok túl sokat fektettek tőkejavakba, és túl keveset a fogyasztási javakba. A vállalatokat elcsábította az állami babrálás és a mesterséges kamatcsökkentés, amely következtében úgy cselekedtek, mintha több megtakarítás állna rendelkezésre befektetés céljából, mint amennyi valójában. Miután az új bankpénz átszivárgott a rendszeren és a fogyasztók visszaállították a régi arányaikat, nyilvánvalóvá vált, hogy nincs elég megtakarítás az összes termelési eszköz megvásárlásához, és a vállalatok tévesen fektették be a rendelkezésükre álló limitált megtakarításokat. A vállalatok túlzott mértékben fektettek be tőkejavakba és elégtelen mértékben fogyasztási cikkekbe.

Az inflációs fellendülés tehát az árrendszer és a termelési szerkezet torzulásához vezet. A termelési eszközöket gyártó iparágakban a munkaerő és a nyersanyagok árát a fellendülés

során túl magasra licitálták ahhoz, hogy nyereségesek maradjanak, miután a fogyasztók ismét kifejezik a régi fogyasztás/befektetés preferenciájukat. A „válság” tehát egy szükségszerű és egészséges fázis, amely során a szabadpiac kiigomlálja a fellendülésből származó többleteket illetve hibákat, és ismét lehetővé teszi, hogy a piacgazdaság hatékonyan szolgálja a fogyasztók tömegét. Mivel a fellendülés alatt túl magasra licitálták a termelési tényezők árát, hagyni kell, hogy a tőkejavakat előállító iparágakban addig zuhanjon a munkaerő és a javak ára, amíg vissza nem állnak a helyes piaci kapcsolatok.

De ha az új pénzhez igen gyorsan hozzájutnak a munkások a magasabb bérek formájában, hogy lehet az, hogy a fellendülések évekig tarthatnak anélkül, hogy fény derülne a helytelen beruházásokra, hogy láthatóvá válnának a piaci jelek manipulálásából fakadó hibák, és anélkül, hogy elindulna a korrekciós válságfolyamat? A válasz az, hogy a fellendülés nagyon rövid életű lenne ha a banki hitelexpanzió illetve a kamatok szabadpiaci szint alá történő csökkenése egyszeri alkalom volna. De a helyzet az, hogy a hitelexpanzió nem egyszeri alkalom: egyre csak tovább folytatódik. Nem teszi lehetővé, hogy a vásárlók ismét felállítsák a fogyasztás és megtakarítás általuk előnyben részesített arányát, és nem hagyja, hogy a tőkejavak iparágában fellépő költségnövekedés felzárkózzon az árak inflációs növekedéséhez. Olyan ez, mintha újra meg újra doppingolnának egy lovat: a banki hitelek folytonosan megismételt élénkítő dózissal egy lépéssel az elkerülhetetlen összeomlás előtt tartják a fellendülést. Csak akkor köszönt be a büntetés, amikor véget ér a hitelexpanzió – vagy azért, mert a bankok ingatag helyzetbe kerülnek, vagy mert az emberek ellenezni kezdik a folyamatos

inflációt. A hitelexpanzió megszűnésekor elérkezik az a pillanat, amikor ki kell fizetni a számlát, az elkerülhetetlen kiigazítási folyamat pedig felszámolja a megalapozatlan, túlzott beruházásokat, illetve visszahelyezi a nagyobb hangsúlyt a fogyasztási javak termelésére.

Az üzleti ciklusok Mises–i elmélete tehát választ ad az összes rejtélyre: arra, hogy miért ismétlődnek és térnek vissza folyton a ciklusok, hogy miért követnek el tömegesen hibákat a vállalkozók, hogy miért nagyobb intenzitású a fellendülés és a visszaesés a termelési eszközöket előállító iparágakban.

Mises tehát rámutat arra, hogy a ciklusért az inflációs banki hitelexpanzió a felelős, melyet az Állam és az állami központi bank beavatkozása idéz elő. Mit mond Mises arról, mit kellene tennie az Államnak, amikor beköszönt a válság? Mi az Állam feladata a válság orvoslásában? Mindenekelőtt a kormánynak a lehető leghamarabb be kell szüntetnie az inflációt. Igaz, hogy ez óhatatlanul hirtelen véget vet az inflációs fellendülésnek és elindítja az elkerülhetetlen recessziót vagy válságot. De minél többet vár ezzel a kormány, annál rosszabb lesz a szükségszerű korrekciós folyamat. Minél hamarabb túlesünk a korrekciós válságon, annál jobb. Ez azt is jelenti, hogy az Államnak sosem szabad megtámogatnia az egészségtelen piaci állapotokat: sosem mentheti ki a bajban levő vállalatokat, és sosem adhat nekik kölcsön. Ha ezt tenné, azzal csak meghosszabbítaná a szenvedést, a rövid és gyors válságot pedig elhúzódó és krónikus betegséggé változtatná. Az Államnak nem szabad sem bértámogatásokat, sem a termelési eszközök vagy fogyasztói cikkek árszabályozását eszközölnie; ha ezt tenné, csak a végtelenségig késleltetné a korrekciós válságfolyamat befejeződését;

vég nélküli, elhúzódó válságot és tömeges munkanélküliséget okozna a létfontosságú, termelési eszközöket előállító iparágakban. A kormánynak nem szabad ismét inflációt generálnia, hogy kikerüljünk a válságból. Hiszen ha sikerrel is járna ez az ismételt infláció, csak elvetné a későbbi probléma magvait. A kormánynak semmit sem szabad tennie, hogy ösztönözze a fogyasztást, és nem szabad megemelnie saját kiadásait, mivel ez csak tovább emelné a társadalmi fogyasztás/beruházás arányát. Ami azt illeti a kiadások csökkentése segíti ezt az arányt. Amire a gazdaságnak szüksége van nem több fogyasztási kiadás, hanem több megtakarítás, hogy igazolja a fellendülés túlzott befektetéseinek egy részét.

Tehát a kormány feladata a Mises–i válságanalízis alapján: az égvilágon semmi. A gazdaság egészsége, illetve a válságból való leggyorsabb kilábalás szempontjából az el a kezekkel, „laissez-faire” szigorú politikáját kell követnie. Bármi, amit tesz, elhúzza és korlátozza a piac helyreigazodási folyamatát; minél kevesebbet tesz, annál gyorsabban fogja elvégezni ez a folyamat munkáját, és annál gyorsabban jelentkezik a stabil gazdasági felépülés.

A Mises–i előírás tehát a Keynesi javaslatok teljes ellentéte: eszerint a kormánynak teljesen távol kell tartania magát a gazdaságtól, és tevékenységét saját inflációjának és költségeinek megállítására kell korlátoznia.

Mára még a közgazdászok köreiben is teljesen elfelejtették, hogy épp az 1930–as Nagy Világválság idején tett szert nagy népszerűsége a válságok Mises–i magyarázata és elemzése – annak a válságnak az idején, amelyre mindig úgy hivatkoznak a szabadpiaci gazdaság támogatóival folytatott vitákban, mint a

laissez-faire kapitalizmus legnagyobb és legpusztítóbb bukása. Egyáltalán nem az volt. 1929-et elkerülhetetlenné tették azok a banki hitelexpanziók, amik az 1920-as években történtek szerte a nyugati világban; az a politika idézte elő, amit tudatosan alkalmaztak a nyugati államok, és főként az Egyesült Államok Federal Reserve rendszere. Ezt a hitelexpanziót az tette lehetővé, hogy a nyugat az Első világháború után nem tért vissza a valódi aranystandardhoz, így nagyobb tér nyílt az államok inflációs politikája számára. Mindenki úgy gondol ma Coolidge elnökre, mint aki a laissez-faire és az érintetlen piacgazdaság támogatója volt; nem volt az, és sajnálatos módon sehol sem nem ellenezte annyira azt, mint a pénz és a hitel területén. Sajnos a Coolidge-beavatkozás hibáit és bűneit egy nemlétező szabadpiaci gazdaságra kenték.

Ha Coolidge tette elkerülhetlenné 1929-et, Hoover elnök volt az, aki elhúzta és mélyítette a válságot, és a jellemzően durva, de gyors lefolyású válságból elhúzódó, és szinte halálos betegséget kovácsolt, egy betegséget, amelyet a Második világháború holokausztja "orvosolt". Hoover, nem pedig Franklin Roosevel volt a „New Deal” megalkotója – ami gyakorlatilag pontosan azoknak az állami intézkedéseknek a gyűjteménye, amelyekről óva int a Mises-i elmélet: a bérszintek szabadpiaci szint fölé emelése, az árak feltornázása, hitelinfláció és a bizonytalan vállalatoknak nyújtott hitelek. Roosevel csupán tökéletesítette azt, amit Hoover felfedezett. A következmény az amerikai történelem legelső majdnem permanens válsága és majdnem permanens tömeges munkanélkülisége. A Coolidge-krisis példátlanul elhúzódó Hoover-Roosevelt válsággá vált.

Ludwig von Mises az 1920-as években zajló fellendülés csúcspontján megjósolta a válságot; egy olyan időben, amikor a közgazdászok és a politikusok – napjainkhoz hasonlóan – az örökös infláció „új közgazdaságtanával” és a központi bank által biztosított új „eszközökkel” felfegyverkezve kikiáltották a véget nem érő bőség „Új Korát”, melyet Washington bölcs gazdasági doktorai hoztak el. Ludwig von Mises – felfegyverkezve az üzleti ciklusok helyes elméletével – azon kevesek közé tartozott, akik megjövendölték a Nagy Világválságot, így a közgazdaságtan világa arra kényszerült, hogy tisztelettel hallgasson rá. F.A. Hayek Angliában terjesztette el az eszméket, és az 1930-as évek elején a fiatalabb angol közgazdászok mindegyike elkezdte felhasználni a Mises-i cikluselméletet saját válságelemzéséhez – továbbá persze elfogadták az elméletből következő, szigorúan szabadpiaci politikát. A közgazdászok mára sajnos Lord Keynes történelmi személetét fogadták el, miszerint egyetlen „klasszikus közgazdász” sem dolgozott ki cikluselméletet, mielőtt Keynes 1936-ban meg nem érkezett. Pedig igenis volt egy válságelmélet, ami előírta a szigorú pénzpolitikát és a laissez-faire gazdaságpolitikát, amely egyre gyorsabban terjedt mind Angliában, mind pedig az Egyesült Államokban, és amire az üzleti ciklus elméleteként tekintettek. (Igen ironikus, hogy az Egyesült Államokban az osztrák közgazdaságtani iskola egyik nagy támogatója az 1930-as évek elején és közepén nem volt más, mint Alvin Hansen professzor, aki nem sokkal azután Keynes kimagasló tanítványaként futott be.)

Ami elfojtotta a Mises-i cikluselmélet egyre nagyobb elfogadását az nem volt más, mint a „Keynesiánus Forradalom” – a

csodálatos áradat, amit a Keynesiánus elmélet hozott el a közgazdaságtan világába röviden *Általános Elméletének* 1936-os megjelenése után. Nem az történt, hogy sikeresen megcáfolták a Mises-i elméletet. Csupán elfelejtették, miközben mindenki arra törekedett, hogy a hirtelen divatba jött keynesi tömeg része legyen. Még Mises elméletének legnagyobb támogatói közül is – akiknek nyilvánvalóan több esze volt – engedtek néhányan a legújabb tanok csábításának, és ennek köszönhetően vezető amerikai egyetemek katedráira kerültek.

De most a néhai fő–Keynesiánus *Economist* is kijelentette, hogy „Keynes halott.” Miután a makacs gazdasági tények évtizedeken át éles kritikával és cáfolatokkal illették őket, a Keynesiánusok most tömeges visszavonulásba kezdtek. Ismét kezdik morcosan elfogadni, hogy a pénzkínálat és a banki hitel vezető szerepet játszanak a ciklusban. Eljött az idő Mises cikluselméletének újra–felfedezésére, annak reneszánszára. Épp időben; ha valaha valóban beköszönt ez a reneszánsz, el fogja söpörni a teljes Gazdasági Tanácsot, és szemtanúi lehetünk az Állam hatalmas léptékű visszavonulásának a gazdasági szférából. De ahhoz, hogy ez megtörténjen, a közgazdaságtan világának és a nyilvánosságnak fel kell fedeznie az üzleti ciklus egy magyarázatát, ami túl sok tragikus éven át elhanyagoltan pihent a polcokon.

LUDWIG VON MISES

**AZ OSZTRÁK
KÖZGAZDASÁGTANI ISKOLA
CIKLUSELMÉLETE**

Közgazdasági körökben mostanában gyakran beszélnek az üzleti ciklusok osztrák elméletéről. Ez a megnevezés rendkívül hízelgő ránk, osztrák közgazdászokra nézve, és nagyra becsüljük a megtiszteltetést. Viszont – akárcsak minden más tudományos hozzájárulás – a gazdasági krízisek modern elmélete is több nemzet együttes érdeme. Akárcsak a közgazdaságtani ismereteink összes többi eleme, ez a megközelítés is az összes ország közgazdászainak kölcsönös együttműködésével jöhetett létre.

Az üzleti ciklus monetáris magyarázata nem egészen új. Az angol „Currency School” már megkísérelte a fellendüléseket a fémpénzfedezet nélküli bankjegyek kibocsátásának következményeként megmagyarázni. Mindazonáltal ez az iskola nem látta, hogy pontosan ugyanazt a szerepet játsszák a hitelbővítésben a csekkekkel bármikor igénybe vehető bankszámlák, mint a bankjegyek. Ennélfogva a hitelexpanzió [a hitelkínálat növelése] nem csupán a bankjegyek túlzott kibocsátásából, hanem túlzott folyószámla–nyitásból is származhat. Mivel a Currency School figyelmen kívül hagyta ezt az igazságot, azt gondolta, hogy a gazdasági krízisek ismétlődésének megakadályozásához elegendő olyan törvényeket hozni, amelyek korlátozzák a fémpénzfedezet nélküli bankjegyek kibocsátását, míg szabályozatlanul hagyják a folyószámlákkal történő hitelexpanziót. Sem az 1844-es Peel’s Bank törvény, sem más hasonló törvények nem érték el a kívánt célt. Ebből helytelenül azt a következtetést vonták le, hogy az angol iskola monetáris ciklusmagyarázatát megcáfolták a tények.

A Currency School akkor követte el a második hibáját, amikor a hitelexpanziós mechanizmus és az abból fakadó válság analízisét olyan esetekre korlátozta, amelyekben egyedül egy

országban zajlott hitelexpanzió, míg az összes többi ország bankpolitikája konzervatív maradt. Ilyenkor a külkereskedelmi hatások eredményezik a reakciót. A belföldi áremelkedések ösztönzik az importokat és megbénítják az exportokat. A fém-pénz külföldi országokba áramlik. Ennek eredményeképp egyre inkább követelni kezdik, hogy a bankok fizessék ki az általuk kibocsátott pénzeszközök (mint a fedezetlen bankjegyek és a folyószámlák) összegét, egészen amíg a bankok a hitelezés restrikcijára nem kényszerülnek. Végül a fém-pénz kiáramlása megfékezi az áremelkedést. A Currency School csak ezt az egy esetet elemezte; nem vizsgálta a nemzetközi szintű, minden kapitalista ország által egyszerre folytatott hitelexpanziót.

A tizenkilencedik század második felében hitelét veszttette ez a cikluselmélet, és elfogadást nyert a nézet, miszerint az üzleti ciklusnak semmi köze a pénzhez és a hitelhez. Wicksell kísérlete (1898) a Currency School rehabilitására rövid életűnek bizonyult.

Az osztrák közgazdaságtani iskola alapítói – Carl Mengert, Böhm-Bawerket és Wiesert – nem érdekelte az üzleti ciklusok kérdése. A probléma analízise az osztrák közgazdászok második nemzedékére hárult.

Amikor bizalmi eszközöket bocsátanak ki – ezalatt aranyfedezet nélküli bankjegyeket, vagy olyan folyószámlákat értek, amelyeket nem fedez teljesen a banki aranytartalék – a bankok olyan helyzetbe kerülnek, amelyben jelentős hitelexpanziót folytathatnak. Ezeknek a bizalmi eszközöknek a létrehozása lehetővé teszi, hogy jóval több hitelt bocsássanak ki, mint amit a saját vagyonuk és a klienseik által rájuk bízott források megengednének. Ebben az esetben az új, általuk megteremtett hitelek

„szolgáltatójának” szerepében avatkoznak bele a piacba, és ezáltal előidézik a kamatok csökkenését – amelyek így az alá a szint alá esnek, ami a beavatkozásuk nélkül érvényesült volna. A kamatok csökkenése élénkíti a gazdasági tevékenységet. „Nyereségesnek” találnak és elindítanak olyan projekteket, amelyeket nem találtak volna „nyereségesnek” és nem kezdeményeztek volna a kamatok banki manipulációja nélkül. A fokozott gazdasági aktivitás következtében megemelkedik a termelési tényezők és a munkaerő iránti kereslet. Emelkedni kezdenek a bérek, és emelkednek a termelési tényezők árai, a megnövekedett bérek pedig a fogyasztási javak árnövekedéséhez vezetnek. Ha a bankok tartózkodnának a további hitelexpanziótól, a fellendülés rövidesen véget érne. A bankok azonban nem változtatnak irányt; hanem egyre nagyobb és nagyobb mértékben üzik a hitelexpanziót, az árak és a bérek pedig ennek megfelelően egyre csak emelkednek.

Ez az emelkedés viszont soha nem folytatódhat a végtelenségig. Sem a rendelkezésre álló fizikai termelési tényezők, sem a munkaerő mennyisége nem növekedett; egyedül a bizalmi eszközökből jött létre több, amelyek ugyanazt a szerepet tölthetik be a javak forgalmában, mint a pénz. Azokat a termelési eszközöket és azt a munkaerőt, amit az új vállalatok fognak használatra, más vállalatok elől vették el. A társadalom nem elég gazdag ahhoz, hogy új vállalkatokat tartson el anélkül, hogy az elvonna valamit más vállalatoktól. Mindaddig, amíg folytatódik a hitelexpanzió, erre nem derül fény – azonban ez nem folytatható a végtelenségig. Hiszen ha egyre több és több hitel kibocsátásával próbálnák megakadályozni az emelkedés megtorpanását (és az árzuhanást), az árak folyamatosan és egyre

gyorsabban emelkednének. De az infláció és a fellendülés kizárólag addig folyhat gördülékenyen, amíg az emberek arra számítanak, hogy az árak emelkedése meg fog torpanni a közeljövőben. Amint a közvélemény ráébred arra, hogy semmi oka nincs az infláció végére várni, és hogy az árak egyre csak emelkedni fognak, beköszönt a pánik. Senki sem akarja megtartani a pénzét, mert a birtoklása egyik napról a másikra egyre nagyobb és nagyobb veszteséget eredményez; mindenki siet javakra cserélni a pénzét. Az emberek olyan dolgokat kezdenek vásárolni, amire nincs szükségük, tekintet nélkül az árra, pusztán azért, hogy megszabaduljanak a pénztől. Ez a jelenség zajlott le Németországban és más országokban, amelyek az elhúzódozó infláció politikáját követték, és ezt a „reálértékekbe történő menekülésként” ismerték. A termékek árai borzalmasan megemelkednek, ahogyan a deviza-árfolyamok is, míg a belső pénz értéke szinte nullára zuhan. Összeomlik a valuta értéke, mint Németországban 1923-ban.

Ha viszont a bankok úgy döntenek, hogy időben véget vetnek a hitelexpanciónak – hogy megakadályozzák a valuta összeomlását – és megfékezik a fellendülést, egyhamar fény derül arra, hogy a hitelexpanzió által teremtett „nyereségesség” hamis benyomása igazolatlan beruházásokat eredményezett. Számos vállalat vagy üzleti próbálkozás – amelyeket a kamatok mesterséges csökkentésének köszönhetően indítottak, és amelyeket az árak szintén mesterséges növekedése tartott fenn – megszűnik nyereségesnek látszani. Néhány vállalkozás összezsugorodik, mások bezárnak vagy csődbe mennek. Bezuhanak az árak; krízis és válság követi a fellendülést. A krízis és az azt

követő válság időszaka a hitelexpanzió által előidézett, igazolatlan beruházások betetőzése. A projektek, amik annak a ténynek köszönhetik a létüket, hogy egyszer, a hitelexpanzió és az abból fakadó áremelkedések által megteremtett mesterséges piaci körülmények között „nyereségesnek” tűntek, többé nem „nyereségesek”. Az ezekben a vállalatokba fektetett tőkejavak elvesztek, hacsak nem lehet őket kivenni. A gazdaságnak igazodnia kell ezekhez a veszteségekhez és az általuk előidézett állapotokhoz. Ebben az esetben az első teendő csökkenteni a fogyasztást és takarékoskodással megteremteni az új tőkealapot, hogy a termelési szerkezet a tényleges kívánalmakhoz igazodjon, ne pedig a mesterségesekhez, amelyek nem fognak megvalósulni, és amelyeket kizárólag a hitelexpanzióra alapuló hamis „nyereségesség”-számítások miatt lehetett egyáltalán valószínűsnek tekinteni.

A mesterséges fellendülést a hitelexpanzió, illetve a banki beavatkozásnak köszönhető kamatcsökkenés hozta létre. A hitelexpanzió ideje alatt – igaz – a bankok fokozatosan emelték a kamatokat; és tisztán aritmetikai nézőpontból a kamatok végül magasabbak lesznek, mint a fellendülés elején. A kamatemelés mindazonáltal nem elegendő ahhoz, hogy ismét egyensúlyba jöjjön a piac és véget érjen az egészségtelen fellendülés. Hiszen ott, ahol az árak folyamatosan növekednek, a bruttó kamatnak magába kell foglalnia a tőkekamat – a kamat nettó értéke – mellett egy másik elemet is, a kölcsön ideje alatt történő áremelkedés kompenzációját. Ha az árak folyamatosan növekednek, és az adós ennek köszönhetően kiegészítő profithoz jut a kölcsönvett pénzből vásárolt árucikk eladásával, hajlandó lesz magasabb kamatot fizetni, mint amit egy stabil árperiódus alatt

fizetett volna; a tőkés viszont nem lesz hajlandó ilyen körülmények között kölcsönt nyújtani, hacsak a kamat nem foglal magában kompenzációt a pénz vásárlóerejének csökkenéséből fakadó veszteségért. Ha a bankok ezt nem veszik figyelembe a bruttó kamatok megállapításakor, akkor úgy kell tekinteni, hogy a kamatjaikat mesterségesen túl alacsony szinten tartják – még ha tisztán aritmetikai nézőpontból sokkal magasabbnak is tűnnek, mint „normális” körülmények között. Ezért tartották Németországban a több száz százalékos kamatokat túl alacsonynak 1923 őszén a márka egyre gyorsuló értékvesztése miatt.

Amikor a bankpolitika változását követően a visszájára fordul az üzleti ciklus, nagyon nehéz kölcsönhöz jutni a hitelezés általános korlátozása miatt. A kamatok ennek következtében, a hirtelen pánik miatt elkezdnek sebesen emelkedni. Viszont egyhamar ismét lezuhannak. Jól ismert jelenség, hogy válságok ideje alatt az – aritmetikai szempontból – nagyon alacsony kamatok nem képesek stimulálni a gazdasági tevékenységeket. Növekszik az egyének és a bankok készpénztartaléka, gyarapodnak a likvid források, a válság viszont folytatódik. Napjaink krízisében [1936] konkrét okból öltöttek ezek az „inaktív” aranytartalékok hatalmas méretet. Természetesen a tőkésék szeretnék elkerülni a különböző kormányok által fontolgatott devalvációból fakadó veszteségek kockázatát. Tekintve, hogy a kötvények – vagy a más kamatozó értékpapírok – birtoklásával járó pénzügyi kockázatot nem kompenzálja a kamatemelkedés, a tőkésék jobban szeretik olyan alakban birtokolni a vagyontukat, ami lehetővé teszi, hogy úgy óvják a pénzüket egy esetleges devalváció esetén, hogy azonnal átváltják egy másik valutára, amit nem fenyeget a devalváció azonnali veszélye. Ez a nagyon

egyszerű oka annak, hogy miért nem hajlandóak a tőkések permanens beruházások formájában hozzákötni magukat egy bizonyos valutához. Ezért hagyják gyarapodni a bankszámláikat akkor is, ha az csak nagyon kevés kamatot hoz, és ezért halmozák fel az aranyat, ami nem csupán nem fizet kamatot, hanem tárolási költségekkel is jár.

A másik tényező, ami hozzájárul a jelenlegi válság elhúzódásához, a bérek merevsége. A hitelexpanziós időszak alatt emelkednek a bérek. A kontrakciós fázisban zuhanniuk kell, nem csak pénzben kifejezve, hanem reálértékben is. Azzal, hogy a szakszervezeti politika sikeresen megakadályozza a válság ideje alatt a bérek csökkentését, a munkanélküliséget hatalmas és tartós jelenséggé alakítja. Ez a politika továbbá korlátlan ideig késlelteti a felépülést. Nem térhet vissza a normál állapot, amíg a bérek és az árak hozzá nem igazodnak a forgalomban levő pénzmennyiséghez.

A közvéleménynek teljesen igaza van, amikor a fellendülés végét és a krízis beköszöntét a bankpolitika következményeként látja. A bankok ideig-óráig még kétségtelenül késleltethették volna a kedvezőtlen állapotokat. Egy ideig még folytathatták volna a hitelexpanziós politikájukat. De – ahogyan azt láthattuk – nem tarthattak volna ki mellette a végtelenségig anélkül, hogy a pénzügyi rendszer teljes összeomlását kockáztatnák. A banki hitelexpanzió által előidézett fellendülésnek előbb-utóbb végett kell érnie. Hacsak nem hajlandóak hagyni, hogy a politikájuk teljesen elpusztítsa a pénzügyi- és hitelrendszert, a bankoknak visszakozniuk kell, mielőtt bekövetkezik a katasztrófa. Minél hosszabb a hitelexpanziós periódus, és minél tovább halasztják a bankok a

változtatást, annál súlyosabbak lesznek a fellendülésre jellemző rosszindulatú befektetések és a mértéktelen spekuláció következményei; emiatt annál hosszabb lesz a válság időszaka, és annál bizonytalanabb lesz a felépülés, illetve a normális gazdasági aktivitás visszatérésének az időpontja.

Sokan javasolják, hogy a válság idején „stimulálják” a gazdasági aktivitást azzal, hogy ismét hitelexpanzióhoz folyamodnak, ami lehetővé tenné, hogy véget érjen a válság, és elhozná a felépülést – vagy legalábbis segítene visszatérni a normális állapotokhoz. Viszont ennek a módszernek támogatói elfelejtik, hogy míg a megoldásuk talán orvosolná a jelenlegi nehézségeket, kétségtelenül rosszabb helyzetet teremtene a nem túl távoli jövőben.

Végül pedig meg kell érteni, hogy a piaci kamatszint hitelexpanzióval történő mesterséges csökkentése csak ideiglenes eredményeket hozhat, és a kezdeti felépülést egy sokkal súlyosabb hanyatlás fogja követni, amely a kereskedelmi és ipari tevékenységek teljes stagnálásában ölt majd testet. A gazdaság képtelen harmonikusan és gördülékenyen fejlődni mindaddig, amíg egyszer s mindenkorra el nem törölnek minden mesterséges intézkedést, ami beleavatkozik az árak, a bérek és a kamatok azon szintjébe, amelyeket a gazdasági erők szabad játéka állapít meg.

Nem a bankok feladata orvosolni a tőke szűkösségéből fakadó következményeket vagy a rossz gazdaságpolitika hatásait a hitelexpanzió módszerével. Kétségtelenül sajnálatos, hogy a normális gazdasági állapothoz való visszatérést napjainkban a leláncolt kereskedelem káros politikája, a fegyverkezés és a háborútól való túlságosan is igazolt félelem gátolja meg, a bérek

merevségéről nem is beszélve. De nem a banki intézkedések és a hitelexpanzió fogja korrigálni ezt a helyzetet.

Az előző oldalakon mindössze röviden – és szükségszerűen hiányosan – vázoltam fel a gazdasági krízisek monetáris elméletét. Sajnos nem áll módomban e cikk korlátai között mélyebb elemzésbe bocsátkozni; azok, akiket érdekel a téma, többet megtudhatnak róla az osztrák közgazdaságtani iskola különböző kiadványaiban.

TÁBORSZKI BÁLINT

**A
FELHŐKARCOLÓ-ÁTOK
MAGYARORSZÁGON**

A felhőkarcolók mindig közel álltak a szívemhez. A szememben az emberi nagyságot szimbolizálták. A látványuk azt sugallta nekem, hogy voltak emberek, akik nem elégedtek meg a jelentéktelenséggel, a porban csúszó–mászó, láthatatlan élettel, ami nem hagy nyomot, nem alkot maradandót, csupán véget ér, mintha soha nem is lett volna, hanem a magasba törtek, álmodtak, akartak és alkottak. Arra emlékeztettek, hogy az ember nem az apró és szánalmas teremtmény, amivé a legtöbben alakítják magukat, hanem titán, aki acélból és üvegből építhet a fellegekbe nyúló palotákat – ha úgy akarja.

Ayn Rand *Ősforrás* című regénye hősének szavaival:

Szeretem nézni az embert a felhőkarcoló lábánál. [...] Ettől nem törpül el, éppen ellenkezőleg: ez teszi nagyobbá az épületnél. Ez mutatja meg az ember igazi dimenzióit a világhoz képest. Mi, Dominique, az alkotói képességet szeretjük ezekben az épületekben, az emberben lakozó hőst.

És úgy hiszem, mindenkinek felfedi a lelke minőségét az, hogy hogyan viszonyul ezekhez az épületekhez. Akik gyűlölik őket, azok épp úgy gyűlölnék minden emberi nagyságot, minden egyéni teljesítményt, gyűlölik a hősiességet és az erényt. Így a legkevésbé sem meglepő, hogy a magyar kormány a törvény erejével egész egyszerűen be kívánja tiltani a felhőkarcolók építésének lehetőségét. Még márciusban nyilatkozta egy miniszter, hogy egy törvényjavaslat keretein belül megtiltanák annak a lehetőségét, hogy Magyarország teljes területén 65 méternél magasabb épületeket emeljenek. A miniszter úgy érvelt, hogy “Budapesten a Bazilika adja a legmagasabb pontot, ehhez kell igazodni.” Ugyanez a miniszter korábban azt is kijelentette,

hogy “ami magasabb a Parlamentnél, az a mohóság szimbóluma.”

Erkölcseleg természetesen mindez gyomorforogatóan gonosz; a békés emberek magántulajdonjoga ellen elkövetett becstelen bűntény. Ha a saját pénzedből a saját telkedre fel mersz húzni egy olyan épületet, amit a Hatalom túl nagynak talál, erőszakot fognak ellened kezdeményezni, ketrecbe fognak zárni, el fogják pusztítani a tulajdonodat, ha pedig ellenállsz, megölnék. Ha én rendelném el, hogy Magyarország területén mostantól csakis kacsalábon forgó tízemeletes palotákat építhetnek, és én kezdeményeznék erőszakot azok ellen, akik ellenszegülnek a parancsomnak, örülnék tartanának és jogosan elzárnának. Ha viszont egy ugyanilyen erőszakos és önkényes korlátozást a kormányinfó hivatalos közegében jelent be egy öltönyös, tökéletesen manikűrözött gazember, és ha ezt a törvényt megszavazza pár tucat politikus – akiket a demokratikus elmélet szerint felruháztak a joggal ahhoz, hogy döntsenek erről, mindazonáltal azok, akik felruházták őket ezzel a joggal, egyáltalán nem rendelkeznek ilyen jogokkal – a gonosz erőszak hirtelen erénnyé és igazságossá válik. Ilyenek az államizmus erkölcsfilozófiai bűvésztrükkjei.

Politikailag ez a szocializmus és a “várostervezés” mintapéldája. Mint szocializmus, a mindenható állam tervével helyettesíti az egyének tervét. Az egyének nem kezdeményezhetnek, nem termelhetnek, nem alkothatnak, ha azt a Központi Építészeti–Műszaki Tervtanács jóvá nem hagyja. Egyedül a Tervtanács akarata érvényesül. Ez a kormány nemzetinek nevezi magát, de logikailag egyetlen szocializmus sem lehet nemzeti. A nemzet nem több, mint olyan emberek gyűjtőneve,

akik egy etnikai csoportot alkotnak, akiknek közös a nyelvük, közös az örökségük és a kultúrájuk. Az állam, amelyik a saját tervével helyettesíti a nemzet – mint a nemzetet alkotó egyének – egyéni, szabad tervét, definícióból adódóan nemzetellenes, és a nemzetet az Állam akarata alá hajtja. Ahelyett, hogy a nemzetet alkotó egyének kibontakoztathatnák a saját elképzeléseiket, és megalkothatnák azt, ami ténylegesen nemzeti, mivel maga a nemzet adott neki életet, a Hatalom nevezi magát nemzetnek, miközben az adóztatás eszközével elszívja a nemzetet alkotó egyének vagyonát, hogy azt alkosson belőle, ami a politikai osztály elképzelése. Nem a nemzet, hanem az Állam képére formálják a várost, az országot, a gazdaságot és a kultúrát.

Szimbolizmus tekintetében pedig világos, hogy az emberi nagyság, az emberben lakozó hős elfojtásának szimbóluma. Amikor a miniszter azt mondta, hogy “Budapesten a Bazilika adja a legmagasabb pontot, ehhez kell igazodni”, ez csupán annyit jelent: “ne törj magasabbra, mint az őseid.” Ne akard felülmúlni azt, amit a múlt nemzedékei elértek. Te nem titán vagy, nem a feltörekvő nemzedék,¹ aki messzebbre és magasabbra juthat az úton, amin elődei indultak, hanem alattvaló,

---

¹ Ahogyan Ludwig von Mises megjegyzi *Bürokrácia* c. könyvében:

Nyilvánvaló, hogy a fiatalok a bürokratizációra törekvő irányzat első áldozatai. A fiatalemberektől elveszik saját sorsuk formálásának minden esélyét. Számukra nincs több lehetőség. A valóságban ők az „elveszett nemzedék,” mivel számukra nem adatott meg minden felemelkedő generáció legdrágább joga, a jog ahhoz, hogy hozzájáruljanak valami újjal a civilizáció régi kelléktárához. Mik tehát a fiatalok, akik semmin sem változtathatnak és semmit sem fejleszthetnek? Akiknek egyetlen lehetséges jövőképe nekivágni a bürokratikus létra legelső fokának, és lassan felmászni rajta, szigorúan betartva az idősebb

akit arra a sorsra ítél a Hatalom, hogy a porban csússzon–mászszon és szó szerint a múlt árnyékának rabságában éljen. A szocializmusban nem lehetsz az új, járatlan utak első vándora. A szocializmusban a vének Központi Tervtanácsa szab a sorodnak határt. A határ nem a csillagos ég, hanem kizárólag az, ameddig a letűnt korok szabadabb nemzedékei elértek. Esetünkben hatvanöt méter.

Mint ahogyan az is világos, mit szimbolizál, amikor a miniszter azt mondta, “ami magasabb a Parlamentnél, az a mohóság szimbóluma.” Ezek után ez talán önmagáért beszél.

A törvényt azóta elfogadták, sőt, a hatvanöt helyett nagylelkűen 90 méterre emelték a határt. Továbbá mivel a törvény nem vonatkozik a jogerős építési engedéllyel rendelkező beruházásokra, jelenleg úgy állnak a dolgok, hogy végül mégis lesz Magyarországnak “felhőkarcolója”. Ennek fényében két tervezett épület is megvalósulhat: a 120 méter magas MOL–székház, illetve a 90 méter magas Twist–Budapest nevű épület.

---

felettesek által meghozott szabályokat? Az ő nézőpontjukból a bürokratizáció a fiatalság alávetését jelenti az idősek uralmának. Ez megfelel a kasztrendszerhez való visszatérésnek.

... A szocializmus alatt épp ellenkezőleg, a kezdőnek azok kedvére kell tenni, akik már révbé értek. Nem szeretik a túl hatékony újoncokat. (Az öreg vállalkozók sem szeretik az ilyen embereket; viszont a vásárlók uralma alatt nem akadályozhatják meg versengésüket.) A szocializmus bürokratikus gépezetében az előléptetéshez vezető út nem a teljesítmény, hanem a felettesek szívessége. A fiatalság teljes mértékben az öregemberek jóindulatától függ. A feltörekvő nemzedék teljesen kiszolgáltatott az időseknek.

... Ez több a fiatalság krízisénel. Ez a fejlődés és a civilizáció krízise. Az emberiség kudarcra ítéltetett, amikor a fiatalságot megfosztják a lehetőségtől, hogy saját ízlése szerint alakítsa a társadalmat.

A fentiek ismeretében ennek nyilván örülnöm kellene. Nos, részben. Viszont van valami, ami megkeseríti az örömet, és őszintén, letöri a felhőkarcolók iránti lelkesedésemet.

Ez pedig a felhőkarcoló-átok.

A felhőkarcoló-átok az a gazdaságtörténelmi megfigyelés, miszerint a múltban mindig akkor épültek felhőkarcolók, amikor az üzleti ciklus fellendülés fázisa a végéhez közeledett. Röviden, az új magasságokba törő felhőkarcolók mindig a közelgő gazdasági válság hírnökei voltak.

Erre a jelenségre Andrew Lawrence közgazdász figyelt fel először, majd az elmúlt években az osztrák iskola egy követője és a Mises Institute munkatársa, Mark Thornton kibővítette és az osztrák iskola cikluselméletével megmagyarázta az elemzést.²

Az 1893-as amerikai bankpánikot az 1892-ben épült Masonic Temple Building és az 1894-ben elkészült Manhattan Life Insurance Building épületek kísérték.

Az 1907-es pánikot az 1906-ban beharangozott és 1908-ban elkészült Singer Building, illetve az 1907-ben beharangozott és 1909-ben elkészült Metropolitan Life kísérté.

Az 1929-as Nagy Világválságot az 1929-ben bejelentett és 1930-ban elkészült 40 Wall Street (mai nevén Trump Building), illetve személyes kedvencem, az 1928-ban beharangozott és 1930-ban elkészült Chrysler Building kísérté.

Az 1971-es amerikai stagflációt az 1964-ben beharangozott és 1971-re elkészült World Trade Towers, illetve az 1970-ben beharangozott és 1973-ra elkészült Sears Tower kísérté.

---

² A teljes tanulmányért lásd a *The Quarterly Journal of Austrian Economics* 19. évfolyamának 2. számát, illetve Thornton *The Skyscraper Curse* c. kötetét.

Az 1997-es ázsiai pénzügyi krízist az 1991-ben bejelentett és 1996-ra elkészült Petronas Towers, illetve az 1997-ben beharangozott és 2004-re elkészült Taipei 101 kísérte (ami a 2004-es dátumával ugyanúgy elkísérte az ezredfordulós dotkomlufit).

A 2008-as gazdasági világválságot pedig a jelenleg a világ legmagasabb építménye, a Burdzs Kalifa kísérte, amit 2007-ben fejeztek be.

Ezek a felhőkarcolók mind–mind ambiciózus projektek voltak a maguk idejében, és új rekordokat próbáltak dönteni. Alkotóik mertek álmodni és a fellegekbe törni. Egy ideig legtöbbjük városuk, országuk vagy az egész világ legmagasabb épületének számított.

A felhőkarcoló–átok nem valamiféle kísérteties egybeesés, hanem egy olyan jelenség, amire tökéletes magyarázatot ad a helyes gazdaságelmélet.

Az üzleti ciklusok misés–i elméletez valahogy úgy szól, hogy az állami jegybank megnöveli a nemzet kereskedelmi bankjainak készpénztartalékát, amivel hitelexpanzióra – a hitelkínálat növelésére – ösztönzi a bankokat, a hitelkínálat növekedésének köszönhetően pedig csökkennek a kamatok. Az állami beavatkozásnak köszönhetően tehát mesterségesen a szabadpiaci szint alá zuhannak a kamatok.

Ilyenkor a gazdaságot előnti az olcsó pénz, a vállalatok pedig – a kedvező kamatkörnyezet láttán – olyan projektek megvalósításába fognak, amik az eddigi árfolyamokkal nem lettek volna nyereségesek. Murray Rothbard szavaival:

A beruházások – főképp a hosszú és időigényes projektek, amelyek eddig nem tűntek jövedelmezőnek – hirtelen nyereségesnek látszanak a csökkent kamatteher fényében.

Röviden, az üzletemberek úgy reagálnak, ahogy akkor tennék, ha a megtakarítások valóban megnövekedtek volna: többet ruháznak be tartós felszerelésbe, tőkejavakba, ipari nyersanyagokba és építkezésbe ahelyett, hogy a fogyasztási cikkek közvetlen termelésébe fektetnének.

A bökkenő a következő: a megtakarítások valójában nem növekedtek meg – a hitelkínálat nem a több megtakarítás, hanem a pénzkínálat állami növelése miatt növekedett. Amikor a megnövekedett megtakarítások illúziója alatt olyan befektetéseket eszközölnék, amikre eddig nem volt lehetőség, olyankor valójában elvonják az új projektek megvalósításához szükséges termelési tényezőket olyan feladatoktól, amelyek sokkal fontosabb és sürgetőbb fogyasztói igényeket elégítenének ki. Igazolatlan beruházásokat eszközölnék, mivel a kamatok állami manipulációja úgy láttatja a vállalkozókkal, hogy az emberek immár hajlandóak kevesebbet költeni azonnali fogyasztásra és hajlandóak többet megtakarítani, megtakarításaikkal pedig finanszírozni a körülményesebb, hosszabb, az eddig elérhető megtakarítások mennyiségével megvalósíthatatlan fejlesztéseket.

Amikor a jegybanki politika által megvezetett vállalatok új hitelekkel új projektekbe kezdenek, azzal fellicitálják az árakat és a béreket azokban az iparágakban, ahonnan vásárolnak: az építőiparban, a termelési eszközöket, gépeket előállító iparágakban. Ilyenkor kialakul az infláció – a pénzmennyiség növelése – által fűtött mesterséges gazdasági fellendülés. Azok, akiknél elköltik az új hiteleket, hirtelen úgy találják, hogy megnövekedett a bevételük, többet költekeznek, és az új pénz lassan

végigcsorog a gazdaságon, egyenletlenül fellicitálva³ az árakat és a béreket.

Minél tovább folytatódik a pénzkínálat növeléséből fakadó hitelexpanzió és mesterséges fellendülés, annál tovább és annál gyorsabban növekednek az árak, illetve annál több és több igazolatlan beruházást eszközölnek, ami feléli és elpusztítja a nemzet megtakarításait – a tőkét, ami lehetővé teszi a nagyobb termelékenységet. Az infláció és a hitelexpanzió nem folytatódhat a végtelenségig. Vagy időben megálljt parancsolnak neki, beszüntetik a hitelexpanziót és a kamatok állami babrálását, vagy elemészti a nemzet gazdaságát a hiperinfláció.

Amikor véget vetnek az olcsó pénz politikájának, lerántják a vállalkozók szeméről a mesterséges kamatok szemfedőjét és felfedik, hogy az eddigi beruházások zöme igazolatlan, kártékony befektetés volt. Kiderül, hogy túl sokat fektettek tőkejavakba – építkezésbe, gépekbe, szerszámokba, hosszútávú projektekbe – és túl keveset a fogyasztói cikkek közvetlen termelésébe. Az a

---

³ Ahogyan Ludwig von Mises írta *Az infláció és te* című cikkében:

Míg zajlik az infláció, néhányan élvezhetik az abból fakadó előnyt, hogy magasabbak azoknak a javaknak vagy szolgáltatásoknak az árai, amiket eladnak, miközben azoknak a javaknak és szolgáltatásoknak az ára, amiket vásárolnak még nem – vagy nem ugyanakkora mértékben – emelkedett. Ezek az emberek profitálnak szerencsés helyzetükből. Nekik „jó üzletnek” és „fellendülésnek” tűnik az infláció. Viszont ezek a nyereségek mindig a populáció más csoportjainak rovására történnek. A veszteségek azok, akik abban a balszerencsés helyzetben találják magukat, hogy az általuk értékesített árucikkek vagy szolgáltatások árai még nem növekedtek annyira, mint azoknak a termékeknek az árai, amiket mindennapos fogyasztásra vásárolnak.

fázis, ami korrigálja az igazolatlan beruházásokat és ismét helyes mederbe tereli a termelést, hogy az kielégítse a fogyasztók legsürgetőbb követeléseit, a válság.

Mindennek fényében nyilvánvalóvá válik, hogy minek köszönhető a felhőkarcoló-átok. Mark Thornton szavaival:

A rekorddöntő felhőkarcolók kitűnő példái annak, miként változtatja meg a kamatok torzítása fenntarthatatlanul a gazdaság termelési szerkezetét – de nyilvánvalóan nem egy nagyon magas épület felépítése az, ami gazdasági krízist okoz. A kamatok torzításának legáltalánosabb gazdasági hatása az, hogy átirányítja a termelési szerkezetet a hosszútávú, körülményesebb termelési folyamatokhoz. A rekordmagasságú felhőkarcolókhoz általában számtalan új technológiai eljárás és rendszer szükséges, ezeknek pedig kell saját termelési, disztribúciós, installációs és karbantartási rendszer. Ez jellemzi a teljes gazdaságot egy mesterséges fellendülés idején.

Szóval Magyarországon építik az első két felhőkarcolót. Kissé eltörpülnek a valódi felhőkarcolók mellett, de – ahogy mondani szokás – legalább a miénk. Legalább a mi kormányunk mesterséges kamatcsökkentése hívta őket életre és legalább megcsodálhatjuk őket a közelgő válságos években. Ugyanekkor messzi földeken – konkrétan Dubajban – építik a világ legmagasabb tornyát. 1007 méteres lesz. Eltörpül a miénk mellett, hiszen az Egyesült Arab Emírségek gazdaságilag a világ tizedik legszabadabb országa, mi pedig valahol Afrika szintjén fuldoklunk a szocializmusban. A Dubai Creek Towert 2016-ban kezdték építeni, és a becslések szerint 2020–2021-re készül el.

Megjegyezném, hogy az 1007 méterével lassan eléri Magyarország legmagasabb hegyének a magasságát és megismételném

mindazt, amit a kezdetekkor mondtam az emberi nagyságról. De miután látjuk, hogy a felhőkarcolók közül megannyit – köztük a személyes kedvencemet is – a gazdaság állami torzításának köszönhetünk, valamennyire alábbhagy a lelkesedésem.

Ez nem jelenti azt, hogy kevésbé tartom igaznak mindazt, ami fentebb elhangzott. Még mindig a legteljesebben egyetértek Ayn Rand hősével, aki azt mondta, “az alkotói képességet szeretjük ezekben az épületekben, az emberben lakozó hőst”. És az igazság nem az, hogy az efféle felhőkarcolók soha nem készül-
nének el az állami beavatkozás nélkül, csupán az, hogy nem így, hanem a megfelelő időben és valódi megtakarításoknak köszönhetően, amit nem adóztatott el és élt fel az állam.

Viszont az eddiginél is jobban látom, hogy az Állam még a legnemesebb művészeteket is megrontja, még az emberi hősiességet is képes befeketíteni és annyira mindenütt jelen van, annyira nem találhatunk egyetlen apró területet sem az életünkben, ahol az állam nélkül, szabadon lélegezhetnénk, hogy még az emberi nagyság iránti tiszteletünkbe is beférkőzik, hogy megfertőzze azt.

Nem. Továbbra is tisztellem és becsülöm ezeket az alkotásokat. De az eddiginél is szenvedélyesebben gyűlölöm az Államot.

MURRAY N. ROTHBARD

**PÉNZINFLÁCIÓ
ÉS ÁRINFLÁCIÓ**

A kormány az utóbbi hónapokban látszólag elérte az elmúlt néhány év „gazdasági csodájának” csúcspontját: miközben a pénzkínálat a fellegekbe emelkedett, a fogyasztói árindex tulajdonképpen változatlan maradt. A gazdaság úszik az olcsó pénzben, az értéktőzsde és a kötvénypiac szárnyal, az árak viszont stabilak maradtak: mi lehetne ennél jobb? Az elnök valóban eltörölte volna a közgazdaságtani törvényeket azzal, hogy örömmre és büszkeségre buzdította az embereket?

Mindenekelőtt ezt a nótát már ismerjük. Az államférfiak, a közgazdászok és a pénzügyi írók minden gazdasági fellendülés idején beharangozzák, hogy ezzel beköszöntött egy Új Korszak, amely semmissé tette és a történelem szemétdobjára száműzte az ódon közgazdaságtani törvényeket. Az 1920-as évek ebből a szempontból kiváltképp tanulságosak, hiszen akkoriban bővült a pénzkínálat és a hitelkínálat, szárnyalt az értéktőzsde és a kötvénypiac, az árak azonban nem változtak. Következésképp minden szakember és politikus kihirdette, hogy egy „új korszakban” élünk, ahol az állam rendelkezésére álló új eszközök eltörölték az inflációt és a válságokat.

Hogy mik voltak ezek a csodálatos új eszközök? Ahogyan azt Bernard M. Baruch elmagyarázta egy optimista interjúban 1929 tavaszán, (a) fokozott együttműködés a kormány és a vállalatok között; és (b) a Federal Reserve törvény, „amivel kordináltan irányíthatjuk a pénzügyi erőforrásainkat és ami megteremtett egy egyesített bankrendszert.” Ezeknek az eszközöknek köszönhetően azonban 1929-ben beköszöntött a Nagy Válság. Sajnos mindkét mechanizmus mind a mai napig velünk maradt, ráadásul sokkal súlyosabb formában. És az a nagy önbizalom, amely

egészen 1931-ig áthatotta a piacokat és a közvélekedést, fikarcnyit sem segített, amikor beütött a gazdasági valóság.

A kérdés azonban nem csak történelmi szempontból érdekes. Nagyon jó okkal nem teremthet a pénzinfláció végtelen bőséget. Mindenekelőtt: az infláció akkor is rossz ötlet, ha nem jelentkezik árinfláció. Hiszen az infláció tisztán és egyszerűen pénzhamisítás. És mint pénzhamisítás, az új pénz megteremtése egyszerűen átruházza az erőforrásokat a termelőktől – akik becsületesen tettek szert a pénzükre – azokra, akik legkorábban kapják kézhez az új pénzt – a pénzhamisítókra és azokra, akiknél a pénzhamisítók elköltik a pénzt.

A pénzhamisítás az adóztatás és az újraelosztás egyik módszere – a vagyon átruházása a termelőktől a pénzhamisítókra és azokra, akik a láncolat legelején állnak, amikor a pénzhamisítók költekeznek – és akik később maguk is újra elköltik a hamis pénzt. Ha az árak nem is emelkednek, ez nem törli el a vagyon és jövedelem kényszerített újraelosztását, ami eközben történik. Ami azt illeti, néhány közgazdász úgy érvelt, hogy az árinfláció egy elkeseredett próbálkozás, melynek során az infláció sújtotta nyilvánosság megpróbálja visszaszerezni a gazdasági erőforrások feletti uralmát azzal, hogy legalább olyan gyorsan – ha nem gyorsabban – emeli az árakat, mint ahogyan a kormány új pénzt nyomtat.

Másodsorban, ha az új pénzt a vállalatoknak adott banki kölcsönök formájában öntik a gazdaságba – márpedig a legtöbb esetben ez a helyzet – akkor a pénz elkerülhetetlenül eltorzítja a produktív beruházások hálózatát. Az osztrák közgazdaságtani iskola cikluselmélete vagy a mises-i cikluselmélet legfőbb megállapítása az, hogy a vállalatoknak nyújtott kölcsönök

formájában történő pénzinfláció azt eredményezi, hogy túl sokat fektetnek tőkejavakba, főleg az olyan területeken, mint az építkezés, a hosszútávú befektetések, a gépek és az ipari cikkek. Ezzel egyidőben viszonylagosan túl keveset ruháznak be a fogyasztói javak iparágaiba. És mivel a részvényárak és az ingatlanárak tőkejavakra vonatkoznak, ezeken a területeken túlzott fellendülés alakul ki. Nem szükségszerű a fogyasztói árak emelkedése és az árinfláció jelentkezése. Pontosan ez történt az 1920-as években, ami megvezette és abba a hitbe ringatta azokat a közgazdászokat és pénzembereket, akik nem ismerték az osztrák iskola elemzését, hogy lehetetlen egy nagy összeomlás vagy recesszió. A többi pedig történelem. Tehát a tény, hogy az árak stabilak maradtak a közelmúltban, nem jelenti azt, hogy nem fogjuk elszenvedni az összeomlás és a recesszió fergetegét.

Miért nem emelkedtek az árak az 1920-as években? Mert a termelékenység és a javak kínálatának hatalmas növekedése elensúlyozta a pénzkínálat növekedését. Ez az ellensúly – bár megakadályozta az árinflációt – nem gátolta meg az összeomlás kialakulását. A mostani jó szerencsénk azonban sajnos nem a termelékenység növekedésének köszönhető. A termelékenység növekedése minimális volt az 1970-es évek óta, és a reáljövedelmek, illetve az életszínvonal alig emelkedett.

Az árinflációt az 1980-as években egészen más tényezők elensúlyozták. Mindenekelőtt 1981-ben, a Reagan adminisztráció alatt súlyos válság alakult ki, ami egészen 1983-ig húzódott, és természetesen visszatartotta az árinflációt. A felépülés lassan kezdődött meg, azóta pedig három különleges tényező tartotta vissza az árinflációt. A hatalmas, 150 milliárd dolláros kereskedelmi deficitet buzgón finanszírozták amerikai dollárokból a

külföldi befektetők, ami példátlan magasságokban tartotta a dollár árfolyamát, ezzel a deficit ellenére alacsonyan tartva az importárakat.

A második, szokatlan tényező az, hogy a készpénzdollárok egy jelenős hányada külföldön maradt Ázsia és Latin–Amerika hiperinflációtól szenvedő országaiban, hogy *underground* pénzként szolgáljon az egyre értéktelenebb helyi valuta helyett. A harmadik tényező pedig az OPEC kartell összeomlása, ami végre a szabadpiaci szintekre csökkentette az olajtermékek és petróleumtermékek árait. De ezek az ellensúlyok nyilvánvalóan egyszeri tényezők és sebesen a végükhöz közelítenek. Ami azt illeti, a dollár értéke múlt szeptember óta máris körülbelül 30%-kal csökkent a külföldi valutákhoz képest.

Ami maradt, az az árinfláció negyedik ellensúlyja: az, hogy a nyilvánosság egyre hajlamosabb tartogatni a pénzét ahelyett, hogy elköltené – mivel elhitte, hogy a Reagan–adminisztráció felfedezte a gazdasági varázsszert, amitől soha többé fognak emelkedni az árak. De a nyilvánosság nincs mélyen meggyőződve erről, hiszen a reálkamatok (a pénzben kifejezett kamatok, mínusz az inflációs ráta) a valaha volt legmagasabb szinten állnak. És a kamatokat nagyban befolyásolja, hogy számítanak–e az emberek jövőbeli inflációra; minél inkább számítanak rá, annál magasabbak a kamatok.

Tehát arra számíthatunk, hogy egyhamar ismét beköszönt az árinfláció, és amikor a nyilvánosság végre ráébred a „gazdasági csoda” humbug voltára, a válság egyhamar el fog szabadulni.

LUDWIG VON MISES

**AZ INFLÁCIÓ MINDIG
VÁLSÁGHOZ VEZET**

Ez az ország – és a nyugati világ zöme – jelenleg az infláció és hitelexpanzió időszakát éli. Ahogy növekedik a forgalomban levő pénzmennyiség és bővülnek a bankbetétek, emelkedni kezdenek az árucikkek és szolgáltatások árai. Fellendül a gazdaság.

Viszont a pénzkínálat bővítése és a hitelexpanzió által mesterségesen teremtett fellendülés nem tarthat örökre. Előbb vagy utóbb véget kell érnie, mivel a papírpénz és a bankbetétek nem helyettesítik a nemlétező tőkejavakat.

A gazdaságelmélet cáfolhatatlanul demonstrálta, hogy az expanziós pénz- és hitelpolitika által megteremtett bőség illuzórikus, és szükségszerűen gazdasági krízishez és válsághoz fog vezetni. Ez újra meg újra megtörtént a múltban, és ismét meg fog történni a jövőben.

Ha az ember szeretné elkerülni a folyton visszatérő gazdasági válságokat, mindenekelőtt meg kell akadályoznia a mesterséges fellendülések kialakulását. Meg kell gátolnia, hogy a kormány az alacsony kamatok politikájához folyamodjon, hogy hitelből költsék, illetve hogy kereskedelmi bankoktól vegyen kölcsön.

Ez természetesen nagyon nehéz feladat. A kormányok ilyen tekintetben rettentő csökönyösek. Vágynak arra a népszerűsége, amit a fellendülő gazdaság szinte mindig biztosít a hatalmon levő pártnak. Az elkerülhetetlen összeomlás – gondolják – csak később fog jelentkezni; akkor a másik párt lesz hatalmon, és nekik kell elszámolniuk a szavazók felé azzal a veszedelemmel, amely magjait az elődjük vetette el.

Tehát kétségtelen, hogy egy nap ismét egy gazdasági recesszióval találjuk szembe magunkat, bár lehetetlen meghatározni

a kitörésének napját és a súlyosságának fokát. Kétségtelenül rossz lesz. De még a válságnál is rosszabbak lehetnek azok az ideológiai és pszichológiai következmények, amelyeket a válság okainak hibás interpretációja okoz.

A mesterséges expanzió politikájának szószólói minden erejükkel tagadják, hogy a gazdasági krízisek az előzetes expanziós politika elkerülhetetlen következményei. Nagy buzgalommal próbálják felmenteni a kormányt. Ők úgy látják, hogy a kapitalizmus hibás természetéből fakad a rossz üzleti környezet folytonos vissza-visszatérése. Egyedül úgy lehet meggátolni a krízist – vonják le a következtetést – ha egy központi tervezési bizottság teljes felügyelete alá vonják a gazdasági rendszert.

Ez lényegében Karl Marx doktrínája. Támogatói – akik szenvedélyesen támadják az álláspontot, miszerint az infláció és a hitelexpanzió okolható a gazdasági válságokért – gyakran és néha önkéntelenül segítik a kommunisták törekvéseit. Amikor beköszönt a válság, a kommunista tanok befolyása alatt álló emberek pontosan úgy fognak érvelni, ahogyan Sztálin szeretné. Azt fogják gondolni: a kapitalizmus megőrzésére tett kísérletek mind elbuktak; a kapitalizmus szükségszerűen a gazdasági katasztrófák ismétlődését eredményezi; ha stabilitást szeretnénk, a kommunizmushoz kell fordulnunk.

A viszály a közgazdászok között, akik a gazdasági krízisek előfordulását a hitelexpanzió tulajdonítják, és a hivatalos tan között, ami a kapitalizmus állítólag hibás természetét okolja, sokkal nagyobb horderejű, mint csupán egy elméleti civakodás. Az, ahogyan az emberek reagálni fognak a jelenlegi fellendülést követő – sajnos aligha elkerülhető – gazdasági zuhanásra, talán a civilizációnk jövőjét is meghatározhatja.

Az embereknek még időben meg kell érteniük, milyen elkerülhetetlen következményekkel jár a jelenlegi kormány pénz- és hitelpolitikája. Tudomásul kell venniük, hogy amit a mesterséges fellendülés összeomlása bizonyít, az nem a kapitalizmus, a magánvállalkozás és a piacgazdaság valamiféle hiányossága, hanem az állami kiadások finanszírozási módszereinek a kudarca.

A fellendülés természetének megértése úgyszintén óvatosabbá teszi az embereket a gazdasági ügyleteik során. Nem fognak áldozatul esni annak a hitnek, hogy a fellendülés örökké tart.

LUDWIG VON MISES

AZ ÜZLETİ CIKLUS

Az üzleti ciklus, tehát a lázas gazdasági fellendülés, majd az azt követő depresszió újra meg újra ismétlődő periódusainak interpretációja, amelyet először a brit Currency School fogalmazott meg, majd tökéletesítette a modern közgazdaságtan, a következőképp hangzik:

A közvélemény vonakodva hajlandó tudomásul venni, hogy a kamat egy olyan jelenség, amely egyedülálló módon függ az uralkodó általános gazdasági állapotoktól. Az emberek vonakodva fogadják el, hogy a jövőbeli javak árendedménye a jelenlegi javakhoz képest nem a piacgazdaság különleges jellemvonása, hanem az emberi értékelés óhatatlan kategóriája, amely épp úgy befolyásolná egy szocialista rendszer tervezőbizottságának a döntéseit, mint minden egyén magatartását a kapitalista rendszerben.¹ Az emberek azt hiszik, hogy a kamatok hitelexpanzióval történő mesterséges csökkentése áldás mindenkire nézve, a tétlen tőkéseket leszámítva. Az elkerüli a figyelmüket, hogy lehetetlenség új hitelekkel helyettesíteni a nemlétező tőkejavakat, ezért a mesterséges fellendülés szükségszerűen össze fog zuhanni. Éljenzve fogadják az illuzórikus

---

¹ [Mises a kamatot érti a “jövőbeli javak árendedménye a jelenlegi javakhoz képest” kifejezés alatt; amikor a hitelező kölcsönbe adja a megtakarításait, lemond a jelenben felhasználható javokról a jövőben elérhető javakért cserébe. Lemond a lehetőségről, hogy a jelenben használja a pénzt fogyasztásra, és csak akkor nyílik lehetősége fogyasztani, ha az adós visszafizette a tartozását. De mivel – ha minden más tényező változatlan – az ember mindig nagyobbra értékeli a jelenleg elérhető javakat, mint a jövőbeli javakat, így a megtakarító csak akkor hajlandó lemondani a jelenleg elérhető javokról, ha a várakozása után, a jövőben többet fogyaszthat, mint előtte. Ezt jelenti “a jövőbeli javak árendedménye a jelenlegi javakhoz képest”. Az adósnak prémiumot kell fizetnie azért, hogy a jelenben férhessen hozzá a javakhoz (a hitelező megtakarításaihoz) ahelyett, hogy neki kelljen várakoznia és megtakarítania.]

bőséget, amit a hitelexpanzió idéz elő a kezdeti szakaszában, és bigottságukban nem látják, hogy az ezt követő válság a korábbi spekulációs orgia elkerülhetetlen következménye.

Sosem fogalmaztak meg életképes ellenérveket ez ellen az elmélet ellen, amit általában monetáris cikluselméletnek neveznek. Még a Nemzetek Szövetsége által kiadott *Prosperity and Depression* című jelentés Gottfried Haberler tollából is elismeri, hogy azok a szerzők, aki másképp próbálnak magyarázatot adni az üzleti ciklusokra, „gyakran hallgatólagosan feltételezik – vagy logikailag feltételezniük kell – hogy a bankrendszer képes és hajlamos a hitelexpanzióra az adott körülmények között”. A kormányok ennek ellenére makacsul ragaszkodnak a kamatok hitelexpanzióval történő mesterséges csökkentéséhez. Seregnyi szerző próbálja védelme alá venni ezt a politikát azzal, hogy hamis magyarázatot ad az üzleti ciklusokra, és némán szemet huny a monetáris cikluselmélet fölött. Ők úgy látják, hogy az újra meg újra felbukkanó gazdasági krízisek a szabad piacgazdaság természetéből fakadnak.

Ez a tévedés Karl Marxtól ered. A tanításainak egyik fő dogmája az, hogy a kereskedelmi krízisek periodikus visszatérése a „termelés anarchiájának” természetes velejárója a kapitalizmusban. Marx számtalanszor próbált gyatra és ellentmondásos bizonyítékot szolgáltatni a dogmájára: még a marxista szerzők is beismerik, hogy ezek a próbálkozások teljességgel kudarcot vallottak. Viszont Marx, Engels és az összes tanítványuk egészen Sztálinig és a csatlósaiig abban reménykedtek, hogy újra és újra vissza fognak térni a krízisek, minden alkalommal egyre fenyegetőbbben, és végül arra fogják készíteni az embereket, hogy eltöröljék a gazdasági szabadságot és a gyakorlatba ültessék a

szocializmust. Sok álközgazdász – míg nyomatékosan hangsúlyozta a kommunizmus–ellenességét – fenntartás nélkül elfogadta a marxista hitvallás e fundamentális tételét. Elkötelezték magukat amellett, hogy demonstrálják a helyességét, és olyan programokat terveznek, amiket „pozitív kontraciklikus politikának” neveznek. A gyakorlatban ezek a programok egytől egyig arra törekednek, hogy a mindent átszövő állami tervgazdálkodással helyettesítsék a magán kezdeményezést. Ahhoz, hogy orvosolják az állami hitelexpanzió és infláció katasztrofális következményeit, egyre több és több állami beavatkozást javasolnak, amíg el nem tűnik az egyéni szabadság minden morzsája.

Alvin H. Hansen professzor könyve, a *Business Cycles and National Income* (1951) a legújabb példánya ennek a napról napra duzzadó irodalomnak. Egyetlen új gondolattal sem járul hozzá azokhoz, amiket elődei megfogalmaztak. Csupán megismétli azt, amit újra meg újra elmondtak, és amit már százszor, vitathatatlanul megcáfoltak. Megpróbálja újjáéleszteni a zavaros gazdaságelméleti gondolkodás összes kísértetét, mint az általános túltermelést, a túlzott mértékű beruházásokat, az akcelerator–elvet, és így tovább. Hiányosan mutatja be az eddigi szerzők véleményeit, és kihagyja a legfontosabb hozzájárulásokat. A kötet bőségesen tartalmaz történelmi és statisztikai adatokat, amelyeket a szerző rosszul szerkesztett össze és gyatrán értelmezett.

Nem érdemelne különleges figyelmet Hansen professzor próbálkozása, amivel megkísérelte hitelteleníteni azokat, akik szerint a krízisek ismételt felbukkanását egyedül azzal lehet megelőzni, ha tartózkodnak mindennemű hitelexpanziótól és

inflációtól, ha nem ez a hozzáállás volna a jellemző az akadémiai és a hivatalos körökben. A nézetek, amiket ezek a körök vallanak és propagálnak, még annál is végzetesebbek, mint a politikai intézkedések, melyeket igazolni próbálnak.

A jelenlegi kormány vakmerő inflációja és hitelexpanziója előbb vagy utóbb gazdasági összeomláshoz fog vezetni. Ekkor az emberek, akikbe belesulykolták a hivatalos nézeteket, úgy fognak érvelni: „Teljesen megbukott minden próbálkozás, amivel megpróbálták menteni a kapitalizmust. Nyilvánvaló, hogy a kapitalizmus válságokhoz vezet. Egyetlen orvosság maradt: bevezetni a teljes szocializmust.” Az iskoláink többségében hangoztatott tanítások, illetve a kommunisták szenvedélyes szónoklatai a vasfüggönyön innen és túl nem fognak teret hagyni más interpretációnak.

Ellenezve az efféle beszédet, elengedhetetlen, hogy időben tájékoztassuk az embereket arról, hogy az üzleti ciklus nem a piacgazdaság természetes velejárója, hanem – épp ellenkezőleg – a pénzpiac manipulációjának elkerülhetetlen következménye. Az embereknek meg kell tanulniuk, hogy a gazdasági katasztrófák visszatérését egyedül egy módon lehet megelőzni: hagyni kell, hogy a piac – nem pedig a kormány – határozza meg a kamatokat. Egyedül egy pozitív kontraciklikus politika létezik: nem növelni a forgalomban levő pénzmennyiséget és bankletéteket. A kereskedelmi bankoktól származó hitelekből történő állami költsékezés a legbiztosabb módja a gazdasági katasztrófa megteremtésének.

ROBERT P. MURPHY

**AZ 1920–1921-ES VÁLSÁG,
AMIRŐL SOSEM HALLOTTÁL**

A nagy gazdasági világválság okainak és a jelenlegi recesszió lehetséges kezelési módjainak vizsgálatakor a legnagyobb iskolák szakemberei és közgazdászai általában kétféle beavatkozási módot vitatnak meg. A nagy állam mellet érvelő keynesiánusok, például Paul Krugman, a költségvetésen keresztül megvalósított ösztönző politikát – értsd: a költségvetés eladósodását – sürgetik az aggregált keresletben tapasztalt hiány kitömésére. A kis állam mellet érvelő monetaristák, akik Milton Friedman tradícióját követik, úgy vélik, hogy a Federal Reserve-nek több pénzt kellene a gazdaságba pumpálnia, hogy megakadályozza a gazdaság mély válságba süllyedését.

Mindkét fél egyetért abban, hogy ha a kormány és a Fed nem avatkozna közbe és hátralepve lehetővé tenné a piaci erők számára, hogy természetes lefolyású korrekciót hajtsanak végre, abból teljes kudarc és összeomlás következne.

Az úgynevezett osztrák iskola közgazdászainak színe-java ezzel szemben elutasítja az intervenció mindkét formáját. A szabad piac – mondják – a lehető leghatékonyabb módon reagál egy jelentős zavar után (mint például az 1929-es tőzsdei összeomlás, vagy korunk lakáslufija). Amint látni fogjuk, az amerikai tapasztalat az 1920–1921-es válság során – amelyről az olvasó valószínűleg soha nem hallott – már-már laboratóriumi kísérlet számba megy, amely rámutat mind a keynesi, mind a monetarista recept hibáira.

A NAGY GAZDASÁGI VILÁGVÁLSÁG (1929–1933)

Szemben azzal, ahogy adott esetben az olvasó diákként még tanulhatott róla a történelem órán, Herbert Hoover igazi keynesiánus módjára kezelte 1929–es krachot.

Andrew Mellon államtitkárral karöltve Hoover az 1929–es adózási évre általános 1 százalékpontos csökkentést vitt keresztül a jövedelemadó–kulcsokban. Hoover nem elégedett meg holmi adócsökkentéssel, hogy felfújja az “aggregált keresletet” – bár az akkori analitikusok ezt a kifejezést még nem használták. A szövetségi költségvetés masszív kibővítéséről törvényben rendelkezett, amellyel az 1932–es pénzügyi év kiadásai 42%–kal szöktek az 1930–as fölé. Hoover példátlan békeidős hiányokat produkált, éles ellentétben elődjével, Calvin Coolidge–val, aki minden évben költségvetési többletet vitt elnöksége alatt. Az 1932–es választásokon Rooseveltt már a kiegyensúlyozott költségvetés mellett kampányolt, keményen kritizálva a republikánus hivatalnokok kicsapongó költségeit.

Itt nem egyszerűen arról van szó, hogy Hoover elköltött egy csomó pénzt. Hoover éppen olyan dolgokra költött, amikről ma Rooseveltt New Dealjére asszociálunk. Számos közmű projekt kötődik a nevéhez, köztük a Hoover–gát. Különösen nagy jelentőséggel bírt a Hoover alatt létrehozott Reconstruction Finance Corporation (RFC), amely röpke 1 milliárd dollárt fecskendezet azokba a problémás bankokba, amelyek az 1920–as évek végéig tartó fellendülés idején rossz hiteleket kínáltak – és akkoriban 1 milliárd dollár még jelentett valamit.

Igaz ugyan, hogy Hoover végül a költségvetési hiány csökkentése érdekében 1932-ben megemelte az adókat. A mai keynesiánusok erre a lépésre gyakran hivatkoznak, hogy lám a hiánycsökkentés a válság közepén rossz ötlet. Éppen annyira érvényes értelelmezése a történeteknek azonban az is, hogy az adók emelése ugyancsak borzalmas ötlet egy gazdasági katasztrófa közepén. Miután Andrew Mellon az 1920-as években merészen megvágta az adókat, 1932-ben a legmagasabb jövedelemadó sáv már 25%-os volt. A következő évben, amikor Hoover azon fáradozott, hogy a költségvetési hiányt betömje, a legmagasabb jövedelemadó mértéke már 63% volt. Tekintve ezt a rendkívüli egyéves emelést, nem csoda, hogy 1933 volt a legrosszabb év az Egyesült Államok gazdasági történetében. Érdeemes megjegyezni, hogy az 1933-as költségvetési hiány továbbra is óriási volt, a GDP 4,5%-ra rúgott. A hatalmas kamatemelések ellenére a adóbevételek mindössze 3,8 százalékkal növekedtek 1932-ről 1933-ig.

Azt látjuk, hogy a klasszikus keynesi interpretáció, amely Herbert Hoovert egy semmittevő pénznyomdászként festi le, teljesen hamis. Mégis, Milton Friedman magyarázata a nagy gazdasági világválságra legalább olyan kétséges. A tőzsdei összeomlás után a new yorki Fed azonnal csökkentette az [általánosan nyújtott hitelekre számolt] diszkontráta mértékét, hogy könnyítsen a küszködő pénzügyi rendszeren és ezt két éven keresztül folytatva 1931 májusára a diszkontráta 1,5 százalékra csökkent. Abban az időben ez volt a legalacsonyabb diszkontráta, amelyet a Federal Reserve Rendszer 1913-as megalapítása óta a New York Fed valaha is felszámolt.

De nem csupán arról volt szó, hogy a Fed (a világ más központi bankjaival egyetemben) szokatlanul alacsony mértékű diszkont díjat számolt fel. A központi bankárok teljes mentalitása más volt a nagy válság korai éveiben. 1934-es írásban Lionel Robbins megjegyezte, hogy a korábbi válságok során a megoldás a központi bankok számára magas diszkontráta felszámítására irányult, hogy “elkülönítsék a búzát a pelyvától”. Azok a vállalkozások, amelyek némi átmeneti likviditás-hiánnyal küszködnek, de legalább valóban fizetőképesek voltak, hajlandók is voltak magasabb kamatot fizetni, csak hogy a viharon átjussanak. Azok a vállalatok azonban, amelyek egész egyszerűen fizetéseképtelenné váltak, tudták, hogy vége a dalnak, mert nem engedhették meg maguknak a magas díjakat. Ezt a “kemény szeretetet” már nem alkalmazták ‘29 után. Ahogy Robbins kifejtette:

A jelenlegi válság során homlokegyenest más utat választottunk. Kikerültük a rendrakást. Inkább a hosszú nyúglódés útját választottuk. A pénzpiacon, a nyersanyagpiacon, a vállalati pénzügyek és az állami eladósodás területén, mindenütt, a központi bankok és a kormányok erőfeszítései a rossz, fenntarthatatlan üzleti pozíciók támogatására irányultak.

Baljós minta látszik kirajzolódni. A 1930-as évek elején a kormányok és a központi bankok mind a fiskális, mind a monetáris politika tekintetében ugyanazokat a stratégiákat hajtották végre, mint a mai válságokra a “tanult” szakértők. Természetesen napjaink keynesiánusai és monetaristái már készen állnak a válasszal: a gond az volt csupán, hogy az előírt kezelést (államháztartási hiányokat és “pénzinjekciókat”) nem adták be elég

nagy dózisban. A keynesiánusok Hoover deficitjeinek, a monetaristák a Fed likviditási injekcióinak a szemérmességével magyarázzák a válság elmélyülését. Ez a kontextus az, ami kiemeli az 1920–1921-es válság fontosságát.

AZ 1920–1921-ES VÁLSÁG

Itt a kormány és a Fed éppen az ellenkezőjét tette mint amit a mai “szakértők” javasolnak. Egy olyan esettel van dolgunk, ami a lehető legközelebb áll egy tudatosan elvégzett, felügyelt kísérlethez, amit csak kívánhatunk. Mégegyszer: nem arról van szó, hogy a kormány lassabb ütemben növelte volna a költségvetést, vagy hogy a Fed egy kicsit kevesebb likviditást biztosított. Éppen ellenkezőleg, a kormány drasztikusan megvágta a büdztét, miközben Fed rekord magasra emelte a kamatot. Határozottan egyértelmű kísérleti szituációnk van tehát a keynesi és a monetarista gyógy mód hatékonyságának tesztelésére.

Az I. világháború befejezésekor az amerikai hivatalnokok sivár helyzetben találták magukat. A szövetségi adósság elszállt a háborús kiadások miatt, az infláció pedig a háború végére jóval meghaladta a 20 százalékot.

Hogy a fiskális és inflációs józansághoz visszatérjenek, a hatóságok végrehajtottak egy olyan lépést, ami ma hihetetlenül könnyörtelennek hathat. 1919-től 1920-ig a szövetségi kiadásokat 18,5 milliárd dollárról 6,4 milliárd dollárra csökkentették. Ez 65%-os csökkenés egy év alatt. Ezt aztán a következő két évben tovább zsugorították, egészen 3,3 milliárd dollárra (1922-ig).

Monetáris oldalon a New York Fed 1920 júniusáig a diszkontrátát a rekord magas 7%-ra emelte. Az olvasó esetleg úgy gondolhatja, hogy az inflációs környezet megváltozása miatt ez a nominális kamatláb valójában lazább volt, mint az 1931-ben felszámított 1,5 százalékos diszkontráta. Mi sem áll távolabb a valóságtól: az 1920–1921-es defláció számottevően súlyosabb volt. 1920 júniusában a fogyasztói árindex 15,8 százalékkal csökkent a következő 12 hónapban. Ezzel szemben a Nagy Gazdasági Világválság során az éves áresés soha nem érte el a 11 százalékot(!).

Akár a nominális kamatlábakat, akár a “valós” (inflációhoz igazított) kamatlábakat nézzük, az 1920–1921-es válság alatt a Fed igenis nagyon “szigorú volt”, és igenis nagyon “laza” volt a Nagy Válság idején.

Ezen a ponton néhány modern közgazdász rámutathat arra, hogy a történetünk néhány fontos elemet kihagy. Annak ellenére, hogy a Fed csökkentette a diszkontráta mértékét a Nagy Válság kezdetén, a forgalomban lévő pénz mennyisége hozzávetőlegesen a kétharmadára csökkent 1929-ről 1933-ra. Ezért hibáztatta Milton Friedman a Fedet, hogy az nem tett eleget a Nagy Válság elkerülésére: A Fed ugyanis ellensúlyozhatta volna a tömeges készpénzfelvételi pánikot, ha elárasztja a bankrendszert frissen kreált (a monetáris bázis részét képező) dollártartalékkal.

Mégis, még ez az árnyalt érvelés sem bizonyítja, hogy miért kellett volna az 1929–1933-as válságnak súlyosabbnak lenni, mint az 1920–1921-esnek. A bázisvaluta 1920–1921-es összeomlása (amit a Fed közvetlenül irányított) a legnagyobb volt az

amerikai történelemben, ami mellett eltörpül a Hoover adminisztráció elején lejátszódó visszaesés. Egy szó mint száz: a nagy válság szokásos monetarista magyarázata sokkal inkább vonatkozatható az 1920–1921-es depresszióra.

KONKLÚZIÓ

Ha a keynesiánusoknak igaza lenne a Nagy Válság vonatkozásában, akkor az 1920–1921-es összeomlás sokkal rosszabb kellett volna hogy legyen. Ugyanez vonatkozik a monetaristákra is: ha az 1930-as elmélet helytálló lenne, akkor a 1920-as helyzetnek borzalmasnak kellett volna lennie.

Annyi bizonyos, hogy az 1920–1921-es válság igen fájdalmas volt. A munkanélküliségi ráta 1921-ben 11,7%-ra ugrott, de a következő évre 6,7%-ra, majd pedig 1923-ra 2,4%-ra csökkent. A válság után vetette bele magát az Egyesült Államok a “Roaring Twenties” évtizedébe, ami kétségtelenül az egyik legvirágzóbb évtizede volt az országnak. Ennek a jólétnek egy része illúzió volt – részben tulajdonképpen a Fed-infláció eredménye – az 1920–1921-es válság mindazonáltal alaposan kigyomlált és szilárd keretet biztosított a fenntartható növekedés számára.

Mint tudjuk, a dolgok az 1930-as években határozottan más-hogy alakultak. A Hoover-adminisztráció és a Federal Reserve laza fiskális és monetáris politikája ellenére – amelyre a mai szakértők mint a súlyos következmények elkerüléséhez szükségesként tekintenek – a munkanélküliségi ráta egyre magasabbra emelkedett, 1933-ig átlagosan 25 százalékkal. Természetesen a visszaesés után az Egyesült Államok a válságos 30-

as évek nagy részében stagnált. Az ország történelmének egyik legkevésbé prosperáló évtizede volt.

A következtetés nyilvánvaló mindazoknak, akiknek az elméje nincs szilárdan a keynesi vagy monetarista keretbe zárva: a szabad piac működik. Még a nagy strukturális kiigazításokat igénylő hatalmas sokkok ellenére is a legjobb, amit a kormány tehet, hogy csökkenti saját költségvetését és több forrást biztosít a magánszektor számára. Az pedig nem segít hogy a Federal Reserve zöld papírfecnikkel árasztja el a sokkos hitelpiacot. Az árak az új fundamentumok fényében hamarosan alkalmazkodnak a munkaerőpiac és más piacok valóságához, már amennyiben a politikusok és a központi bankárok elállnak az útból.

HANS-HERMANN HOPPE

**POLITIKA, PÉNZ
ÉS BANKÜZEM**

Most elmondok neked mindent, amit tudnod kell a politikáról, a pénzről és a banküzemről.

Képzeld el, hogy te vagy az állam ura!

Az állam a végérvényes döntéshozatal területi egyedárusítója, tehát egyedül ítélkezik minden jogvitában, így azokban is, amelyekben maga vagy közegei érintettek. Nemkülönben bírja annak kiváltságát, hogy adóztasson, tehát egyoldalúan szabja meg azt az árat, amit alávetettként köteles vagy fizetni neki e szolgálataiért.

Most hagyjuk, miként lehetséges egy ilyen csuda intézményt alakítani, legyen elég annyi, hogy ez évszázadokba telik, de megtörtént, s fennállását erősíti a tény, hogy a legtöbben, ha nem egyenest mindenki úgy gondol rá, mint nélkülözhetetlen és megkérdőjelezhetetlen jó intézményre, legfeljebb szükséges rosszra – hangsúly a szükségesen.

Tegyük fel továbbá, hogy te sem vagy angyal vagy szent, hanem egy átlagos ember, akinek átlagos emberi vágyai és szándékai vannak, tehát te is előnyben részesíted a több vagyont a kevesebbrel szemben, és szívesebben gazdagodsz, mint szegényedsz.

A tevékenység, amit e keretek közt – vagy inkább kereteken kívül – gyakorolsz, a politika.

E kiindulóhelyzetből már világos kell legyen, hogy a politika természeténél fogva bajkeverést jelent. Persze nem a te szemszögedből, hanem azokéból, akik alávetettjei a minden vitában a végszót kimondó uralmadnak.

Helyzetedet előreláthatólag arra fogod használni, hogy magadat gazdagítsd más emberek költségén. Ezért ahelyett, hogy

megelőznéd és megoldanád a vitákat és ellentéteket, magad fogod szítani és okozni azokat, hogy úgy rendezhesd őket, ahogy neked a legjobb. Bár nem tehetsz meg bármit, ami csak tetszik, mert olykor áldozataid ellenállásába ütközöl, de amíg az államhatalom a nyilvánosság számára megkérdőjelezhetetlen, addig folytathatod a bajkeverést és gazdagodhatsz a mások kárán.

E feltevésekből továbbá azt is megjósolhatjuk, miként viszonyulsz majd a pénzhez és a pénzügyi közvetítő tevékenységhez.

Tegyük fel, hogy olyan terület felett uralkodsz, ami fejlődésében már meghaladta egy kezdetleges bartergazdaság szintjét, és általános használatban van benne egy egyenértékes és csereeszköz.

Könnyű belátni, hogy miért fog különösen is érdekelni a pénz és a pénzügyi közvetítés. Az állam uraként elkobozhatsz bármit, amit csak akarsz, így biztosítva magadnak egy meg nem érdemelt jövedelmet, de előnyben fogod részesíteni a pénz elkobzását, hiszen a pénz, mint a legpiacképesebb jószág, megengedi neked, hogy arra költsd a bevételeidet a javak legszélesebb választékából, amire neked tetszik.

Az adók tehát, amiket kivetsz akár a vagyonokra, akár a jövedelmekre, *pénzadók* lesznek.

Arra fogsz törekedni, hogy bevételeidet a végsőkéig fokozd. Ezzel próbálkozva azonban hamar szembesülsz néhány elháríthatatlan akadállyal. Egy ponton túl, ha bevételeidet növelni akarod, ellenállásba ütközöl, és lehet, hogy a megnövelt adóterhelés ellenére nem érsz el magasabb adóbevételt. Lehet, hogy a bevétel – a költőpénzed, hogy így mondjam – csökkenni fog, mert a termelők, akikre a terheket hárítod, egyszerűen kevesebbet fognak termelni.

Ebben az esetben egy lehetőség van költekezésed szinten tartására vagy növelésére: kölcsönt kell felvenned, amiért hitelintézetekhez kell fordulnod. Ettől különösen is érdekelt leszel a pénzügyi közvetítőrendszerben.

Ha hitelintézetektől kérsz kölcsön, akkor ezzel te is érdekeltté teszed őket a jólétedben. Azt akarják majd, hogy a helyeden maradj, az állam fennmaradjon, és folytassa kizsákmányoló tevékenységét. Mivel pedig a bankok meghatározó szereplői a társadalomnak, a támogatásuk neked kedvez. Az érem másik oldala, hogy ha hitelintézetektől kérsz kölcsön, akkor nem csak vissza kell fizetned a kölcsöneidet, hanem kamatot is kell fizetned értük.

Az állam uraként a következő kihívás előtt állsz: hogyan tudod felszabadítani magad e két korlátozás – az adóelkerülés és a kamatfizetés – alól? Nem túl bonyolult belátni, mi a gondod végső megoldása. A megoldást felismerve az is világos lesz, milyen köztes lépéseket kell tenned a cél eléréséig, bármi legyen is a kiindulópont.

Az adófizetőktől és a hitelintézetektől való vágyott függetlenség elérése érdekében először magadat kell megtenned a pénzteremtés területi egyedárusává is. Ez viszont még kevés, mert amíg a pénz egy árucikk, addig azt költséges dolog termelni. Semmi hasznod nem lenne, csak a költségek. Fontosabb hát, hogy arra használd a monopóliumodat, hogy a pénzteremtés költséghányadát a pénz minőségének rontásával a nullához olyan közelre csökkentsd, amennyire csak lehet. Így ahelyett, hogy drágán állítanál elő jó minőségű pénzt, amilyen az arany vagy az ezüst, el kell érned, hogy gyakorlatilag költségmentesen termelhető papírfecnik váljanak a pénzzé.

Rendes körülmények közt persze senki sem fogadna el értéktelen papírfecniket fizetségül. A papírfecnik csak akkor szolgálhatnak fizetőeszközül, ha azok valamilyen valós érték tulajdonlásának jogcímét igazoló okiratok. A feladat tehát az, hogy azokat a cédulákat, amelyek eddig pénzárura szóló követelések voltak, olyanokkal helyettesítsd, amelyek nem jogcímek semmire.

Szabad versenyben, ahol mindenki teremthet pénzt, egy olyan pénzárut, amit szinte zéró költséggel lehet termelni, olyan mennyiségben termelnének, hogy a határhaszna rövidesen a határköltségével lenne egyenlő, s mivel a határköltség szinte nulla, a határhaszna, tehát a pénzegység vásárlóereje is szinte nulla lenne.

Ezért szükséges, hogy monopolizáld a papírpénz teremtését, így korlátozva annak kínálatát, és elkerülve a hiperinflációt, az értéktelen papírfecnik csereértékének a termelési határköltségük szintjére esését, illetve a te pénzednek a piacról való eltűnését és más, valós értékek csereeszközként való használatba vételét.

Ehhez az egyedárusítási joghoz annál elszántabban kell ragaszkodnod, minél olcsóbbá válik a pénzárutermelés. Ha így elérted, amiről minden alkimista álmodott, tehát értékeset, vásárlóerővel bíró pénzt hoztál létre valami értéktelenből, papírfecnikből, akkor, miként az alkimistáknak siker esetén titokban kellett volna tartaniuk a receptjüket, nehogy más is élhessen ezzel a varázslattal, neked védened kell a pénzmonopóliumodat, hiszen nem tudod titokban tartani a papírfecnik nyomtatásának gyártástechnológiáját.

Most, hogy monopolizáltad magadnak a pénzteremtést, és költségcsökkentő erőfeszítéseid leszorították a költséghányadot és az áruminőséget a lehető legalacsonyabbra, sikerült a csoda. Ha nem vagy szent, csak egy átlagos ember, máris annyi pénzt nyomtathatsz, amennyire csak szükséged van. Hiszen neked szinte semmibe sem kerül, de foghatod magad, és vehetsz a papírodért bármi értékeset, akár házat, akár kocsit. Sőt, e csodát nem csak magaddal teheted meg, hanem a barátaiddal és ismerőseiddel is, akiből hirtelen több lett, mint ahány azelőtt volt – köztük természetesen számos közgazdász is, akik elmagyarázzák a nyilvánosságnak, hogy miért is olyan jó az egyedárusságod mindenkinek.

Mi a hatása mindennek? Mindenekelőtt a több papírpénz forgalomba hozatalának a legkisebb hatása sincs a gazdaságban meglévő nem pénzügyi javak mennyiségére és minőségére – azokból pont annyi van, mint korábban. Ez azonnal megcáfolja azt az elképzelést, amit szinte minden fősodró közgazdász vall, miszerint a több pénz valamiképpen megnöveli a társadalom vagyonát. Aki ezt elhiszi, varázslásban hisz, mintha a kövek vagy papírfecnik kenyérré változtathatók lennének. (Ebből jó képet alkothatunk a közgazdász szakma nivójáról.)

A pénzteremtésnek kettős hatása van.

Egyrészt a pénzben kifejezett árak magasabbak lesznek, mint korábban voltak. Másrészt a pénzegység vásárlóereje alacsonyabb lesz, mint volt. Egyszóval az eredmény: *infláció*.

Ennél fontosabb viszont, hogy míg a pénzhalmoz megnövekedése nem érinti a társadalom jelenben meglévő vagyonát, tehát a javak készletét, addig újraosztja e társadalmi vagyont az eddigi tulajdonosoktól azoknak, akik először kaptak az új pénzből. Te

és a barátaid így a társadalom vagyonának nagyobb részét birto-
koljátok, mások viszonylagos szegényítése árán viszonylag
gazdagodtatok.

Ezzel a rendszerrel nem az lesz a gondod, hogy nem működik.
Tökéletesen fog működni a te javadra és barátaidéra, illetve
mindenki más kárára. Annyi teendőd van csupán, hogy el kell
kerülnöd a hiperinflációt, különben valós értékeket kezdené-
nek pénzként használni, s te megfosztatnál a varázsszeredtől.
Ezzel a rendszerrel az lesz a gondod, már amennyiben gond ez
egyáltalán, hogy a dolog természetét mások azonnal felismerik,
és megértik, hogy ez csupán egy nagy–nagy csalás.

Ezt a problémát is meg lehet azonban oldani. Nincs más dol-
god, mint hogy a pénzteremtés egyedárusságának megragadása
mellett felcspasz bankárnak is, és beszállsz a pénzügyi szolgálta-
tóiparba egy jegybank alapításával.

Ahogy ugyanis pénzt teremthetsz a tiszta levegőből, hitelt is
teremthetsz. Mivel pedig a semmiből is tudsz hitelt nyújtani, te-
hát anélkül, hogy megtakarításokat kellene felhalmoznod, 0%-
os vagy akár negatív kamatra is tudsz kölcsönözni. Ezzel a ké-
pességgel nem csak a hitelintézetektől és a pénzügyi közvetítő-
rendszerrel való korábbi függésed szűnt meg, hanem azok lettek
tőled függővé. Így tető alá hozhatsz egy tartós szövetséget és
együttműködést a bankok és az állam között.

Nem szükséges, hogy magad foglalkozz a hitelek kihelyezé-
sével. Ezt a feladatot és a vele járó kockázatot biztonságban
átháríthatod a kereskedelmi hitelintézetekre. Jegybankárként
annyit kell csak tenned, hogy megteremted a hitelt a tiszta leve-
gőből, kölcsönadod ezt a pénzmennyiséget a kereskedelmi
bankoknak a piaci kamatlábnál alacsonyabb kamatra, és máris

ahelyett, hogy te fizetnél kamatot nekik, ők fizetnek kamatot neked.

A hitelintézetek cserébe kikölcsönzik a te olcsó hiteledet a saját cimboráiknak egy valamivel magasabb, de még mindig a piacinál jóval alacsonyabb kamatra, hogy hasznot húzzanak a kamatkülönbözetből. Ha a bankokat különösképpen le akarod kötelezni, akkor megengedheted nekik, hogy egy bizonyos mennyiségű saját hitelt is teremtsenek maguknak számlapénzként ama készpénzállományt tetézve, amit te teremtettél. Ez a résztartalékos vagy részleges tartalékolású pénzügyi üzemszervezés.

Milyen következményekkel jár ez a monetáris politika? Főként ugyanazzal, amit már az előbb is elmagyaráztam. Egy: infláció – emelkednek az árak, és csökken a pénz vásárlóereje. Kettő: a pénzhalmoz megnövelése mit sem adott a javak készletéhez, a vagyon mennyiségéhez és minőségéhez. A több pénz csak több fecni, jottányit sem ad a nemzeti vagyonhoz. Három: az olcsó hitel is szervezeten újraosztja a társadalom vagyonát az eredeti tulajdonosok kárára, de államod és barátaid, a jegybankod által szervezett kartellben részt vevő bankok javára.

Egy olyan pénzmennyiség után fizetnek neked kamatot, amit te is gyakorlatilag költségmentesen teremtettél anélkül, hogy meglévő jövedelmekből kellett volna megtakarítanod azt. Így tesznek a bankok is, akik az általad teremtett pénzből tesznek szert kamatnyereségre. Te és bankár barátaid tehát meg nem érdemelt jövedelmet élveztek. Te és a bankok gazdagodtok minden valós megtakarító kárára, akik ezért alacsonyabb kamatnyereséget érnek el, mint amit egyébként elérnének, ha az olcsó új hitelt nem dobták volna piacra.

Van azonban egy alapvető különbség is a *“nyomtasd és költsd”* és a *“nyomtasd és kölcsönözd”* alapelvű monetáris politikák között. Ez utóbbi megváltoztatja a termelés szerkezetét, számottevő hatással van arra, hogy ki és mit termel.

A jegybank vezetőjeként a tiszta levegőből teremtetted a hitelt, nem kell megtakarítanod, nem kell a kiadásaidat csökkentened bizonyos vásárlásoktól való tartózkodás által, ahogy másoknak kell, ha kölcsönözni akarnak valakinek. Odaállsz a nyomdagéphez, és máris aláígerhetsz minden kamatlábnak, amit megtakarítók számítanak fel a piacon. E hitelnyújtás semmilyen áldozatot nem követel tőled, ezért olyan csodás számodra ez a rendszer, amíg te vagy az ura. Ha minden jól megy, pozitív kamatot fizetnek neked a papírpénzedért, ha pedig nem mennek jól a dolgok, akkor még mindig mindenki másnál könnyebben pótolhatod ki a veszteségedet még több pénz nyomtatásával.

Költség- és kockázatmentesen nyújthatsz hitelt minden különbségtétel nélkül bárkinek, bármilyen célra, s nem kell nagyon aggódnod sem az adósod hitelképessége, sem üzleti tervének alaposága miatt. Olcsó hiteledből azok a befektetési bankok is kaphatnak hitelt, akik egyébként nem kapnának, mert terveik pazarlóak és túl kockázatosak, nyereségtermelő képességük kicsi, ha van egyáltalán. Ugyanígy tehetnek banki kartelled tagjai a hozzád fűződő különös kapcsolatuknak köszönhetően, mint akik elsőként kapják meg az újlag teremtett és alacsony kamatozású készpénz-hiteledet, s belőle szintén olcsón tudnak továbbhitelezni a tőlük kérelmezőknek. Ha minden jól megy, minden rendben is van, de ha nem, akkor még mindig támaszkodhatnak rád, a pénz egyedárusára, hogy ugyanúgy kimented őket is, ahogy magadat kimented minden

pénzszükéből további papírpénz nyomtatásával. Ennek megfelelően a bankárok is kevésbé lesznek válogatósak, amikor ügyfeleik hitelkérelmeiről döntenek és üzleti terveiket elemzik. Hajlamosak lesznek rossz embereknek rossz beruházásokra hitelezni.

Egy másik lényeges különbség a “*nyomtasd és költsd*” és a “*nyomtasd és kölcsönözd*” politikák között magyarázatot ad arra, hogy miként történik meg a vagyon újraelosztása. Ez egy átmeneti fellendülés–visszaesési körfolyamat, aminek első szakaszában általános jólét látszik beköszönten, felcsillan a jövőbeli gyarapodás reménye, de ezt széles körű elszegényedés követi, amikor a fellendülési szakaszcól kiderül, hogy alaptalan ábránd volt csupán. A fellendülés–visszaesési körfolyamat egy logikus és szükségszerű folyamánya a légből kapott, tehát megtakarítások által nem fedezett hitelnek. A körfolyamat oka, hogy minden beruházás időbe telik, és csak a jövőben derül ki, hogy sikeres–e vagy sem.

Az üzleti ciklus oka éppoly nyilvánvaló, mint amennyire alapvető. Képzeld el Robinson Crusoe–t, aki halat kölcsönöz Pénteknek abból, amit nem fogyasztott el. Péntek a rendelkezésére bocsátott halat eheti, amíg elkészíti a saját hálóját, amit használva aztán kamatostól visszafizetheti Robinsonnak a kölcsönt, és még nyereségre is szert tesz, amit megtarthat magának. Ez azonban fizikailag lehetetlen, ha Robison kölcsöne csak egy papírfecni, ami névleg halra szól, de nincs mögötte egyetlen el nem fogyasztott hal sem fedezetül. Péntek így kudarcot vall hálóberuházásában.

Egy olyan egyszerű bartergazdaságban, amilyen Robinsoné és Pénteké, ez azonnal kiderülne, és Péntek egyszerűen nem fogadná el a papírhitelt, csak a valós halhitelt, miáltal a fellendülés–visszaesési körfolyamat el sem kezdődhetne. Egy összetett monetáris gazdaságban azonban nem szembetűnő, hogy a hitelt a tiszta levegőből teremtették–e. Minden pénzjegy, amit kölcsönkap valaki, ugyanúgy néz ki, mint az összes többi, amit ezért elfogadnak hitelfelvevők. Ez természetesen nem változtat a valóságon, hogy semmiből semmit sem lehet előállítani, hogy a beruházások valós megtakarítások nélkül kudarcra vannak ítélve. Megmagyarázza azonban, miért kezdődik meg egy fellendülés: Péntek elfogadja a cédulát ahelyett, hogy elutasítaná azt, és elkezdi szőni a hálóját. Innen megérthetjük azt is, hogy miért tart egy darabig, amíg a valóság kiderül, és lelepleződik, hogy a várakozások illuzórikusak voltak, mert a hiteleket nem fedezte valós megtakarítás.

Mit neked egy kis válság ugyanakkor? Ha a gazdagsághoz vezető utadat ismétlődő gazdasági válságok szegélyezik is, amiket jelpénzrendszered és jegybankod monetáris politikája okozott, a te szemszögedből, az állam uráéból ez a “*nyomtasd és kölcsönözd*” politika még mindig kedvezőbb, mint a “*nyomtasd és költsd*” irányelve. Ezt nehezebb átlátni, és megérteni a lényegét, hogy valójában mi folyik itt. Ahelyett hát, hogy lebuknál, mint csaló és élősködő, úgy tetszeleghetsz, mint aki önzetlenül magára vállalja a jövőbe való befektetés feladatát, s nem jelenbeli világi hívságokra költ. Azt is hazudhatod továbbá, hogy te gyógyítod a gazdasági válság sebeit, miközben valójában épp csak okozod az újabbat.

Így még a kereskedelmi hitelintézetek és a lakosság számára árult kamatozó államkötvényeid általi deficitfinanszírozásod is csak úgy néz ki, mint egy hétköznapi pénzhiány szokásos kipót-lása. A kormányod kamatot fizet a kötvényeidre, és úgy látszik, kénytelen hasznos beruházásokra fordítani a hitelt, hogy tör-leszthesse azt. Ezzel szemben a bankoknak adott jegybanki kölcsönökből kölcsönöznek a kereskedelmi bankok a kor-mánynak, aki a légből kapott hitellel biztosítja azok kamatostól való visszafizetését.

Hát nem örült világ ez?!

